

Szöllősi Erzsébet

Adalékok az egyén és közösség dialektikájához

Bölcsészdoktori értekezés

Szeged

1978

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

Tartalomjegyzék

	old.
Bevezetés: Az egyén és közösség dialektikája, mint a különböző tudományok tárgya.	1
A kutatás célja, köre, módja, hipotézisei	8
1. A téma dimenziókban való megközelítése	8
a. Kölcsönhatásában	
b. Szociálpszichológiai módszerrel	
A vizsgálat célja, köre, kiinduló hipotézise	
2.a. A vizsgálat menete	11
b. A feldolgozás menete	13
c. Az elemzés menete	14
Az egyén és közösség dialektikájának sajátos vonásai	16
I. Az osztály első képe	16
II. A "szétrobbant" osztály	32
III. Előkészület az átszervezésre	43
IV. Az átszervezés után	55
V. Érettségi előtt	66
Az egyén és közösség dialektikájának dinamizmusa	74
A vizsgálat főbb általános tapasztalatai, a kutatás további lehetőségei	80
Zárszó: Az egyén és közösség dialektikájának komplexitása - a tudományok integrációja	86
Irodalomjegyzék	89
Mellékletek:	95
Jelmagyarázat	96

Első felmérés mellékletei

I/1. 1. sz. Szociometria felmérőlap

I/2. 1. sz. Kölcsönösségi táblázat

I/3. 1. sz. Gyakorisági táblázat

I/4. 1. sz. Szociogram

I/5. Egyéni szociogramok

Második felmérés mellékletei

112

II/1. 2. sz. Szociometria felmérőlap

II/2. 2. sz. Kölcsönösségi táblázat

II/3. 2. sz. Gyakorisági táblázat

II/4. 2. sz. Szociogram

II/5. Egyéni szociogramok

Harmadik felmérés mellékletei

127

III/1. 3. sz. Szociometria felmérőlap

III/2. 3. sz. Kölcsönösségi táblázat

III/3. 3. sz. Gyakorisági táblázat

III/4. 3. sz. Szociogram

III/5. Egyéni szociogramok

Negyedik felmérés mellékletei

142

IV/1. 4. sz. Szociometria felmérőlap

IV/2. 4. sz. Kölcsönösségi táblázat

IV/3. 4. sz. Gyakorisági táblázat

IV/4. 4. sz. Szociogram

IV/5. Egyéni szociogramok

Ötödik felmérés mellékletei

157

V/1. 5. sz. Szociometria felmérőlap

V/2. 5. sz. Kölcsönösségi táblázat

V/3. 5. sz. Gyakorisági táblázat

V/4. 5. sz. Szociogram

V/5. Egyéni szociogramok

Összesítő mellékletek

172

Összt./1. Összesítő kölcsönösségi táblázat

Összt./2. Kohéziós mutatók

Összt./3. Csoportléggör mutatói

Összt./4. Tagolódási dimenziók mutatói

Összt./5. Jelentőséggrangsor

Összt./6. Szereptagozódás

a. Rokonszenvi szerepek

b. Funkció jellegű szerepek

c. Egyéni tulajdonság szerepek

Összgr./7. Rokonszenvi és funkció jellegű
választások lejtése

Az egyén és a közösség dialektikája, mint a különböző
tudományok tárgya

"A társadalom nem individuumokból áll, hanem azoknak a vonatkozásoknak, viszonyoknak az összességét fejezi ki, amelyekben ezek az individuumok állnak egymással." /1/

A társadalom által determinált viszonyok hordozója az egyén. A determinációs hatás azonban nem közvetlen, hanem bonyolult közvetítéseken keresztül alakul ki. Ezek a közvetítések - az egyén és a társadalom kölcsönhatásának csomópontjai és egyben szinterei - a társadalmi csoportok. A társadalom csoportstruktúrája, a társadalmi struktúra egyik vetülete. A társadalmi csoportok a szociális struktúra különböző szintű és minőségű egységei. Ezek az egységek az emberi együttélés folyamatában alakulnak ki, meghatározott társadalmi tevékenységük alapján különböznek el egymástól. Az egyén egyszerre több társadalmi csoport tagja, ennek megfelelően különböző hatások hordozója, de egyben átalakítója is. A különböző társadalmi csoportok nemcsak párhuzamosan léteznek egymás mellett, hanem bonyolult rendszert alkotnak; egymástól nemcsak elkülönülnek, hanem egymást feltételezik, egymásra épülve átfogják a társadalom egész területét.

Az utóbbi években fokozottabban előtérbe kerültek a csoportokkal foglalkozó tudományos kutatások. A társadalomtudományok egész sora feladatának tartja a társadalmi együttesek valamilyen oldala tudományos feltárását. A filozófia pl. a társadalom és az egyén kapcsolatának a szociális cso-

portok által közvetített determinációs folyamatát kutatja. A pedagógia arra keres választ, milyen emberi tevékenységek révén valósul meg a determináció. Az etika a normákba foglalt társadalmi cél oldaláról közelíti meg a társadalmi meghatározottság kérdését. A pszichológia, a szociológia, a szociálpszichológia stb. tudományok mind a maga kutatási sajátosságainak megfelelő irányban kutatja a társadalom jelzett kérdéseit. Ezek a munkák a társadalmi igények, valamint a konkrét kutatási célnak megfelelően különböző területeket fognak át. Hunyady György e kutatási területet a következőképpen határozza meg: "A csoportkutatás olyan emberi együttesekkel foglalkozik, amelyek tagjait az együttes tevékenység közvetlenül összefűzi és amelyek tagjai tudatosan átélik e kapcsolatukat." /2/

A csoportkutatás nemcsak a szocialista országokban került az érdeklődés homlokterébe az utóbbi években, hanem a kapitalista országokban is. Az érdeklődés egyik forrása a szociálpszichológiai ismeretek gyakorlati felhasználhatósága, amely a fejlett tőkés országokban már korábban megmutatkozott. A munkahelyek életének megszervezésében, a gazdasági propaganda hatékonyságában kamatoznak, de felhasználhatók a politikai közvélemény formálásában, s nem utolsósorban a nevelés területén is. Minden olyan területen gyakorlati értékekkel bír, ahol az egyének befolyásolásáról, társas kapcsolatok alakításáról van szó.

A társadalmi csoportok általános vizsgálata mellett felmerül a kérdés; melyek azok a társadalmi csoportok, ame-

/2/ Hunyady György: A Szociálpszichológiai ismeretek rendszere. Szociálpszichológia. Gondolat. 1973. 24. old.

lyek az egyén tevékenységét konkrét módon határozzák meg, amelyek a sokszektoru társas mező dominancia-viszonyait közvetítik. Az egyén és a társadalom kapcsolódását a mikrokörnyezet kiscsoportjai biztosítják. A kiscsoportok a társadalmi csoportok egyik sajátos típusát alkotják. Mind a társadalom, mind pedig az egyén szempontjából nélkülözhetetlen funkciót látnak el. Olyan tartós együttélési formák, ahol az egyének között sokoldalú kapcsolat van, amelyek során közös tevékenységi formák és annak megfelelő közös tudati vonások alakulnak ki. A közös tevékenység közös normákat, értékeket, szokásokat alakít ki. A személyes kapcsolat és az együtteshez való viszony előtérbe állítja az érzelmi tényezők szerepét is. A gyakori interakciók felfokozzák a csoport egyénre gyakorolt hatását, így a csoport formálja az egyént, miközben önmaga is alakul. Az egyén és a csoport dialektikus egymásra hatásának kutatása napjainkban különösen a szocialista országokban került az érdeklődés homlokterébe, amelyek oka a megváltozott társadalmi igényből fakad. Különösen a XX. század második felében jött létre annak lehetősége, hogy az egyén és a társadalom kölcsönhatása újminőségű formát öltsön. Ezt az új minőséget már a múlt században kifejtette Marx a német ideológia című művében. "A forradalmi proletárok közösségében ..., akik a maguk és valamennyi társadalomtag létezési feltételeit ellenőrzésük alá vonják ... az egyének mint egyének vesznek részt." /3/

Az egyének lényegi erői csak a közösségben tudnak kibontakozni, s e kibontakozáshoz szükséges társadalmi feltétel

/3/ Marx: A német ideológia. Marx-Engels művei 3.köt.Kossuth.

most jött létre első ízben a történelem során a szocialista - azaz közösségi - társadalom létrejöttével. A közösségek kialakulása azonban még optimális társadalmi feltételek mellett sem automatikus folyamat. Ezért fontos feladata a társadalomtudományoknak, hogy feltárják a közösségek mibenlétét és fejlesztésük sajátosságait.

A közösségek a társadalmi csoportok egyik típusa, melyet belső viszonyai különböztetnek meg más társadalmi csoporttól. Azok a jellemzői, amelyek a többi csoporttal összekapcsolják, a strukturális elemek azonosságából következnek; ezek közül legfontosabb az a tényező, hogy egy társadalmi együttes lényegét tekintve cselekvésre épül. Eszerint minden csoport azáltal létezik, hogy tagjai valamilyen tevékenységet hajtanak végre; az együttes jellegét e közös tevékenység által létrejövő viszonyok határozzák meg. "A közösség tulajdonképpen közös cselekvés által hozza létre magát. Ez pedig azt jelenti, hogy amikor az egyedi cselekvések egységbe olvasztják magukat, akkor önmagukat eleve az egység részeként határozzák meg. Az egység realitása tehát ugyanakkor, amikor "megelőzi" a cselekvést, egyuttal /mindig és csakis/ a cselekvésben létezik, a cselekvés által válik valóságossá." /4/

A társadalmi csoportok megismerését a következő tényezők megismerése teszi lehetővé: a cselekvés során milyen viszonyok alakulnak ki; mire irányul a csoport együttes tevékenysége; milyen viszony áll fenn a csoporttag egyéni, valamint a csoport együttes tevékenysége között. Ezen tényezők ismeretében határozható meg, hogy a csoport tevékenységével

milyen helyet foglal el a társadalom tevékenység-struktúrájában, hogyan viszonyul más csoportokhoz, valamint milyen kötődési lehetőséget biztosít az egyén számára a csoporton belül.

A társadalmi csoportok megismerése során külön figyelmet kell szentelni azok minőségileg magasabbrendű formájának, a közösségeknek a megismerésére. A szociális csoportok létezésének alapja a tevékenység. Közösségről akkor beszélhetünk, ha a csoporton belül a tevékenységmegosztás önkéntes és egyenlőségen alapul. Csak így valósulhat meg, hogy az egyén saját cselekvését az összeselekvés szerves részének érzi, nemcsak önmaga tevékenységét vállalja magáénak, hanem a többiekét is. Ezáltal kap minden egyéni cselekvés közösségi jelleget. Mivel a közös tevékenység egyenlőségen alapul, az egyének egyszerre élik át individuális és közösségi létük tudatát, s e "kettős lét" tudata eggyéolva alakítja ki a közösség tagjaival, a közös céllal, tevékenységgel való közvetlen azonosulást. Ilyen azonosulás létrejötté nélkül nem alakulhat ki közösség, noha kialakulhat - és a történelem folyamán gyakran ki is alakult - annak hamistudati formája. "Az a látszólagos közösség, amellyé eddig az egyének egyesültek, mindig önállóította magát velük szemben és minthogy egy osztálynak egy másikkal szembeni egyesülése volt, a leigázott osztály számára nemcsak teljesen illuzórikus közösséget, hanem egyúttal új béklyót is jelentett. A valóságos közösségben az egyének társulásukban és társulásuk által egyúttal szabadságukat is elnyerik." /5/

A közösségfejlődés során létrejövő azonosulás a közösség létezésének feltétele, de egyben eredménye is. Ez már is mutatja azt a tényt, hogy a közösség nem állapot, hanem folyamat, amelynek során a közösség tagjai mintegy újratermelik közösségi viszonyaikat. Ez az újratermelés csak úgy valósítható meg, ha a közösség tagjai közvetlen kapcsolatban vannak egymással. Ha a kapcsolatok közvetlensége az együttesben hiányzik, akkor a munkamegosztás már nem önkéntes, hanem olyan tevékenységgé válik, amelyet egy kívülálló valósít meg. Így a nem önként vállalt és egyenlőségen alapuló munkamegosztás eredményeként a tevékenység eredménye kikerül az együttes ellenőrzése alól, s minthogy különválva létezik a csoporttól, s így az egyének már nem érzik sajátjuknak sem önmaguk tevékenységét, sem a csoportét.

Ezért az idegen által való közvetítés mértékétől függően csökken egy csoport közösségi jellege. Ez mindjárt jelzi a közösségek létszámbeli korlátait is, hiszen közösség csak ott alakulhat ki, ahol az egyéni kapcsolatok közvetlensége biztosított. Egy közösség csak akkor funkcionálhat harmonikusan, ha megfelelő módon be tud illeszkedni a társadalom tevékenység-rendszerébe. Minden közösség a társadalomhoz, valamint más társadalmi együttesekhez való viszonyában határozza meg önmagát. Egy olyan társadalomban, ahol a tevékenységmegosztás nem önkéntes, hanem kényszerű, nem tud optimális keretet biztosítani egy közösség számára, ezért ezekben a társadalmakban valóságosan csak viszonylagos közösségek léteznek.

Valóságos közösségek, közösségi jellegű társadalom a haladás egyes lépcsőfokai. A Kommunista Kiáltvány a célt olyan társadalomban határozza meg, amely "olyan társulás, ... amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad

fejlődésének feltétele." /6/

A társadalmi csoportok és azon belül a közösségek kutatása jelen társadalmi viszonyaink között fontos feladat. A különböző társadalomtudományok kutatási eredményeit a filozófia foglalja össze, s általánosítja egy magasabb szinten. Ahhoz tehát, hogy a filozófia lényegeset tudjon mondani a társadalom különböző minőségű csoportjairól, feltétlenül szükség van a szaktudományok kutatásaira. Ezen igény kielégítéséhez kíván hozzájárulni a következőkben ismertetésre kerülő munka, amely szociálpszichológiai módszerrel vizsgálta egy középiskolai osztály közösségalakulását. E kutatási eredmények - bár nagyobb általánosításra nem adnak lehetőséget, de - szolgáltatnak némi adalékot a korszerű neveléshez, valamint a téma további kutatásához.

A kutatás célja, köre, módja, hipotézisei

1. A téma dimenziókban való megközelítése

a. kölcsönhatásban

Az egyén és a közösség kölcsönviszonyának sajátosságait egy középiskolai osztály közösségfejlődésének dialektikus folyamatában vizsgáltuk. Az öt alkalommal történt szociometriai felmérés az osztály közösséggé alakulásának állomásait ragadja meg, amelyek elemzése során a közösség mozgása is megragadható.

Az egyén és csoport dialektikus viszonyában az informális rendszer a fő hatásközvetítő. Így ennek megragadása által lehet következtetni a két pólus irányának jellegére, folyamatára. A vizsgálat középpontjában ezért az informális hálózat elemei állnak. Az egyének csupán annyiban jelentik az elemzés tárgyát, amennyiben meghatározzák a kis csoport jellegét, és ezen keresztül járulnak hozzá a kollektíva alakulásához.

Az osztálynak, mint egésznek a hatását az egyén felé szintén elsősorban az informális kis csoportok közvetítik, így az egyén számára a hatásstruktúra objektívvált részét képezik. A vizsgálat az informális viszonyokat, mint ezek integrációja révén létrejövő csoportviszonyokat ragadja meg, s így rajzol dinamikusan képet az egyén és közösség dialektikájáról.

b. -szociálpszichológiai módszerrel

A vizsgálat célja, köre, kiinduló hipotézise

A szociálpszichológiai vizsgálat-sorozat az 1972/73-as tan-

évben kezdődött és az 1974/75-ös tanév eredményeivel zárult. A vizsgálatba került negyvenkettes létszámú társas együttes a Szegedi Radnóti Miklós Gimnázium biológia tagozatos osztálya. A vizsgálat megkezdésekor a tanulók második osztályba jártak.

A kutatás célul tűzte ki, hogy az osztály teljeskörű szociometriai vizsgálatával a második osztálytól a negyedik osztályig terjedő időszakban öt alkalommal történő felméréssel figyelemmel kísérje a társas mező strukturális változását, s ennek alapján rajzolja meg a kiscsoport közösséggé alakulásának folyamatát, valamint az egyéni és közösségi tudat változásainak sajátosságait. Az ötszöri felmérés az osztály strukturális alakulásának egy-egy állomását ragadja meg. Ezek az állomások azonban nem statikus pontok, hanem az állandó folyamat pillanatfelvételei. A változás és állandóság ellentmondásos egységéből az egyes felvételek a viszonylagos állandóság mozzanatát tudják megragadni, az elemzés történeti módszerével azonban maga a folyamat reprodukálható. Középiskolás tanulók számára az iskolai osztály mint formális struktúra a társadalmi hatások közvetítésének fontos bázisa. Az egyén szociális életterének azonban csak egy dimenzióját ragadja meg. Az egyén és társadalom dialektikus kölcsönhatása nem szűkíthető le a formális csoportokra, de különösen nem annak egyik konkrét típusára, az iskolai osztályra. A tanulók személyiségének alakulására egyaránt hatnak a családi kapcsolatok, az osztályon ill. az iskolán kívüli intézményes kapcsolatok, de nem hanyagolhatók el az intézményekhez nem kötött, egyéb informális kapcsolatok hatása sem. A fenti szempontok figyelembe vétele meghatározott keretek közé szorítja a vizsgálat során nyert tapasztalatok általánosíthatóságának

lehetőségét, /az egyénre és a csoportra vonatkozóan egyaránt/. Az egyes felmérések még az osztályon kívüli kapcsolatokra sem terjedtek ki. Így az osztályról nyert adatok csak ebben a vonatkozási rendszerben értelmezhetők. A kutatás csupán egyetlen kérdésben lépi túl az osztálykeretet, s ez a vertikális KISZ alapszervezet területe. Itt azonban csak jelenségsintű kitekintés történt, hiszen a KISZ szervezet tagjai közül csak a vizsgált osztály tagjaival foglalkoztunk. Így az egymást részben átfedő két formális csoport egymásra vonatkozásának csupán néhány strukturális összetevőjét érintette a vizsgálat.

Magát a kutatást a pedagógiai gyakorlatban felmerült kérdések hívták életre, ezért az egyén és közösség kölcsönös fejlesztettségének pedagógiai kérdései a vizsgálat során központi szerepet játszanak.

A nagylétszámú gimnáziumi osztály nagy része olyan értelmiségi származású gyerekekből állt, akik kiemelkedő képességek, intelligensek, s már eleve azzal a céllal iratkoztak be a középiskola biológia tagozatos osztályába, hogy majd érettségi után "természetesen" tovább fognak tanulni. Az osztályfőnök megállapítása szerint az osztály egésze fejlettebb, mint a hasonló koru "átlagközépiskolások". Ez a tényező felvetette annak igényét, hogy az osztályt alaposabban megismerjük, s adottságuknak megfelelő nevelést tudjunk biztosítani. Mivel a kutatás ideje egybeesett az iskolai KISZ alapszervezetek vertikális átszervezésével, lehetőség nyílt arra, hogy egy már kialakult osztályszerkezet szempontjából megvizsgáljuk a vertikális átszervezésnek az osztályközösség további alakulására tett hatását.

Vizsgálatunk a következő hipotézisekből indult ki:

1. Egy kiváló képességű gyermekekből álló tagozatos osztály feladatvezérlési. Ennek megfelelően az osztály hierarchikus tagozódása funkcionális szerepekhez kötött.
2. Az osztály feladatra orientált jellege magasszintű együttes teljesítmény létrehozását biztosítja.
3. Az osztály kapcsolatrendszerének alakulásában az érdekviszonyok egyre nagyobb szerepet kapnak. Így a konszenzi választások szubjektivitási foka a negyedik osztály közeledésével fokozatosan csökken.
4. Az iskolai osztály és a KISZ alapszervezet, mint formális csoportok egybeesését a vertikális forma párhuzamossá teszi, ennek következtében az informális struktúra is megváltozik. A KISZ szervezet vertikális átszervezése megindít egy belső mozgást az osztályban. Ha az osztály informális szerkezete az első évben már kialakult, az átszervezéssel történő beavatkozás megzavarja az osztály közösséggé alakulásának folyamatát. Ha az egy év során még nem alakult ki az informális hálózat, úgy az átszervezés által megindított belső mozgás segíti a közösséggé alakulást oly módon, hogy az osztályban a vertikálisnak megfelelő közösségi magok alakuljanak ki.

2. a. A vizsgálat menete:

A/ A vizsgálat előkészítése során az akkor első osztályos tanulók tapasztalati megismerése megkezdődött; beszélgetések, órák látogatása, közös programokon való részvétel

formájában. Emellett az osztályfőnökkel való szoros együttműködés segítette a munkát.

Az osztály megismerésének fent említett formái a vizsgálat-sorozat egész tartama alatt hasonló módon történt, ezek segítséget adtak az egyes felmérések előkészítésében és feldolgozásában.

B/ A kutatás pedagógiai célú indíttatása eleve meghatározta a felvétel menetét, valamint a vizsgált kérdések körét. Ezzel magyarázható pl.: hogy negatív választási kritériumokat nem alkalmaztunk. Az öt alkalommal történt felmérés során a D-4 típusú szociometrisi felmérőlap /7/ módosított változatát használtuk fel, rögzített választási kritériumokkal, felmérőlaponként tizenöt kérdéssel. /Ld.: I/1, II/1, III/1, IV/1, V/1 sz. mellékletben. Szociometrisi felmérőlap/ A felmérőlapok kritériumrendszere a következő volt:

Rokonszenvi választások - barátság, együttlét, bizalom,
és a kapcsolatok fenntartásának
terve érettségi után -2, -6, -7,
9.sz. kérdések.

Funkció jellegű választások - szervezés, vezetés, döntés
/igazságosság/, érdekképviselő,
osztályfőnök helyettese -1, -12,
-14, -5, -11, és 9. száma kérdések.

Egyéni tulajdonságokra vonatkozó választások - műveltség,
segítés a tanulásban, mozgósítás

/meggyőzés/, népszerűség -3,
-4, -13, -15, és 10. sz. kérdé-
sek.

A vizsgálat kiegészítéseként 1974, és 1975 áprilisában összehasonlító felmérést végeztünk az osztály önismereti fokának megállapítására. Ennek eredményeire a jelen munka csupán hivatkozik, mivel a részletes ismertetés egy önálló dolgozat tárgya. /8/

b. A feldolgozás menete:

1. Kölcsönösségi táblázat elkészítése
2. Gyakorisági táblázat elkészítése - eloszlási mutatók kiszámítása /Ld.: I/2, II/2, III/2, IV/2, V/2. számú mellékletek.
3. Szociogramok megrajzolása a kölcsönös szimpátia-kapcsolatok alapján. /Ld.: I/3, II/3, III/3, IV/3, V/3. számú mellékletek.
4. Mutatók kiszámítása matematikai módszerrel:

A/Szerkezeti mutatók

1. Központ és a perem viszonya /CM mutató/
2. Alakzatok arányai /zárt alakzat, csillag, lánc, pár stb./
3. Szerkezeti típus megállapítása
4. Kohéziós mutatók /Ld.: Összesítő táblázat 2./
a/ Kölcsönösségi index /a résztvevők hány %-ának van kölcsönös kapcsolata/

/8/ Csikéri Mária : Egy gimnáziumi osztály önismerete

Főiskolai szakdolgozat. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola 1976.

- b/ Sűrűségi mutató /kölcönös kapcsolatok és a csoporttagok számának hányadosa.
Egy személyre átlagosan hány kölcsönös kapcsolat jut/
- c/ Kohéziós index /a lehetséges kölcsönös kapcsolatok hány %-a realizálódott?/
- d/ Viszonyzott kapcsolatok mutatója /a deklarált kapcsolatok hány %-a kölcsönös?/
- B/ Csoportlélekség mutatója /összesítő táblázat 3./
- C/ Tagolódási dimenziók mutatói
 - a/ jelentőségindex-, jelentőséggrangsor /ld.: összesítő táblázat 5./
 - b/ szereptagozódás - rokonszenvi szerepek /ld.: összesítő táblázat 6/a./
 - funkció-jellegű szerepek /ld.:
Összesítő táblázat 6/b./
 - egyéni tulajdonság-szerepek /ld.:
Összesítő táblázat 6/c./
 - c/ választási repertoár
 - d/ differenciálódási mutató /ld.: összesítő táblázat 4./

C. Az elemzés menete:

A kölcsönös kapcsolatok alapján megrajzolt szociogramokat tekintettük az elemzés kiindulópontjának. Az alakzatok szerkezeti változásait kísértük figyelemmel a mutatók értelmezésének segítségével. Az egyes felmérések során tapasztalt szerkezeti változásokat a jelentőség-és szerep tagozódás változásaival hasonlítottuk össze. Külön figyelemmel kísértük a

KISZ alapszervezet vezetőségének strukturális helyzetét az átszervezés előtt és után. Néhány vezető egyéniség helyzetét külön megfigyeltük, az egyoldalu választásokat tartalmazó egyéni szociogramjaikat mellékelten közöljük. Az elemzés során a vizsgálat adatai alapján prognosztizáltuk a várható változásokat, s ezek alapján terveztük meg azokat a pedagógiai beavatkozásokat, amelyek az adott helyzet pozitív irányu változását segítik elő.

Az egyén és közösség dialektikájának sajátos vonásai

I. Az osztály első képe

A vizsgálatba került középiskolai osztály az 1972/73 -as tanévben második. A tanévkezdés izgalmát a felmérés idejére /október/ fokozatosan felváltotta a munka aktivitása. Az osztályfőnök a következőképpen jellemezte osztályát:

"Nagyon kellett már a gyerekeknek a nyári szünet. Az elmúlt tanév végén egyre gyakoribbá váltak az összetűzések. Az egész osztály ideges légkörben mutatkozott meg az általános fáradtság. Most örömmel tapasztalom, hogy a gyerekek szívesen vannak újra együtt. Az osztály közösséggé alakulásához ez alapvető feltétel. Az együttesség igényét azzal szeretném fokozni, hogy most mindenki maga választhatja meg padszomszédját, - tavaly az ülésrendet én állítottam össze."

Az osztályfőnök tapasztalaton alapuló véleményét igazolták a felvétel adatai: a csoport közösséggé formálódásának folyamata megindult. Az osztály tényleges alakulása természetesen már tavaly megkezdődött. Erről az időszakról azonban nincsenek empirikus adataink. Így az 1972. októberében készült felmérés adatait tekinthetjük kiindulópontnak, amely viszonyítási alapul szolgál majd a későbbi eredmények értelmezéséhez.

A vizsgált társas mező szerkezeti tagozódásának CM mutatója /centrális-marginális mutató/ /9/ : 21 - 30 - 48,

/9/ Mérei Ferenc: Községek rejtett hálózata

/Átlag: 20 - 50 - 30 / /10/ jelzi, hogy az osztálynak több mint fele kölcsönös kapcsolatban van egymással. A viszonylag nagy kiterjedésű társas kapcsolatok három központot alkotnak - 21-es, 36-os, és 8-as számú tanulók, a 3-as, 7-es és 35-ös számú tanulók, valamint a 28-as, 6-os és 20-as számú tanulók.

Az osztály szimpátia központjai azonban nem foglalják magukba a KISZ-alapszervezet vezetőségét. A vezetők többsége külön, elágazó láncalakzatban helyezkedik el. Ez a lép már első megközelítésben is mutatja, hogy az osztály vezetése feloldalas. Az osztály szimpátia központjai a tagoknak több mint felét maguk köré gyűjtik. Ők azok, akik a tanulásban segítik társaikat, ezért szimpatikusak. A fenti központok azonban nem egyenlő értékűek, státusuk funkcionálisan megosztott. Érdekes, hogy közülük kizárólag azok az emberek jelentősek, /11/ akik egyben szereppel is rendelkeznek. Ők is vezető emberei az osztálynak, de szerepük nem kapott legalitást valamilyen KISZ-funkció formájában. Így nemcsak egymás számára jelentenek riválist, hanem az osztály KISZ-vezetősége számára is, hiszen kiterjedt kapcsolataik révén nagyobb a lehetőségük a közvélemény irányítására.

/10/ Mérei Ferenc a mutatók átlagértékét harminc középiskolai és felnőtt közösség szociogramja alapján határozta meg.

/11/ A jelentőség az általános szociometriai érdeklődésnek a megnyilvánulása. A jelentős személynek a társas élményanyagában nincs differenciált szerepe, funkciója. Attól jelentős, hogy sokat szerepel a csoporttagok tudatában."-Mérei F.: Közösségek rejtett hálózata. KJK.

A központ és annak hatása alá vont társas övezet az osztálynak több mint felét átfogja, a központtól elkülönülő peremhez a tanulók 48%-a tartozik. A központhoz viszonyítva a perem tulságosan kiterjedt, - így az együttes nehezen mozgatható.

Annak ellenére, hogy a magányosok aránya csak 9,5 %, - /átlag: 12 % /- mégsem nyújt biztonságot az osztály kapcsolatrendszerre a tagok számára. Könnyen mások is magányossá válhatnak akkor, ha a peremövezet ilyen kiterjedt.

A párkapcsolatok aránya: 4,8 % /átlag: 8 %/, ez első megközelítésben arra enged következtetni, hogy a csoport feladatvezérlésű, nem engedi meg az intimitást. Emellett oka lehet az is, hogy az osztályban még nem alakultak ki nagy számban mély baráti kapcsolatok. /Ezt támasztja alá az a tény is, hogy több tanuló különböző kritériumban választotta egymást, - így kölcsönösség ugyan nem alakult ki, de keresik az egymáshoz vezető utat az egyoldalu választásokkal. /Ld.: I/2 mellékletben 1, az. kölcsönösségi táblázat/

Az osztály szociogramjának legszembevetőbb vonása a lánchelyzetben lévők igen nagy száma. Az optimális 15-16 % helyett itt 38 %-ban vannak lánckapcsolatok. Ez a kép azt jelzi, hogy az osztály több mint egyharmada nem vesz részt a közvélemény formálásában, csak továbbítja a híreket. Az áttételi góccokat összekötő láncok szükséges részei egy harmonikusan működő csoportnak, de ha ezek nem kapcsolódnak zárt alakzathoz, a tagok elszigetelődnek. Erre a konstellációra jellemző, hogy az információáramlás pletyka-szinten megreked, így lassítja a csoport szerveződés egységes folyamatának dinamizmusát.

A lánchelyzet különösen a fiúk esetében probléma. A nyolc

fiu közül mindegyik lánc-helyzetben van, közülük hat teljesen elszigetelten, kettő pedig /a 29-as és a 27-es számú tanulók/ a központi alakzathoz kapcsolódva.

Az osztály, egészét tekintve a "több központi szerkezet" típusába sorolható. Ennek jellegére akkor kapunk magyarázatot, ha elemezzük a társas mező strukturálódását; mindenekelőtt a csoport kohézióját. A csoport együttesége, közös élményei, szokásrendszere, s ezek alapján kialakuló normarendszere jelentős információt nyújt a csoportról mint egészről. Ezeket az információkat a kohéziós mutatók segítségével kapjuk meg.

Az osztály kohéziójának mutatóit az alábbi táblázat szemlélteti:

%	kölcsönösségi index	sűrűségi mutató	viszonyzott kapcsolatok	kohéziós index
átlag /12/	85-90	0,9-1,1	40-50	10-15
1.sz.felmérés	90	0,94	44,6	9,2

A fenti mutatók többsége azonban nem ad megfelelő alapot arra, hogy az osztály jelenlegi státuszának kérdőjeleit felgöngyölítsük. Az átlagértékek nem magyarázzák meg sem a lánc-helyzetben levők nagy arányát, sem pedig az alrendszerek mögött lappangó feszültségek okát. A kohéziós index azonban

/12/ Az átlagokat amelyeket az egész vizsgálat során alkalmaztunk Mérei Ferenc adta meg saját kutatásai alapján.

már tovább mutat az eddigieken, felhívja a figyelmet arra, hogy az osztály szolidaritása alacsony, nem várható kiemelkedő együttes teljesítmény, mivel kicsi az együtteség dinamikai feszültsége.

Érdekes ellentmondás alakult ki; az osztálynak mint egésznek a dinamikai feszültsége alacsony, ezzel szemben a központok egymásmellettiisége feszültséget implicál. Érdemes megvizsgálni, hogy a központok valóságos központok-e, s az azokat alkotó személyek milyen módon járulnak hozzá az együtteséghez? A további elemzést a szokásostól eltérő szociogram segítségével végezhetjük, /ld.: 1.sz. szociogram/ Ennek lényege a következő: az eddig homogénnek tekintett hálózatot egy hierarchikus mezőkre tagolt rendszerre vetítjük rá. A tagolás alapja a tanulók jelentősséghierarchiája. Így három övezetet tudunk elkülöníteni: 1. Elsődlegesen jelentős a tanulók, mint tényleges vezetők; 2. Másodlagosan jelentős tanulók, mint közvetítők; 3. Jelentőséggel nem rendelkező tanulók, mint vezettettek. Az ő elhelyezésük az alsó mező vertikumában már nem jelent rangsort. Célszerűnek mutatkozott ugyanezen az ábrán jelölni a tanulók különböző jellegű rokonszenvi, funkcionális és egyéni tulajdonságot jelölő szerepét is.

/Hasonló elven alapul dr Kalmár Magda és Lendvaine Ába Ildikó által alkalmazott szociogram, amelyben Northway un.

"céltáblaszociogram" módszerét használták fel./ /13/

Ha most visszatérünk az előzőekben megjelölt szociometriai központok elemzéséhez, már több összefüggést tudunk megállapítani. Az első központ a zárt alakzatban a 8-as, a 21-es és

a 36-os számú tanuló által alkotott háromszög. Mindenekelőtt a 8-as számú tanuló helyzete érdemel figyelmet. Zárt csillaghelyzetben van, így kiterjedt kapcsolataival áttételi gócként szerepel. Ő az osztály második legjelentősebb embere, az elsődleges jelentőségküszbőt jóval túllépi /ld.: összesítő táblázat 5./ Jelentősége mellett több kritériumban eléri a szerepértéket is - vezetés, szervezés /1.-14. kérdések/ valamint az igazságosság kritériumban /5.kérdés/. Egyéni tulajdonságai közül a tanulásban nyújtott segítségét /13.kérdés/ méltányolják. Mindezek alapján társai szimpatikusnak is tartják, de kiemelkedő jelentőségét mégis funkció-jellegű szerepeinek köszönheti. Ha szociometriai státusát összevetjük azzal a ténnyel, hogy nem tartozik az osztály hivatalos vezetőségébe, érdekes tapasztalatokhoz juthatunk. Nincs kölcsönös kapcsolata a többi jelentős emberrel, így a KISZ-vezetőkkel sem. Kapcsolatai a vezetettekkel kötik össze, akik igen nagymértékben elismerik, szimpatikusnak is tartják. Könnyen kialakulhat egy sztárképzési folyamat a vezetettek részéről. Ő ugyan szeretne kapcsolódni a KISZ-vezetőkhez, /ld.:mellékletben a 8-as számú tanuló egyéni szociogramja/, de senki sem választja a jelentős emberek közül. Érdemes ennek a kiemelkedő tanulónak a helyzetét a továbbiakban is figyelemmel kísérni.

A 8-as számú tanulóhoz kapcsolódik az első központ másik két tagja, a 21-es és a 36-os számú tanuló. Ők sem jelentőséggel, sem pedig szereppel nem rendelkeznek. Kötődésük egymáshoz erősebb, mint az alakzat többi tagjához. Így inkább közvetítő szerepet látnak el.

A másik háromszög alakzat -/7-es, a 3-as és a 35-ös számú tanulók/ tagjai közül egyik sem jelentős, szerepe csak a

35-ös számú tanulónak van egy kritériumban /segítés a tanulásban -13. kérdés/. Valószínűleg ezért kötődnek hozzá sokan, mert segítőkész, ezt a társak elfogadják, de nem tartják miatta jelentősnek. A három tanuló elhelyezkedése a hierarchikus mezőben arra enged következtetni, hogy ténylegesen nem alkotnak központot. Funkcionálisan inkább közvetítőként kezelhetők.

A harmadik központot alkotó háromszög-alagszat /a 28-as, a 6-os és a 20-as számú tanulók/ tagjai közül csak a 20-as számú tanuló érte el a másodrendű jelentőség küszöböt. Rokonszeri kapcsolatai szerepértékük több kérdésben is, de intellektuális tulajdonságai miatt is szerephez jut. A másik két tag jelentőség nélkül rendelkezik szereppel, - az osztály mindkettőjüket szervezési feladattal bízná meg. Intenzív kötődésük arra utal, hogy az osztály mindkettőjüknél párhuzamosan szerepet biztosít, lehetőség van az együttes tevékenységre, így nem rivalizálnak egymással.

A kiterjedt alakzat figyelmenreméltó személye a szociometriai központokkal kapcsolatban levő 16-os számú tanuló. Elsődlegesen jelentős, kedvező szimpátia-helyzetét az intellektuális tulajdonság /4. kérdés/ kritériumban elért szerepének köszönheti. Helyzete azért érdemel külön figyelmet, mert fontos áttételi gócc, ő köti össze a szociometriai központokat. Hasonló kapcsolatstruktúrával rendelkezik mint a 8-as számú tanuló, hiszen mindketten csak az alsó szinten levő jelentőség nélküli társakkal vannak kölcsönös kapcsolatban. A sztárképzési folyamat kialakulására itt is gondolni lehet azaz a különbséggel, hogy míg a 8-as számú tanuló inkább funkcionális szerepei miatt került ilyen jelentős helyzetbe,

addig a 16-os számú tanuló mint népszerű osztálytárs, és az intellektuális értékek hordozója. Helyzetének további alakulását szintén figyelemmel kísérjük. /Ld.:mellékletben a 16-os számú tanuló egyéni szociogramja/ A 16-os számú tanuló két fiút is bekapcsol a csoportba, s ez különösen pedagógiai szempontból fontos, hiszen a fiúk nagy része lánckapcsolatban elszigetelt. A fiúk közül csak a 22-es számú tanuló másodlagosan jelentős és szereppel rendelkező tanuló, de a láncalakzatban nem válhat közvéleményformáló erővé. A többi fiúnak sem jelentősége, sem pedig szerepe nincs. Ez valószínűleg életkori sajátosságokkal, illetve a konkrét helyzettel magyarázható: a negyvenkettes létszámu osztály csak nyolc fiúval koedukált, így jelentős kisebbségben vannak. Ebben az életkorban az is fontos tényező, hogy az alacsony növésű "kisfiukat" nem tekintik a lányok egyenrangú partnereknek. Tapasztalatok szerint /14/ a koedukált középiskolai osztályokban a fiúk a matematikai-műszaki érdeklődésükkel szereznek tekintélyt a lányok általános humán érdeklődésével szemben. Itt azonban biológiai tagozatos osztályról van szó, a biológia iránti érdeklődés és a teljesítmény nagysága nem kötődik a két nem valamelyikéhez. Így a fiúk nem tudnak tanulmányi vonalon tekintélyhez jutni az osztályban. A fiúk elfogadják a lányok "irányítását" olyan mértékben, hogy még különvéleményt sem képviselnek az osztály egészén belül. Ezt az állapotot szemléletesen mutatja a felmérés szociogramja, hogy a fiúk nagy része elágazás nélküli láncalakzatban helyezkedik el. Pedig a lánc egyik tagja /26-os számú tanuló/

/14/ Dobos László: Fiúk, lányok együtt az osztályban

A KISZ -alapszervezet egyik vezetőségi tagja, de jelentőség és szerep nélkül, láncvégi helyzetben nem valószínű, hogy hivatalos funkciójának megfelelő szinten eleget tud tenni.

A zárt alakzathoz nem kapcsolódó nyolc tagból álló elágazó láncalakzat adja meg az osztály tulajdonképpeni profilját. A nyolc személy közül négy -24-es, 34-es, a 18-as és a 14-es számú tanulók - jelentős emberek, s egyben szereppel is rendelkeznek; mégpedig olyan funkcionális szerepekkel, amelyek az osztály működése szempontjából nélkülözhetetlenek. /pl.: vezetés, szervezés, osztályfőnök helyettese, érdekképviselő, igazságosság stb. kérdésekben./ A kulcsfontosságú pozíciókon osztoznak a zárt alakzat 8-as számú tanulóival. Így az osztály irányítása "féloldalas", s amíg az a nyolc tagból álló alakzat nem képez valódi központot, a lappangó feszültség, - amely rivalizálást takar - nem manifesztálódik. Valószínűleg erre vezethető vissza az osztály egészének alacsony dinamikai feszültsége is.

A nyolc tagú láncalakzat jelentős emberei egyben az osztály KISZ alapszervezeti vezetőségét is alkotják. Helyzetük alapján fennállhat annak a veszélye, hogy elszigetelődnek a tagoktól, s mintegy felülről irányítják az alapszervezet munkáját. Ez azért is valószínű, mert az osztályban meglevő funkcionális és tulajdonságbeli szerepeket nagyrészt ugyan birtokolják, de egyikük sem szimpatikus olyan mértékben, hogy az szerepértéki lenne. Így az osztálynak van egy "hivatalos" vezetősége és egy "szimpatikus" vezetősége.

Melyik a tényleges vezető, vagy melyik válik azzá? A kérdés megválaszolásához a későbbiek során is figyelemmel kell kísérnünk a négy KISZ-vezető /18-as, a 14-es, a 24-es és a

34-es számú táblázat/helyzetének alakulását, ezért egyenlő

szociológusok a 8-as és a 16-os számú tennélkéhez hason-

Téan a mellékletben szüntetett közzététel /Id.: mellékletben

egyenl. szociogramok/

Az osztály együttesét vizsgálva elemzésre került a

tökönkésenél valamint a munkát jellegű vállalatok árnya is,
emelyet a csoportkékor mutatója fejez ki. Egy csoport munka-
dése akkor harmonikus, ha a tökönszenvi vállalatok szubjek-
tív állásfoglalás alapján történek, azaz a szervezők és
szervege minel több személy között osszik meg. /magas szöve-
gés, alacsony mutató/ A munkakörre vonatkozó vállalatok

szemben alkot adóval, ha az osztály egészeinek közvélemé-

nyelvi irányítási / eljárási szabványok, megnevezés / dátum / 25 / A kétf-

Élele választás arányát szemléltető csoportképek mutatják:

2,37 % - 4,47 % /középső iskolások esetében optimális arány;

rokomazent: 2 - 2,4%; funkció: 4,5 - 4,9 % / A fenti mutató

a vizsgelt tárgyas elakzat eseten azt szemlelteti, hogy a

osobnostak van klasičnu i konvencionalnu, imaju a funkciju objek-

1. Вопросы, связанные с деятельностью органов государственной власти

Lyozotšaga teladavexerleşu osoport megletere uşel. Kınnek

eltemere magas eljettény az országban 1947-1948 között

new vehicle to be placed in service. A person's right to

-szek az előzőekben megjelölt, az osztály tagjai

bedon, szubjektív motívumok alapján vélezték ki, és

nem a közösségi szerepekhez kapcsolódva. /16/

15/ Mérés helye: Kőszegi út 16. sz. Bp. 1972.

16/ Mivel a kérelem: közérdekű jellegű adatok közlése

68 жолді қолында 68 ж. 1971. 205. 014.

A kiscsoport kapcsolatrendszereit vizsgálva nyomon követhetjük azt a folyamatot, hogy a választásokban realizálódó tapasztalati állásfoglalások hogyan sűrűsödnek szereppé. A csoport a közösséggé alakulás folyamatában az egyén és közösség dialektikus egymásra hatása figyelhető meg. Az egyén biztonságot keres a csoportban kapcsolatai révén, - a különállóság, elszigeteltség feszültségét az együtteség élményében akarja feloldani. Ez a törekvés a csoport tagjait összekapcsolja ugyan, de az anonimitás árán. A csoport homogenitása, a névtelen együtteség újabb feszültség forrása, s egy ellentétes mozgást indít meg párhuzamosan az előzővel - a csoport tagjai keresik személyiségüknek megfelelő egyéni arculatukat - szerephez akarnak jutni. Ez a kétirányú mozgás tényleges harcot eredményez, gyakran konfliktusokkal.

Ez azonban nem feltétlenül csökkenti a csoport teljesítményét, hiszen a harmonikus csoportműködésre nem a konfliktusmentesség a jellemző, hanem a konfliktus-tolerancia. /17/ A csoportlétkör feladathangsúlyozottsága feltehetően növelni fogja az osztály konfliktus-toleranciájának határát. Az egyén és közösség dialektikája csupán mozaikként ragadható meg az osztály differenciálódásának pillanatfelvétellel. A vizsgálat adatai alapján kiszámítható differenciálódási mutató azt szemlélteti, hogyan rendeződnek hierarchikus sorba a társas pregnancia alapján, s ez a rangsor hogyan viszonyul a csoport elvárásai által elfogadott szerepekhez. A jelentőségértéket a gyakorisági táblázat globális szóródásából számítottuk ki. /ld.: I/3 mellékletben 1.sz. gyakorisági tábla./

/17/ Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata

A jelentős embereket a tagolódási sor három övezetébe tudtuk besorolni - az általában alkalmazott öt övezet helyett, mivel negatív választási kritériummal nem dolgoztunk. Így néhány mutató /kizárási mutató, széli helyzet mutatója/ szintén nem értelmezhető. Hasonló problémát jelent a jelentőség-index: 22,1 % értelmezése is. A negatív választási kritériumok hiánya miatt az index standard értékekhez nem hasonlítható, kiszámítása azért vált célszerűvé, mert a későbbi vizsgálatoknál az adatok egymással való összehasonlítása adhat némi támpontot az elemzéshez.

Az osztályban nyolc jelentős személy van. Egy negyvenkettes létszámú osztályban ez kevésnek mondható. Közülük a két másodrendűen jelentős tanuló nem képez megfelelő átmenetet a hierarchikusan nem tagolódó homogén többséghez, ahová az osztály több mint kétharmada tartozik. Ez annál is inkább figyelemreméltó, mert az osztály tagjai igen nagy mértékben számontartják egymást. /Választási repertoár: 40%/ Az elsőrendűen jelentősök hierarchiáját a csoport szerepgazdasága kiegyenlíti, sőt bizonyos mértékig el is nyomja. Az osztály differenciálódási mutatójának értéke: 0 - 6 - 11 - 25.

/Id.: Összesítő tábla 4./ A mutató négy adata a jelentőség és szerep tagolódásának arányát fejezi ki.:

1. adat: "Hány olyan személy van a csoportban, aki az elsőleges jelentőségküszöböt elérte, de a szerepértéket nem?" /a vizsgált alakzatban 0 fő/
2. adat: "Hány olyan személy van, aki mind a jelentőségküszöböt, mind a szerepküszöböt elérte?" /jelenleg:

6 fő/

3. adat: "Hány személy érte el a szerepküszöböt anélkül, hogy a jelentőségküszöböt elérte volna? /a vizsgálat adatai alapján 11 fő/
4. adat: "Hány személy van a tagolódás szempontjából különböző helyzetben /vagyis nem érte el sem a jelentőségküszöböt, sem a szerepküszöböt?"/az osztályban 25 fő/ /18/

A mutató egyértelműen szemlélteti az osztály szerep szerinti elkülönülésének hangsúlyozottságát. A jelentős emberek száma nemcsak az osztály létszámához viszonyítva alacsony, hanem a szereppel rendelkezőkhöz képest is. Ez a konstelláció különösen feladat-vezérlésű csoportok esetében válhat veszélyessé, ha az osztály váratlan feladat elé kerül, mert nincs elég jelentős ember ahhoz, hogy az új feladatnak eleget tegyen. /ld.: Összesítő táblázat 5./ Ezért az osztály érzékeny a változásokra, az új, váratlan helyzetek konfliktust jelenthetnek. Ez a tény különösen pedagógiai szempontból fontos. Az osztály feladatra orientált képét az is aláhúzza, hogy a legtöbb jelentőség funkció-jellegű szereppel párosul, tehát az osztály tagjai azokat a társakat tartják kiemelkedően jelentősnek, akik az osztály szempontjából lényeges funkciókat látnak el. /ld.: Összesítő táblázat 6/a - b - c./

Megoldásra váró feladatot jelentett ez az osztályfőnök számára, aki az iskola pártösszekötő tanára is, és így az osztály mint KISZ alapszervezet mozgalmi életének irányítója volt. A feladat főleg abban jelentkezett, hogy miként lehet az osztály KISZ vezetőségét olyan helyzetbe hozni, hogy ezáltal az osztály teljesítménye növelhető legyen?

/18/ Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata

Ez feltételezésünk szerint csak úgy érhető el, ha az osztályban megszűnik a kettős vezetés, amelyet a hivatalos és az un. szimpatikus vezetők képviselnek. A hivatalos vezetők jelentős pozíciók képviselői, akik rendelkeznek azokkal az eszközökkel, amelyek szükségesek a csoport befolyásolásához, - a célok megvalósításához, valamint a megvalósítás kontrolljához. Ezeket az eszközöket azonban nem tudják mozgásba hozni a kitűzött cél elérése érdekében. A társakhoz fűződő személyes kapcsolat hiánya nem teszi lehetővé a befolyásolás közvetlen uton való gyakorlását, ezért vezetésük nem lehet hatékony. Az osztály un. szimpatikus vezetősége rendelkezik ugyan a befolyásolás személyi feltételeivel, de hivatalos eszközökkel nem. Az osztály fejlődésének ebben a szakaszában a kétféle vezetésből eredő feszültség még nem manifesztálódik nyílt konfliktus formájában, de számítani lehet rá abban az esetben, ha az osztály szimpatikus vezetősége a hivatalos vezetők által képviselt cél ellenében fejtik ki hatásukat, s ezt a hivatalos vezetés nem tudja hatékonyan ellensúlyozni. Ez a konfliktusközelí helyzet gyakori kép a középiskolásokat tanító pedagógus és a kutató számára. Járó Katalin és Veres Sándor mintegy husz középiskolás csoport vizsgálata közben szintén tetten ért egy konfliktusos fejlődési szakaszt az egyik osztályban. "... a csoportfejlődés stabil szakaszában a befogadó rendszer mozgástendenciáit a csoport szintjén realizálódó befolyásos vezetők gyakorlatilag hatékonyan kategorizálják saját domináns pozíciójukat és a többiek tőlük függő helyzetét a csoport belső viszonyrendszerében. Ez a struktúra sikerrel semlegesíti vagy integrálja az alaptendenciától eltérő értékeket és a maga szolgálatába állítja a

személyes kapcsolatokat is. Ezzel szemben a csoportstruktúra labilitássá válik, amint a vezetők kénytelenek lesznek a rendszer által rájuk bízott értékeket, feladatokat hatékonyan képviselni és gyengeségük révén az alapvető célok kijelölésében és az alapviszonyok meghatározásában más értékek, törekvések képviselőinek is teret engednek.

A célok és értékek pluralitása dezintegrálja a csoport tevékenységét és a benne szerveződő személyes kapcsolatokat is.

Konfliktus akkor manifesztálódik, ha a korábban eltérő értékek képviselői a köztük levő különbségeket ellentétes csoport-célok formájában nyíltan kategorizálják, és arra törek-szenek, hogy domináns pozíciójukat a csoport többi tagjával elismertetve, őket az ellentétes értékeket képviselőkkel szembefordítsák. A válság strukturális megnyilvánulása tehát az erők két esetleg több pólus körüli integrálódása." /19/

Az általunk vizsgált osztály esetében a nyílt konfliktus elkerülése miatt pozitív lépésnek mutatkozott a KISZ szervezet vertikális átszervezésének központi tervezése.

A megelőző országos kísérletek pozitív tapasztalatot nyújtottak az átszervezésre vonatkozóan. "A KISZ-szervezet alapegysége a különböző koru és osztályba járó KISZ-tagokból álló vegyes életkoru alapszervezet lett...Az új szervezeti forma nagy előnye, hogy csaknem háromszorosára nőtt az állandó megbizatással rendelkezők, választott tisztségviselők száma.

A megbizatások minőségi, mennyiségi javulása, a feladatok szélesedő skálája abban az irányban hatott, hogy olyan fia-

/19/ Járó Katalin - Veres Sándor: Kiscsoportok fejlődési válsága és vezetők szociális kategorizációja.

MTA Pszichológiai Intézet /Kézirat/ 1977.

talok is tevékenykedni kezdtek, akik korábban háttérbe szorultak és joggal érezték, hogy munkájukra a közösség nem számít." /20/

Éppen az osztály feladatra orientált jellege volt az a biztató kép, ami alapján várhattuk, hogy az új szervezeti struktúrában azok a tanulók is feladathoz jutnak, akik eddig bár megfelelőek voltak valamely szerep ellátására, az osztály - és egyben alapszervezeti keretben nem tudták törekvésüket realizálni. Feltételeztük, hogy a párhuzamos szerepek kialakítása csökkenteni fogja az informális hálózat alaprendszerinek lappangó feszültségét, s növelni fogja az együttes teljesítményt.

Az első felmérést követően szerzett tudomást az osztály az átszervezés tervéről. Az egy éves előkészítő munka fokozatosan megindult, egyenlőre csak olyan formában, hogy a gyerekek beszélgettek, vitatkoztak az új lehetőségekről. Az átszervezés konkrét lebonyolítása csak egy év múlva volt aktuális, de maga a terv is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az osztály képe a vártnál erősebben megváltozzon.

II. A "szétrobbant" osztály

A második felmérés az 1972/73-as tanév második félévében /áprilisban/ történt. A 42-es létszámú osztályból egy tanuló /a25-ös számú flutanuló/ félévkor kimaradt az iskolából, a többi az adatok összehasonlíthatósága érdekében az eredeti sorozámmal szerepel.

Az első felmérés óta eltelt idő elég volt ahhoz, hogy az osztály kapcsolatrendszerében mérhető eltéréseket tapasztaljunk. A két vizsgálat közötti időben az osztályfőnök arra törekedett, hogy a magányos embereket bekapcsolja a hálózatba, valamint a kettős vezetésből eredő feszültségi pontokat megszüntesse.

A vizsgált második osztály az év vége közeledésével egyre inkább megváltozott. Ezt a feltételezést arra alapoztuk, hogy a tanárok gyakran panaszkodtak az osztályfőnöknek az eddig jól kezelhető osztályra. A felmérés adatai később igazolták az órai tapasztalatok alapján megfogalmazott feltevéseket.

Az első vizsgálat azt mutatta, hogy az osztályban érzékeny feszültségi pontok vannak, amelyeket a láncalakzatok nagy száma ugyan tompított, de megszüntetni nem tudott. A gazdag szereptagozódás magasszintű teljesítményt előlegezne, de az alacsony kohéziós index megmutatta, hogy az elvárható teljesítményt az osztály nem tudja produkálni. Ez ismét olyan csoportdinamikai feszültséget rejt magában, amely egészen a robbanásig fokozódhat.

A differenciálódási mutató elemzése során arra mutattunk rá, hogy az osztály - mivel nem rendelkezik megfelelő számú szerep nélküli jelentős emberrel, nehezen tud alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, új helyzetekhez, amelyek egy osztály életében gyakran adódnak.

Mindezek figyelembe vételével már nem olyan meglepő a második felmérés által kapott osztálykép. /Vö.: I/4 és II/4 szociogram/

A szerkezet elemzésekor megállapítható, hogy a vizsgált társas mező csupán a "laza szerkezet" típusának megfelelően strukturált. /Ld.: 2 sz. szociogram/ Az eddigi, az osztály felét magába foglaló hálózat szétszakadt. Csupán egyetlen nagyobb kiterjedésű konglomerátum maradt meg, ennek kötődése azonban olyan szerkezetű, hogy szociometriai értelemben nem tekinthető központnak.

Központ értékű lehet a 16 - 7 - 17 és 13-as számú tanulók által alkotott alakzat, esetleg a 40 - 6 és 20 -as számú tanulók által alkotott háromszög, de egyik sem tudja hatása alá vonni a csoport egynegyedét, ezért nem tekinthetjük központnak. Így a CM mutató nem értelmezhető, hiszen a peremővezetnek is csak a központhoz való viszonyában van értelme. Az előző félévben az osztályban csak 4 magányos tanuló volt, /9,5 %/ közülük kettőt /5-ös és a 11-es számú tanulókat/ sikerült beépíteni az osztály kapcsolatrendszerébe. Ennek ellenére a magányosok száma az eddigiek csaknem kétszeresére emelkedett: 7 fő -17%. Azok a tanulók, akik most váltak magányossá, többségük a lánc végéről "szakadtak le", szerepe egyiknek sem volt. A 28-as számú tanuló egy háromszög alakzathoz került ki magányosként, szintén jelentőség és szerep nélkül. Ellentmondásos azonban a 15-ös számú tanuló helyzete,

aki jelentőség és szerep nélkül stabil párkapcsolatban volt. Ez a kapcsolat felbomlott, de a magányossá vált tanuló elsőrendű jelentőségre tett szert, emellett pedig a tulajdonság és szervezés kritériumokban szerephez is jutott. /Vö.: Összesítő tábla 6/a - b - c/

A párkapcsolatok szintén ugrásszerű emelkedést mutatnak. Az előző 4,8%-ról 29%-ra /12 fő/ nőtt. A párkapcsolatok nagy száma a csoport intimitásának fokmérője. Jelen esetben azonban valami mást jelenthet, hiszen elképzelhetetlen, hogy egy alapvetően feladatra orientált csoport néhány hónap alatt intim együttesé váljon. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a páros kötődések nem intenzívek, -mindegyik csupán egy szál. Ezért várható ezek felbomlása, amely optimális esetben nem magányossá válást jelent, hanem bekapcsolódást a hálózatba. Érdekes megfigyeléseket tehetünk a párkapcsolatok elemzésekor. Az első vizsgálat során pregnánsként kezelt, fontos szerepekkel rendelkező személyek pl.: 8-as, 18-as számú tanulók olyan társakkal maradtak párkapcsolatban, akik nem jelentőségek, s szereppel sem rendelkeznek. Ez az összefüggés több esetben is megfigyelhető volt, nemcsak a párkapcsolatok alakulásában. Ez a tény igazolni látszik a félévvel ezelőtti meglévő feszültségeket. A párkapcsolatoknak ugyan ellentmond a feladatra orientált jelleg, mégis az utóbbit kell döntőnek tekintenünk. Az egyén és közösség dialektikus mozgása egymással ellentétes folyamatok, - az együtteség kialakítása, valamint az egyéni arculat érvényesítése - különböző stádiumban lehetnek, hol az egyik, hol a másik tényező túlsúlya dominál. Egy közösség kialakulásának folyamata nem feltétlenül egyenes vonalú. Számolni lehet azzal is, hogy esetleg újból kell kezdeni a "csoportépítést", ha az egyéni törekvések szétfe-

szítik a hálózat által nyújtott keretet. Ez a jelenség különösen olyan jellegű csoportban várható, ahol sok olyan személy van, aki önállóan akarja érvényre juttatni képességeit, s harcol a mellérendeltség státusza ellen. /Id.: az előző felmérés során a 8-as és 16-os tanulók helyzetét/ Ez a veszély nem fenyegeti akkor az egyént, ha olyan társsal van együtt, aki nem jelent riválist. Jelen esetben is erről lehet szó, így a párkapcsolatok feltehetően átmenetiek, az új kapcsolatok alakításának első lépései. /Ez igazolható az egyéni szociogramok alapján, ahol az egyoldalu választások is szerepelnek./ A következő alakzat a lánc, amelyet vizsgálunk. Az eddigi 38 %-ról csökkent ugyan az arány 29 %-ra, /bár még így is jóval meghaladja az átlagot és az értéket/, de nem a zárt alakzatok javára történt a csökkenés, ezért továbbra is problémát jelent.

Igen csekély a zárt alakzatok aránya; az átlagos fele: 24 % Ez kevés lehetőséget biztosít arra, hogy az osztályban egyénes közvélemény alakuljon ki, hiszen még az információáramlás sem biztosított megfelelően.

A legnagyobb zárt alakzatot alkotó négyszögben /16-os, 7-es, 17-es és a 13-as számú tanulók/ csak a 16-os számú tanuló jelentős, szerepe is csak neki van. A hozzá kapcsolódó tanulóknak nincs semmi jelentőségük, sem pedig szerepük. Így az egyetlen szereppel rendelkező tanuló uralja az alakzatot és a hozzá kapcsolódó láncot.

Az osztály egészét tekintve azonban semmiképpen sem tekinthető vezetőnek. Ha nem is tarthatjuk ténylegesen vezetőnek a 16-os számú tanulót, helyzete mégis figyelmet érdemel.

Ő a legtöbb kölcsönös kapcsolattal rendelkező jelentős ember az osztályban. Kapcsolatai nagyrészt átrendeződtek, de képes volt új kapcsolatokat létesíteni, míg a többiek nagyrészt elvesztették régi kapcsolataikat. /Vö.: I, és 2 szociogram/

A 16-os számú tanuló volt az előző alkalommal az egyik "szimpatikus" vezető, aki népszerűségét kiemelkedő képességeinek köszönhette. Most is kiváló képességeivel jelentős, ez magas-szintű humán műveltséget takar.

Azzal együtt, hogy az osztály közvéleménye által számontartott szerepek mennyiségileg csökkentek, arányuk is megváltozott. Az előző alkalommal a szerephangsúlyozottság a funkció oldalt emelte ki, a változás következtében a súlypont a rokonszenv és a tulajdonság irányába tolódott el. Ha megfigyeljük a másik "szimpatikus" vezetőt, a 8-as számú tanulót, őt is megfosztották funkció jellegű szerepeinek nagy részétől, s tulajdonságai miatt tartják ismét kiemelkedőnek.

Az alábbi táblázatban látható szerkezeti mutatók egybehangzóan jelzik ugyanazt, ami a szociogramról is leolvasható:

%	kölcsönösségi index	sűrűségi mutató	viszonzott kapcsolatok	kohéziós index
átlag	85 - 90	0,9 - 1,1	40 - 50	10 - 15
1. felmérés	90	0,94	44,6	9,2
2. felmérés	80	0,73	43,4	7,3

A kölcsönösségi index csökkenése a magányosok nagy számát mutatja. A sűrűségi mutató szintén a laza szerkezetű konstelláció mért bizonyítéka. A viszonzott kapcsolatok mutatója is csökkent, de nem olyan mértékben, mint a többi. Ez nemcsak a viszonzottság csökkenését mutatja, hanem azt is, hogy maguk a deklarált kapcsolatok is csökkentek. Innét látszik, hogy a csoport most óvatosabb a választásokkal, mint az előző alkalommal. Pedig a csoport tagjai most is megfelelő mértékben számotartják egymást, hiszen a választási repertoár 30 %. /bár ennek az értéke is csökkent, de még így is megfelel az átlagnak./

A kohéziós index mutatja a legradikálisabban az osztály súlytalanságát. Az eddigi szintén laza kohéziót szemléltető érték tovább csökkent, ami annyit jelent, hogy az osztály egyáltalán nem tekinthető közösségnek.

Nehéz feladatot jelent az osztályfőnök számára a közösség kialakítását szinte előről kezdeni. A csoportlégtör mutatója 1,90 : 3,30 - azonban azt mutatja, hogy a szerephangsúlyozottság még mindig fenáll, ezért az osztály átlendíthető a jelenlegi mélypontra. /ld.: összesítő tábl.3./

Ehhez segítséget nyújthat az osztályfőnök olyan törekvése, hogy az osztály életét úgy irányítsa, hogy a tanulók megfelelő szerephez jussanak. Új szerepek kialakításával, változatos, de szokássá váló feladatok révén látszik megoldhatónak a probléma. A második vizsgálat során az osztály differenciálódási mutatója a következőképpen alakult.: 0-9-4-28.

Egyértelmű a szerephangsúlyozottság, - ez az osztály tulajdonképpeni problémája, de egyben a megoldás nyitja is. Csak jelentőséggel rendelkező, szerep nélküli ember nincs, - ez ugyanúgy lehet oka és következménye a "szétrobbant" együttesnek.

A szereppel is bíró jelentős emberek számszerűen növekedtek, de mind az elsődleges jelentőségűvezetbe tartoznak. Ez a helyzet még inkább elkülöníti az osztályt két részre: kiemelkedőkre és a homogén közegre. A kettő közötti átmenetet a csak szereppel rendelkezők biztosítják. Ez azonban nem valódi átmenet, hiszen a szereptagozódás más minőséget jelöl. /Ld.: összesítő tábl.4./ A kiemelkedő emberekre jellemző különösen, - akik az előző alkalommal is jelentősések voltak, - hogy szerepüket csak úgy tudták megtartani, ha új együttesben próbálkoznak. Továbbra is jellemző az osztályra, hogy azokat az embereket tartják jelentősnek, akik a közösség szempontjából fontos szerepeket látnak el. Azok a tanulók, akik nem jelentősések, előző szerepüket nagyrészt elvesztették.

Az előző vizsgálat során említett 6-os és 28-as számú tanulók pl. szervezés kritériumban rendelkeztek szereppel. /Ld.: szereptagozódás összesítő tábl. 6/a-b-c./ Intenzív kötődésük alapján arra lehetett következtetni, hogy szerepének mindkettő párhuzamosan eleget tud tenni. Az eredmény azonban nem igazolta a feltevést, mert a személyi kötődésnél erősebbnek bizonyult a szerepért vívott harc, amelynek során szerepét csak a 6-os számú tanuló tudta megtartani. A 28-as számú tanulóval maradt továbbra is kölcsönös kapcsolatban, akinek viszont nincs funkcionális szerepe. Az eddig több kapcsolattal is rendelkező 28-as számú tanuló szerepét elvesztve magányos lett.

Az osztály számára fontos szereppel rendelkező jelentős tanulók egy pár kivételével mind más konfigurációban helyezkednek el, mint az előző alkalommal. A későbbiek fogják majd eldönteni, hogy az azonos jellegű szereppel rendelkezők között párhuzamosság alakul-e ki, vagy a versengés folytatódik.

Ugyanez a kérdés felvetődik a 24-es és a 34-es számú KISZ-
vezetők esetében is, de itt nagyobb a remény arra, hogy
funkciójuknak egyrészt mellőzt is előzet tudnak lenni, hiszen
jelentőségük és szerepük megtartásával személyi kötődésük
kiallta a próbát.

Az osztály jelenlegi arculatának okát kutatva felteleshük,
hogy vagy egy olyan váratlan esemény történt az osztályban,
amelyhez a csoport nem tudott a fennálló struktúrában alkal-
mazkodni, vagy az osztályban tapasztalt feszültség ugy folyoko-
zódott, hogy egy viszonylag kisebb jelentőségű esemény is
előz volt ahhoz, hogy a hálózatot szétköbentse. A magyará-
zat keresésében az osztályfőnök nyújtott segítséget:

Az előzőekben már említették került az iskola KISZ-szervezete-
nek vertikális átszervezése. Ezt pozitív eseménynek tarot-
tuk, hiszen ezáltal lehetőség nyílt majd az osztályban meg-
lévő kettős vezetés által okozott látnis konfliktus feloldá-
sára. Az új szervezett keret új szerepek, funkciók kialakú-
lásának lehetőségét jelent. A vertikális struktúrában több
alapbizonyozathoz tartozó vezetőségi tag, vagy egyéb szerep
funkcionálhat párhuzamosan. Így az addigini viszonyban több
törökves realizálható. Az átszervezés azonban csak egy év
mutva kerül lebonyolításra, jelenleg az osztály az általán-
tán tervezésének standumában van. Helyesenek látszik az elő-
zőek során tett megállapításunk, hogy az osztály a kettős
vezetés, valamint a jelenléte és szerepétagsodás átszámoló-
nításának követhetében igen érzékeny a változásokra, hiszen
az átszervezés híre előz volt ahhoz, hogy az osztály kapcsoló-
latrendszeré ilyen radikális megváltozson.

Biztos hogy az addigiben a KISZ-vezetők nem voltak szám-
bathatnak, /nem volt szimpátiának szerepük/ most viszont

egyszerre szimpátia-szerepet kapott minden olyan vezető, aki eddigi jelentőségét meg tudta tartani. Itt érezhető, hogy az átszervezés terv jellege által kiváltott bizonytalanság az érzelmi motívumok szerepét megnövelte. Ez abban is kifejezésre jut, hogy nemcsak az osztály egészének választásaiban tapasztalható az érzelmi motiváció előtérbe kerülése, hanem a KISZ-vezetők választásaiban is. Sőt, a vezetők most sokkal gyakrabban választják egymást valamilyen funkció ellátására mint a többieket, úgy, hogy választásuk egybeesik a rokonszenvi választással. Így pl.: a 14-es számú KISZ-vezető egyoldalúan szimpatikusnak tartja a 24-es számú KISZ-vezetőt, emellett klubéletén megszervezésével bizná meg. A 24-es számú tanuló viszont a 18-as számú KISZ-vezetőnek ad le egyoldalúan szimpátia-szavazatot, s az osztályfőnök helyetteseként bizná meg feladattal. A fenti KISZ-vezetők az előzők során nem voltak egymással közvetlenül kapcsolatban. /ld.: 14-es, 24-es és a 18-as számú tanulók egyéni szociogramjait/. Maga a jelenség azért érdemel figyelmet, mert fél évvel ezelőtt a rokonszenv és a funkció párhuzamossága csak szórványosan fordult elő.

A választásokban általában érezhető az óvatosság, a bizonytalanság, amely egyben a jövőre vonatkozó kérdést is takarja: az osztály eddigi KISZ-vezetősége valyon megmarad-e vezetőnek, ha igen, melyik alapszervezetben, milyen funkcióban? Kik azok a társak, akiknek még sikerül előtérbe kerülni és funkcióhoz jutni? Ezáltal a jelenlegi vezetőség munkájának értékelése is felvetődött, hiszen a funkciók szinte a "levegőbe kerültek". Valószínűleg ezzel magyarázható az a jelenség is, hogy az osztály szerephangsúlyozottságán belül a

funkcionális szerepek álltak középpontban, hiszen meglévő konkrét tevékenységi formákat jelentettek. Most azonban változás történt, mert a funkcionális szerepek helyett a tulajdonság-szerepek kerültek előtérbe. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az osztály már stabilizálta az eddigiek során a funkcionális szerepeket, de stabilitása megváltozott körülmények következtében megszűnt. Az átszervezés nincs még abban a fázisban, hogy a gyerekek konkrét szerepekben gondolkodjanak, hiszen még nem tudják, hogy az új szervezeti keret milyen funkciók ellátását teszi lehetővé, ezért inkább a képességeket privilégizálják, s úgy kezelik őket mint állandó értékeket, hiszen ezek nem változnak úgy, mint a konkrét funkciók. Elképzelhető, hogy ebben a bizonytalan légkörben a gyerekek fokozott mértékben keresik azt a stabil pontot, ami megragadható számukra, s ezt a kiemelkedő tulajdonságokban találják meg. Ha megfigyeljük a 2 sz. szociogramot, megállapíthatjuk, hogy csak azoknak a tanulóknak van tulajdonság-kritériumban szerepük, akik egyben jelentősek is.

Természetesen az osztálykép megváltozásának az átszervezéssel történő magyarázata nem lehet egyedüli, s különösen nem kizárólagos. Az azonban valószínű, hogy a vertikális struktúrára való előkészület jelentősen beleszólt a szerepvezérlési osztály megváltozásába.

Van még egy tényező, amely nem maradhat említés nélkül, mivel hatása - ha önmagában nem is mérhető számszerű adatokkal - mindenképpen hozzájárulhatott a változáshoz. A tanév közepén a 25-ös számú fiú eltávozásának az iskolából az volt az oka, hogy lopott egy önkiszolgáló üzletből. Ez a váratlan esemény sok olyan témát vetett fel az osztályban /becsület, jellem,

büntetés stb./, amely eddig ilyen konkrét formában nem merült fel. Az egyéni értékek megkérdőjelezésének veszélye fokozta a bizalmatlanságot. A fiuk még inkább elszigetelődtek.

Az osztály 8-as számú tanulót választotta a döntőbíró tagjának /5.sz. kérdés/ aki egyéni tulajdonságai alapján alkalmas a jelzett feladat megoldására.

Minden bizonnyal ez az esemény is hozzájárult ahhoz, hogy az osztály választásaiban az eddigieknél jobban előtérbe került a szimpátia, de fokozhatta a tulajdonságszerepek értéknövekedését is, hiszen a jó és rossz tulajdonságok fontossága ebben a konkrét szituációban nyilvánvaló.

Ennek a kérdésnek az alaposabb elemzése azonban meghaladja a vizsgálat kereteit, ezért a jelzett események hatásának fokát a közvetlen megfigyelés által szerzett tapasztalat alapján csupán a feltételezés szintjén tudtuk megadni.

III. Előkészület az átszervezésre

A harmadik felmérés az 1973/74-es tanév első felében /októberben/ történt. Az első felmérés óta eltelt idő, a közben eltöltött nyári szünet után várható, hogy intenzívebbé váljon a közösséggé alakulás folyamata. Az osztály a vizsgálat időpontjában már túl van az évkezdés első nehézségein. Szemmel láthatóan nyugodt légkör jellemzi a csoportot. Ez a tapasztalati kép némi bizakodást sugall, hogy az osztálynak sikerül kilendülnie az előző félévben tapasztalt mélypontról. Feltehetően a nyári szünet is tompított a negatív élményeken, s a tanév új feladatai dinamikusabbá teszik a kapcsolatok alakulását. Természetesen nem várható, hogy az osztály ennyi idő alatt a szinte teljesen atomizált állapotból integrált egységgé váljon, de mindenképpen pozitív irányú változásra lehet számítani.

Az osztály szociogramját vizsgálva szembetűnik a kis csoportokra való elkülönülés. /ld.: III/4 mellékletben 3 sz. szociogram/ Négy zárt alakzat van, három négyszög és egy ötszög, - az egyik négyszög láncban folytatódik. Két hosszabb lánc is található, közülük az egyik olágazó.

Az egész szociogram önmagában igen negatív szerkezeti képet mutat. A kis, egymástól elszigetelt alapszociogramok nem biztosítják annak lehetőségét, hogy a csoportban egységes közvélemény alakuljon ki.

Pedagógiai szempontból különösen fontos ez a tényező, hiszen " a közvélemény születése, formálódása a közösség fejlődésével szerves egységben valósul meg. A közösség legfonto-

sabb jellemzői, szerkezet, rétegződése egyben a közvélemény meghatározó jegyei is." /21/

A kép negatív jellegét még csak fokozza az a tény, hogy az alakzatok közül egyik sem felel meg a szociometriai értelemben vett központ követelményeinek. Feltétlenül legnagyobb hatása a láncban folytatódó négyszögnek lehet, de túl kevesen kapcsolódnak hozzá ahhoz, hogy központnak minősüljön. Így az osztály csupán a "laza szerkezetű" típusba sorolható.

A szociometriai elemzést azonban nem végezhetjük önmagában, az előzők mellőzésével. /Vö.: II/4. mellékletben 2. sz. szociogrammal/ Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy az osztály milyen helyzetből jutott el ide, s akkor a kis csoportok megléte máris veszít negatív jellegéből. Ha feltételezzük, hogy ez a konstelláció egy újraalakulás kezdete, akkor ezt a képet csak átmeneti fokozatként kell értékelnünk. Természetesen az egymástól elszigetelt kiscsoportok többféle irányba is alakulhatnak, hiszen - mint már tapasztaltuk - a közösség alakulása nem egyenes vonalú. A jelenlegi felmérés adatai felhívják a figyelmet az esetleges veszély-helyzetekre, ahol szükségesnek lásszik az osztályfőnök segítő beavatkozása.

Ha az osztály szociogramját alaposabb elemzés alá vesszük, megállapítható, hogy a csoport több vonatkozásban hasonló helyzetben van, mint egy évvel ezelőtt. Mit jelenthetnek ezek az értékek minőségi vonatkozásban? A körülmények mindenképpen mások, nemcsak a gyerekek lettek egy évvel idősebbek.

/21/ Daróczy Sándor: Társadalmi-politikai nevelés középiskolás korban.

A szerkezeti mutatók változását az alábbi táblázat mutatja:

%	kölcsönösségi index	sűrűségi mutató	viszonozott kapcsolatok	kohéziós index
átlag	85 - 90	0,9 - 1,1	40 - 50	10 - 15
1. felmérés	90	0,94	44,6	9,2
2. felmérés	80	0,73	43,4	7,3
3. felmérés	92	0,92	55,4	9,2

Az osztály kölcsönösségi indexének emelkedése biztató jelnek tekinthető, hiszen a magányos tanulók száma csaknem a féldre csökkent. A sűrűségi mutató is jelentősen emelkedett, de még mindig nem jut az osztály minden tagja számára egy kölcsönös kapcsolat. Pedig a csoport tagjai igen nagy számban viszonzozzák a kapott választásokat. Kitűnik, hogy az osztály - különösen az előző időszak vákuumhatása után - fokozatosan törekszik az együttességre. Ezt igazolja a viszonzott kapcsolatok mutatójának értéke, amely nemcsak a tavalyi értéket haladja meg, hanem az átlagot is. Az osztály most is hasonló számban deklarált kapcsolatokat, mint az előző felmérésekor. /ld.: összesítő tábl. 1./ Ennek magyarázata lehet az előzőek során tapasztalható a választásoknál jelentkező óvatosság. Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy harmadik osztályban a tanulók már jobban ismerik egymást, biztosabban meg tudják ítélni a várható kölcsönösséget. A tagok hasonló mértékben tartják számon egymást mint az előző alkalommal, ennek megfelelően a választási repertoár az át-

lagnak megfelelő 30 %. Az eddigiek során tapasztaltuk, hogy az osztály kohéziója jelenti a csoport "Arhilles sarkát". Jelenleg a kohéziós mutató 9,2 %, ami érthetően emelkedett az előző vizsgálat óta. Mértéke az egy évvel ezelőttivel egyezik meg, viszont még mindig nem éri el az átlagot. Mit jelenthet a két mutató értékének azonossága? Tudjuk, hogy az egy évvel ezelőtti kohézió jóval alacsonyabb szintűvé vált. Van-e valami támpontunk arra vonatkozóan, hogy a jelenlegi állapot után nem a tavalyihoz hasonló irányú mozgás fog megismétlődni, hanem ez egy fokozódó együtteség kiindulópontja? Ennek megállapításához alaposabb szerkezeti elemzésre van szükség.

/Ld.: 3.sz. szociogram/

A szerkezeti elemzés első lépése a magányosokat érinti, akiknek a száma megnyugtatóan csökkent 9,3 %-ra, s ezzel az átlagot sem éri el. A fél évvel ezelőtti magányosok többsége láncalakzathoz kapcsolódott. Helyzetük azonban nem elég biztonságos, mert a kötődések nem elég erősek, így az újra magányossá válás veszélye továbbra is fennáll.

A párkapcsolatok száma - bár még mindig nagyobb az átlagnál, /15,6 %/ - felére csökkent. Azok a párok, akik láncban, vagy zárt alakzatba kerültek, párjukkal együtt vesznek részt a nagyobb együttesben. A párban maradtak közül két párnak a kapcsolata erősebbé vált. Érdekes megfigyelni, hogy a volt párok közül többségükben azok kerültek nagyobb együttesbe, akiknek vagy egyike sem rendelkezett jelentőséggel vagy szereppel - s így a páros "súlytalanság" sodorta őket az együttes felé, pl.: a 10-es és a 30-as számú pár, -vagy pedig a pár mindkét tagjának volt jelentősége és szerepe. Ennek kibontakoztatására azonban nem nyújtott megfelelő lehetőséget a párkapcsolat.

Azok maradtak meg párban, /a három pár közül kettő/, akiknek csak az egyike jelentős és szereppel rendelkező tanuló. Így ezek a párkapcsolatok a rivalizálás veszélye nélkül tudnak tevékenykedni. A párkapcsolatban maradt tanulók közül jelentős helyet foglal el a 8-as számú tanuló, aki a jelentőség és szerep nélküli 38-as számú tanulóval van kölcsönös kapcsolatban. A 8-as számú tanuló helyzetének változása érdemel jelenleg figyelmet. Az első felmérés adatai alapján "szimpatikus vezető"-ként jellemeztük, mivel jelentősége és sokirányú szerepe mellett sok társával volt kölcsönös kapcsolata, de nem volt hivatalos KISZ-funkciója. Példv eltelével kölcsönös kapcsolataiból csak egy maradt meg, egyoldalu szimpátia-kapcsolatai azt mutatják, hogy sem ő nem törekszik kapcsolatba kerülni a KISZ-vezetőkkel, sem ők vele. /ld.: egyéni szociogramját/ Az előzőekben elfogadott funkcionális szerepei helyett tulajdonság-szerepekkel érvényesül. Ez a folyamat a harmadik felmérés adatai alapján is érzékelhető, sőt itt már kizárólag tulajdonság-szerepei vannak. Rokonszenvét is elvesztette, s megmaradt a jelentőség és szerep nélküli 38-as számú tanulóval párkapcsolatban. Ez a helyzet azonban valószínűleg változni fog, mert egyoldalu kapcsolatokat létesít már a KISZ-vezetőkkel. Választja a 24-es és a 34-es számú KISZ-vezetőket, őt pedig a 18-as számú vezető választja egyoldaluan. Valószínűleg ennek az az oka, hogy a 8-as számú tanuló belekerült az iskolai KISZ-vezetőségbe, így az osztály jelenlegi KISZ-vezetői számára már nem riválist, hanem segítőtársat jelent. Az osztály talán azért nem ruházta fel őt konkrét funkciókkal, hanem kiemelkedő tulajdonságait ismerte el. Nagyon érdekes ebben az esetben is a KISZ-funkció és a szimpátia ellentmondásos kapcsolata. A 8-as számú tanu-

lónak az eddigiek során mindig volt szimpátia-szerepe, de KISZ-funkció ellátásával nem bízták meg. Ahogy KISZ-vezető lett, rokonszenvi szerepét elvesztette. Ez a jelenség a még funkcióban levő KISZ-vezetőkénél is megfigyelhető: amíg stabil volt a KISZ-funkciójuk, egyik sem volt szimpatikus az osztály számára. Fél év múlva szimpatikusak lettek, de hivatalos funkciójuk stabilitása meglazult. Most ismét azt tapasztaljuk, hogy a KISZ-vezetőség elvesztette szimpátia-szerepét. Ha az eddigi tapasztalatunk nem csupán véletlenek sorozata, akkor arra következtethetünk, hogy a vezetők ismét stabilizálták funkciójukat annak érdekében, hogy azt meg tudják tartani a vertikális szervezeti formában is.

A szerkezeti elemzés következő formája a láncalakzat, amelynek aránya bár sokat csökkent - még mindig kétszerese az átlagnak. A három lánc különböző helyzeteket képvisel. A legjobban elszigetelt, a négy tagból álló elágazás nélküli lánc. Helyzetük miatt az osztály közvéleményének formálásában nem tudnak részt venni, sőt még saját közvéleményt sem tudnak kialakítani az egyenes lefutás miatt. Kapcsolatuk az előző alkalommal is ugyanilyen strukturában, ugyanilyen intenzitással állt fenn. Megfelelőnek tűnik számukra ez a konstelláció, mivel nem törekednek változtatásra. Közülük egyedül a 14-es számú tanuló jelentős, szereppel is csak ő rendelkezik. Valószínű, hogy ő uralja az alakzatot. Ez a keret elegendő arra, hogy számukra biztonságot, emellett pedig tevékenységi teret is nyújtson. Ha megfigyeljük a 14-es számú tanuló helyzetének változását /V.ö.: 1; 2; és 3 sz. szociogramokat/ megállapíthatjuk, hogy az eddigiek során is az osztály egyik legjelentősebb embere volt. Az első felmérés adatai azt mu-

tatják, hogy kiterjedt kapcsolatai között ott szerepel a többi KISZ-vezető is. A csupán formális tényezőket szemléltető ábra is mutatja a KISZ-vezetők részéről az együttműködésre való törekvést. A 14-es számú tanuló funkcionális és tulajdonság-szerepeivel rangos helyet képvisel a többi vezető között. Ez a kiemelkedő hely azonban nem párosul ugyanilyen szintű rokonszenvvel, hiszen szimpátia-helyzete nem szerep értékű. A második felmérés szociogramja már azt mutatja, hogy a 14-es számú tanuló egyszerre elkülönül a többi KISZ-vezetőtől, kapcsolatai kizárólag a jelentőség nélküli osztálytársakkal marad meg. Pregnáns helyzete most még szembetűnőbb, mint az előző alkalommal volt. Most azonban nem törekszik szoros együttműködésre, a KISZ-vezetők közül egyoldaluan csak egy tanulót választ, pedig az első alkalommal még igényelte a többi vezetővel az együttes munkát.

A harmadik felmérés tanúsága szerint a 14-es számú tanuló az osztály legjelentősebb tagjává vált. Rokonszenvi szerepe most sincs, sőt funkcionális szerepét is elvesztette. Az osztály legjelentősebb emberének státusát kiemelkedő tulajdonságaival érte el. Kapcsolatai ismét csak a jelentőség nélküli tanulókkal vannak, nem is törekszik most sem együttműködésre a KISZ-vezetőkkel. A társaktól való elkülönülés és a funkcionális szerepek elvesztése között valószínűleg kapcsolat van, de ennek irányát és mértékét ezzel a vizsgálati módszerrel nem tudjuk feltárni.

A további vizsgálódásunk menete még mindig a lánc-alakzatokat érinti. A következő lánc elágazó, két párból és három magányosból alakult. Az elágazás miatt potenciálisan jobb helyzetben vannak, mint az előző, de ez tényleges előnyt egyelőre nem jelent. Az áttételi gócként funkcionáló 30-as számú tanuló a homogén övezetbe tartozik, így nem valószínű, hogy ő lenne az alakzat veze-

tője, csupán szerkezetileg van abban a helyzetben, hogy ezt a funkciót legjobban elláthatná. A szerkezeti előny azonban nem biztosítja a tanuló számára a vezetéshez szükséges eszközöket. Itt is megfigyelhető az a tényező, hogy az egész alakzatban csak egy /a 15-ös számú tanuló/ elsőrendűen jelentős ember van. Szereppel vele együtt hárman rendelkeznek, de különböző kritériumokban, ők azonban nincsenek közvetlen kapcsolatban egymással.

A közösséggé alakulás dialektikus folyamatában az egyén oly módon próbálja megszerezni a közösség-nyújtotta biztonságot, hogy ne kelljen érte feladnia egyéni arculatát, szerepét. Ezért olyan társaikkal keres kapcsolatot, akik ennek a követelménynek megfelelnek. Ugyanezt a kérdést a másik oldalról szemlélve azt feltételezhetjük, hogy azok a tanulók, akik sem szereppel, sem pedig jelentőséggel nem rendelkeznek, szívesebben kapcsolódnak egymáshoz, mint egyszerre több kiemelkedő emberhez. Alakzatonként azonban egy-két társ vezetését /az alakzat nagyságától függően/ elfogadják, hiszen általuk "érvényesülnek".

Az osztály szociogramjának harmadik láncalakzata négyezőghöz kapcsolódik. Ez lehet a legnagyobb hatású annak ellenére, hogy nincs több elágazása. Tagjainak többsége jelentős, a közösség szempontjából kulcsfontosságú szerepek birtokosa. Tevékenységük azonban nem kap megfelelő teret. Ha egy ilyen alakzatban csufolódik az osztály vezető egyéniségeinek jelentős része, de tevékenységi terük lehatárolt, az alakzatban rivalizálás indul meg. Ha a kötődések nem elég szilárdak, /sok az egy-szálu kapcsolat/ az alakzat szétbomlása várható. Optimális esetben azonban a labilis alakzatok magukhoz kapcsolódásával jólműködő központtá válhatnak.

A központtá válás azért is fontos ebben az esetben, mert az alakzat vezető emberei egyben a KISZ-vezetőség tagjai is. A

három vezető az osztályban nyilvántartott funkcióknak szinte az egészét birtokolja. Különös szimpátia-kapcsolatuk azt mutatja, hogy törekednek az együttműködésre, de egymást nem választják funkció ellátására, inkább nem választanak senkit. Választásuknak a rokonszenvi választásokkal való egybeesése szinte elő sem fordul, holott fél évvel ezelőtt éppen ez az egybeesés jellemzte a KISZ-vezetők választását. Elképzelhető, hogy amikor először érzékelték funkciójuk elvesztésének lehetőségét, összehasonlításukkal akartak biztonságot szerezni. Fél év elteltével már racionális választásokra kényszerülnek. Most már nem a funkcióvesztés közös veszélye motiválta őket elsősorban, hanem a funkció megtartásának lehetősége. Ezt a lehetőséget pedig úgy látják biztosítottnak, ha mindenki maga próbál támogatókat szerezni. A rokonszenvi és funkció-jellegű kapcsolatok összefüggését vizsgálva még egy említésre méltó összefüggésre bukkantunk, amely az előző feltételeinket támasztja alá. Azoknál az embereknél, akik kiemelkedő KISZ-funkciók redlije várományosai, gyakran előfordul a rokonszenvi és a funkció-jellegű választások fordított iránya egybeesése. Ezek a jelentős emberek a kapott funkció-szavazatot egyoldalú rokonszenvi választással viszonyították. Mintha ezek az egyoldalú szimpátia-kapcsolatok funkcióelvárást rejtőnének magukban a KISZ választás előtt. Ez a jelenség máskor, illetve a többiek esetében is előfordult már, de tömeges megjelenése az említett jelentős tanulók esetében figyelhető meg. Ezek a tanulók az osztály ismereti rangsorában igen jó helyen állnak, ezért mind önmagukat, mind pedig társaikat jól ismerik, s ennek birtokában a többiekénél jobban be tudják mérni a társaktól várható funkció választásokat. /22/

A szociogram három teljesen zárt alakzata /41,4%/ felveti a klikkesedés veszélyét. Többségük párból, vagy láncból alakult. /V.8.: 2.sz. szociogrammal/ A régi párkapcsolatok kötődései még mindig erősebbek, mint az újak. Amíg ezek az új kapcsolatok nem válnak stabilabbá, addig kellene a többi alakzathoz kapcsolni, mert egy stabilizálódott klikk, amely esetleg már ki is alakította a maga külön szokás-és normarendszerét, nagyon nehezen bontható szét. A klikkesedés reális veszélyét az is aláhuzza, hogy az egyes zárt alakzatoknak meg van a sajátos profiljuk, ami egyensúlyt teremt az együttesen belül. Így a 36-os, a 17-es az 5-ös és a 39-es számú tanulók által alkotott négyszög minden tagja azonos státusza, ők a "homogén négyszöget" alkotják, egyiküknek sincs sem jelentősége, sem pedig szerepe. Feltehetően ők többre értékelik a csoport biztonságát nyújtó védelmét, mint az érvényesülés lehetőségét. A másik négyszög /13-as, a 21-es, a 7-es és a 16-os számú tanulók/ a "szereppel rendelkezők" négyszögét alkotják. Különböző szerepeik megférhetnek egymás mellett, de tevékenységüket nem tudják kibontakoztatni a szűk területen, ezért zártságuk nem valószínű, hogy hosszú életű lesz. A zárt alakzatok közül a legstabilabbnak a fiúk ötszöge látszik. Közülük csak a 22-es számú tanulónak van jelentősége másodrendűen, szerepe három fiúnak van. Kapcsolódásuk azért tűnik stabilnak, mert az eddigiek során a láncalakzat volt a legmagasabb szintű szervezeti forma, amit elértek. A fiúk diszkriminációs helyzete még mindig erősen érezhető. Nehezen tudnak a lányokhoz kapcsolódni, így befelé fordulásuk érthető, ha nem is optimális. Az osztály egészét tekintve a csoportokra való elkülönülés megmutatkozik a csoporttlégekör mutatójában is, ami jelenleg: 1,80 - 3,80

/Ld.: Összesítő tábl.3./ A szerep hangsúlyozottsága befolyásolja a személyes kérdésekben történő választásokat, -amit egyébként az alakzatok elemzésekor is megfigyelhettünk.

A jelentőség és szerep tagozódás változása nem számottevő, inkább az figyelhető meg, hogy az egyének a szereptagozódáshoz "igazítják" személyes kapcsolataikat. A differenciálódási mutató:0-7-7-26, tendenciájában hasonló az előzőekhez./Ld.:

Összesítő tábl.4./Pozitívumot jelent az a tényező, hogy amíg az előző felmérés során egyetlen másodrendűen jelentős személy sem volt, most a négy másodlagosan jelentős tanuló mutat némi átmenetet a hierarchikus tagozódásban./Ld.:összesítő

tábl.5./ A jelentőségindex /csak pozitív jelentőséggel rendelkezők szerepelnek/ az első alkalommal 21,4% volt, a második alkalommal 22,0%, most pedig 26,8%-ra emelkedett. A jelentős emberek mindegyike szereppel is rendelkezik. Ez igazolja ismét, hogy az osztály értékorientációja szignifikáns módon szerephez kötődik. Az intellektuális tulajdonságok egyre inkább vertikális distanciát jelentenek a szereptagozódáson belül.

Az előzőekben említésre került KISZ-szervezet vertikális át-szervezése ebben az évben valósul meg. A szervezési munkák már az év elején megkezdődtek, de a konkrét megvalósítás csak a második félévben esedékes. A kérdés azonban egyre inkább uralja a közhangulatot, sokat beszélgetnek a gyerekek a várható lehetőségekről. Feltételezhető, hogy az osztály kis csoportokra való elkülönülése ezzel a tényezővel is összefügg. A rokonszenyi választások szóródásának csökkenése is tükrözi a "várható álláspont" hangulatát. Szinte minden

alakzatnak megvan a maga "jelöltje". Egyedül a négysszűghős kapcsolódó lánc-alakzat gyűjt egybe több jelöltet, közöttük a jelenlegi titkárt is. /24-es számú tanuló/ A választások után várható, hogy az osztályszerkezet alakulása dinamikusabbá válik.

IV. Az átszervezés után

A következő felmérés a harmadikos tanulókkal a második fél-
évben áprilisban történt. Az előző vizsgálat eredményei nagy
kérdőjeleket hagytak maguk után: az osztály alakulása milyen
irányu lesz? A mobilitás feszültsége csak feltételezéseket
engedett meg az osztály kapcsolatrendszerének irányítását
illetően. Az osztályfőnök a tanév során arra törekedett,
hogy a klikkesedés veszélyét magában rejtő zárt alakzatokat
összekapcsolja, valamint a párokat kiterjedtebb kapcsolatok-
hoz juttassa. Ennek alapjául szolgáltak az előző vizsgálatok
egyéni szociogramjai, ahol az egyoldalu választásokat figye-
lembe véve próbáltuk megkeresni azokat a szálakat, amelyek
segítségével közösség alakítható ki. Így pl.: a legveszélye-
sebbnek tűnő "szereppel rendelkezők" négyyszögének tagjait
egyénenként vizsgáltuk meg. /ld.: IV/4.sz. melléklet, 4.sz.
szociogram/ A négyyszög 21-es számú tagjához többször is kö-
tődött egyoldaluan az elágazó lánc végén elhelyezkedő 28-as
számú tanuló. Mindketten másodrendűen jelentősek, s tulaj-
donság kritériumban /15.kérdés/ volt szerepük. Ezt a lehető-
séget használta fel az osztályfőnök; közös feladattal bista
meg őket. A terv érdekes módon valósult meg: a két tanuló
között létrejött a kölcsönös kapcsolat, de jelentőségét és
szerepét mindkettő elvesztette. /ld.: összesítő tábl. 6/a-
-b-c./ Ennek ellenére az eredményt pozitívnak kell minősíte-
nünk, hiszen a klikk-veszély elmúlt, sőt az alakzat központ-
tá vált. Itt beigazolódtott az a feltevésünk, hogy egy olyan
zárt konglomerátum, amelynek minden tagja rendelkezik sze-
reppel, de nem tud egyensúlyba kerülni a lehatárolt tevé-
kenységi kör miatt, hamarosan felbomlik.

Az osztály szociogramját vizsgálva, ha azt vesszük alapul, hogy az osztály már a harmadik év vége felé közeledik, nem tarthatjuk megfelelőnek a kialakult kapcsolatok rendszerét. Ha azonban figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az osztály a harmadik év elején szinte előről kezdte a kapcsolatok kiépítését, már pozitívként értékelhetjük a kialakult képet. Különösen az előző alkalommal tapasztalt láncok és zárt alakzatok nagy száma tette kérdésessé a csoportformálódás irányát.

/Id.: III/4.melléklet 4.szociogram/

Bár az elszigeteltség veszélye koránt sem szűnt meg, de olyan mértékben csökkent, hogy a kialakult központok megfelelő alapot biztosíthatnak ahhoz, hogy az osztály nagy részét hatásuk alá vonják. Ez a feltételezés azonban csupán a szerkezeti elemzés alapján még nem reális, hiszen a CM mutató az átlagos 20 - 50 - 30 helyett 17 - 24 - 65, ami éppen azt mutatja, hogy a központ hatása alá vont társas övezet kiterjedtsége nagyon csekély, -fele az átlagnak. Honnan vehetjük mégis az alapot annak feltételezésére, hogy ez a kis kiterjedtségű alakzat képes lesz magához kötni az aránytalanul kiterjedt peremet? Ehhez az egyes strukturális alakzatok külön elemzésére van szükség.

A magányosok száma fokozatos csökkenést mutat, már csak 7,3%, ez viszonylag jó eredmény az átlagos 12% mellett.

A párkapcsolatok száma szintén fokozatosan csökkent 14,6%-ról 9,7 %-ra, de ennél többet mond a párkapcsolatok minőségi változása. Két páros kapcsolat kibővült, a 8-as és a 38-as számú tanulókból álló stabil páros a "homogén négyszög" két tagjával kapcsolódott össze. Ez az új együttes azonban labilisnak látszik, mert a közvetítő a 38-as számú tanuló, akiknek sem jelentősége, sem pedig szerepe nincs. Tényleges vezető sze-

repe a 8-as számú tanulónak lehet, de a háromszöghöz kívülről kapcsolódva tevékenységi területe szűk. Pedig a 8-as számú tanuló igen jelentős, értékes szerepekké rendelkező ember most is, az osztály egyik vezető egyénisége. Kiemelkedő helyzetét nagyrészt annak köszönheti, hogy az iskolai KISZ-vezetőség tagja, így egyrészt közvetlenül ellátja az osztályt információkkal, -ami az átszervezés időszakában nagyon fontos az osztály számára -, másrészt képviseli az osztály érdekeit a magasabb szintű mozgalmi testület előtt, amely szintén fontos, hiszen közeledik a KISZ-munka minősítésének időszaka. A 8-as számú tanuló kiemelkedő szerepe leolvasható a szociogramról is. /ld.: 4.sz.szociogram/ Neki van a legerősebb szimpátia-szerepe az osztályban. Annak ellenére, hogy csak egy társával van kölcsönös kapcsolata, a kapcsolatkeresés érzékelhető. A 8-as számú tanuló egyéni szociogramján látható, hogy tíz társa kötődik hozzá egyoldalon, ugyanakkor ő négy másik társát választja hasonló módon. Ezt a kapcsolat-teremtési igényt kellene felhasználni az osztályfőnöknek, mert ennek a kiemelkedő tanulónak a segítségével az egész alakzatnak a központi hálózathoz kapcsolása hasznos lenne. A másik páros kapcsolat a 35-ös és a 31-es számú tanulók, az eddig magányos 2-es számú tanulóval alkotnak rövid láncot. Mivel az egyetlen jelentős és szereppel rendelkező 35-ös számú tanuló a közvetítő, a lánc egyenlőre stabil képződménynek mutatkozik.

A harmadik párkapcsolat tagjai a 27-es és a 29-es számú fiutalulók. Kapcsolatuk megmaradt annak ellenére, hogy csak egy-szála kölcsönösség fűzi össze őket, kapcsolatuk stabilnak bizonyul. A fiuk már említett sajátos helyzete indokolja pár-

ban maradásukat.

Az eddigi tapasztalatok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy azok a párkapcsolatok vannak egyensúlyban, amelyeknek egyik tagja rendelkezik jelentőséggel vagy szereppel, a másik tag pedig nem. Az ilyen párkapcsolatok sokkal tovább fennmaradnak, mint amelyeknek mindkét tagja egyforma helyzetben van. Ezt a megfigyelést alapul véve a két fiu kapcsolata egyensúlyban van, mert a 27-es számú fiu szerephez jutott. Ha az előbbi következtetésünk helyes, akkor a "homogén négyesügből" lett 5-ös és 39-es számú tanulók párkapcsolata csak átmeneti, őket könnyebben be lehet majd kapcsolni a hálózatba.

Az osztálynak még mindig problémát jelent a lánckapcsolatok túlsúlya -34 % - az átlag kétszeresét meghaladja. Így az osztály közvéleménye nagyon lassan alakul ki, az együttes nehezen megszervezhető. Egy feladatvezérlésű osztályban ez a mozaikszerű strukturáltság nem teszi lehetővé a megfelelő produktivitást. Pedagógiai szempontból fontos feladatot jelent a "gyenge pontok" felderítése, amelyek segítségével hálózat alakítható ki.

A szociogramon látható lánckapcsolatok azonban különböző minőségűek. A 11-es, a 14-es, a 42-es és a 23-as számú tanulókból álló elágazás nélküli lánc harmadszorra jelenik meg ugyanabban az összeállításban. A lánc egyenes lefutása teljes elszigeteltséget eredményez. Az eddigi szilárdságukat feltehetően az biztosította, hogy a négytagú együttesben a 14-es számú, szereppel rendelkező jelentős tanuló volt a vezető. /Ld.: Összesítő tábl. 6/a-b-c./ Így az alakzat egyensúlyban volt. Megfigyelhettük már, hogy egy kisebb önálló alakzat akkor marad fenn hosszabb ideig, ha tagjaik közül

csak egy, /esetleg két/ kiemelkedő ember van. Abban az esetben, ha két ilyen tanuló is van az együttesben, szerepeik különböző jellegűek. Jelen esetben a négytagú lánc olyan változáson ment keresztül, hogy a 23-as számú tanuló szerephez jutott. Így már a négy tanuló közül kettő ugyanabban a kritériumban rendelkezik szereppel /intellektuális tulajdonság/. Ezért, ha az eddigi következtetésünk helyes, a láncalakzat esetében változásra lehet számítani.

Az osztály legnagyobb kiterjedésű szerkezeti egysége a két központtal kapcsolatban levő lánc. Az eddigiek során is tapasztalhattuk, hogy azok a tanulók létesítenek könnyebben új kapcsolatot, akik a lánc végén helyezkednek el, tehát csak egy társsal vannak kölcsönös kapcsolatban. Így a csoporthoz csak egy ember közvetítésével kapcsolódnak, ami nem jelent elég biztonságot az egyén számára. Ezért kapcsolatteremtési igényük intenzívebb, mint azoké, akik több kapcsolat révén nagyobb védelmet kapnak a csoport egészétől. Ez a megfigyelés különösen pedagógiai szempontból fontos.

Az osztály szociogramjának legnagyobb kiterjedésű alakzata két központtal is rendelkezik, de ezek a központok önmagukban nem jelentenek akkora erőt, hogy az osztály életének tényleges központjaiként funkcionáljanak. A legjelentősebb zárt alakzat ebben a konglomerátumban a 7-es, 16-os és a 13-as számú tanulók által alkotott háromszög. A 21-es számú tanulóval alkottak eddig olyan zárt négyszöget, amely felvesette a klikkesedés problémáját. Mind a négy tagnak volt szerepe, éppen az jelentette a veszélyt, hogy az alakzat "önálló életet" kezd élni, teljesen elszigetelődik. Egy ilyen alakzat fennmaradása nagyrészt annak függvénye, hogy a tagok

menyire kapják meg a várt biztonságot a kis együttestől, valamint hogyan tudják tevékenységüket úgy összehangolni, hogy a zárt alakzat kifelé, / az osztály egésze felé/ egységes hatást gyakoroljon. Ha ez a zárt alakzat által közvetített hatás megfelelő, a pozitív visszacsatolás stabilizálja az alakzatot mindaddig, amíg a tagok tevékenységének összehangolása sikeres. Ha azonban az alakzat kifelé nem tud megfelelő kontaktust teremteni, a negatív visszacsatolás kétirányú mozgást eredményezhet: vagy megszűnik az együttes, vagy éppen az ellenkezője történik. A negatív hatás következtében a tagok egymással való kapcsolata erősödik, hogy minél nagyobb védelmet nyújtson a negatív hatás ellensúlyozására. Ekkor áll fenn tulajdonképpen a klikkesedés veszélye. Egy zárt alakzat létrejöttékor azonban nehezen lehet megállapítani az együttes működésének mechanizmusát - mind belső, mind csoportközi vonatkozásban - ezért minden elszigetelt zárt együttes létrejöttékor gondolni lehet a klikk-képződés lehetőségére is. Jelen esetben nehéz eldönteni, hogy a zárt négyszög minek hatására bomlott fel. Itt többféle magyarázat is felmerülhet. Valószínűnek látszik, hogy a négytagú csoport nem tudta megfelelő módon összeegyeztetni tevékenységét, mivel közülük hárman, - belekerülve a nagyobb együttesbe - szerepüket elvesztették, s a láncvégi tagokkal létesítettek kapcsolatot.

Az előzőekben már tapasztalt "négyszög probléma" újra felmerül, de most a 20-as, a 6-os, a 40-es és a 34-es számú tanulók esetében. Itt hárman rendelkeznek szereppel, ketten pedig jelentőséggel. /ld.: Összesítő tábl. 6/a-b-c./ Azért hasonló a helyzet itt is, mert mindhárom tanulónak főleg funk-

cionális szerepe van. Ezek a szerepek azonban más-más kérdéshez kapcsolódnak; így: klubdelután szervezése: 6-os számú tanuló; politikai vita vezetése: 20-as számú tanuló; ünnepség megszervezése, érdekképviselő: 34-es számú tanuló. Ezek a konkrét szerepek különböző feladatokat jelölnek ki, bár vannak érintkezési pontjaik. Optimális esetben tevékenységük megoldható egymás mellett, s az alakzat stabilizálódik. Itt újra a három tényezőt kell figyelembe venni: az egyént, az alakzatot mint pillanatnyi együttest, és az osztály^t mint egészet. Az egyén az alakzat közvetítésével járul hozzá az osztály együtteséhez. A négyyszög azonban lehatárolt, mert nincs közvetlen összeköttetésben az osztállyal. Az alakzat két irányban is közvetít: - az egyén viselkedését a közösség felé, s ezzel párhuzamosan a közösség visszacsatolását az egyénhez. Ez a közvetítés azonban a személyes kapcsolat hiánya miatt gyakran deformált. Ha zárt alakzatban olyan vezető egyéniség van, aki kulcsfontosságú pozíciót lát el, éppen a harmonikus kontaktus hiánya miatt hajlamosabb az autokratikus vezetésre. Ez az osztály oldaláról nézve nem mindig kerül felszínre problémaként, mert egy feladatvezérlésű csoport toleranciája nagyobb az említett vezetési móddal szemben. Az egészséges közösségalakulás szempontjából azonban káros jelenség. Ennek a négyyszögnek az esetében különösen problémát jelent a zártság, hiszen az alakzat egyetlen elsőrendűen jelentős embere az osztály egyik KISZ-alapszervezetének a titkára lett. Az eddigiek során vezetőségi tag volt, kapcsolata volt a többi KISZ-vezetővel és a KISZ-tagokkal. Kapcsolatai úgy alakultak a választást követően, hogy a régi vezetőkkel - akik újból vezetők lettek, de a másik alapszervezetben, - már nem

tart fenn kontaktust. Kapcsolatai azonban megerősödtek az eddigi tagokkal, akik közül a 6-os és a 20-as számú tanulók az 6 alapszervezetében kaptak vezetői funkciót. Ez a funkció változás lehet az elkülönülés oka, ami ugyan érthető a változás első reakciójaként, de hosszabb távon eredményes munka az ilyen elszigetelten működő vezetőségtől nem várható.

Az utolsó zárt alakzat a fiuk ötszöge, amely változatlanul fennmaradt, de a négy közül csak ketten tudták szerepüket megtartani. A fiuk, az osztályban elfoglalt helyzetük miatt sajátosan determináltak. Egy óvatos feltételezést azonban megkockáztatunk: negyedéves korukban, ha konkrét módon felmerül majd az érettségi és a továbbtanulás kérdése, jobban be tudnak kapcsolódni a fiuk is az osztály életébe, ami valószínűleg elszigeteltségük csökkenését eredményezi.

Az osztályban megtörtént A KISZ-alapszervezet strukturális átszervezése. A felmérés a választás utáni időszakot tükrözi, de a választás tényleges eredményét még konkrétan nem mutatja. Az osztály arculata azonban kiegyenlítettebb, mint az előző alkalommal volt.

A merev csoportokra való elkülönülés kezd feloldódni, s az egész osztály dinamikusabbá vált. Ez tükrözi a még különálló, de nagyon labilnak látszó alakzatok is.

Beillik ebbe a keretbe a Kohéziós mutatók értéke is, amelyeket a következő táblázat szemléltet:

%	Kölcsönösségi index	Sűrűségi mutató	Viszonyzott kapcsolatok	Kohéziós index
átlag	85 - 90	0,9 - 1,1	40 - 50	10 - 15
1.felmérés	90	0,94	44,6	9,2
2.felmérés	80	0,73	43,4	7,3
3.felmérés	92	0,92	55,4	9,2
4.felmérés	92	0,95	46,4	9,5

A legfontosabb a kohéziós index, amely még mindig alacsonyabb ugyan, de fokozatos emelkedést mutat. A csoportléggör mutatója közepes, de kiegyenlített. /L.d.: Összesítő tábl.3./ A jelentőség -és szerepstruktúra sem változott számottevően - differenciálódási mutató: 0,7 - 8 - 28; az osztályra változatlanul jellemző a szerephangsúlyozottság./Id.: Összesítő tábl.4./ A szerepek birtokosai többségükben KISZ-vezetők is. Maga a választás szintén okozott strukturális változást az osztály kapcsolatrendszerében.

A KISZ-vezetők nagy része a legnagyobb kiterjedésű társas alakzat tagjai: a 18-as, a 16-os, a 15-ös és a 24-es számú tanulók. Ezért feltételeztük, hogy a csoport képes lenne talán magához kapcsolni a labilis kis alakzatokat, feltéve, ha azok labilis volta reálisnak bizonyul.

A KISZ-szervezet átszervezése során az iskolában husz alapszervezetet hoztak létre. A vizsgált osztály tagjai ezek

közül kettőbe tömörültek. Nem is vártunk nagyobb szóródást, hiszen a tényleges munka az új szervezeti struktúrában csak a következő évben indul meg, akkor pedig az osztályt valószínűleg már az érettségre való felkészülés foglalja el. Az előttük álló közös feladatoknak megfelelően összetartozási igényük is erősebb, mint egy alsóbbéves osztály esetében. Az osztálynak két alapszervezetbe való tartozása nem érzékelhető az informális hálózaton, a KISZ-tagok nem különülnek el egymástól alapszervezetek szerint. Ennek többféle magyarázata is lehet, a jelenlegi adatok alapján azonban csak feltételezésekre szorítkozhatunk. Egyik lehetőségként felmerül, hogy az osztály együttesége úgy kialakult, hogy az átszervezés már ebben a késői időszakban nem okozott mérhető változást az informális struktúrában.

Az is elképzelhető, hogy az osztály csak formálisan vált ketté, mivel egy alapszervezetbe nem mehettek mindenki.

A KISZ-vezetők esetében azonban már érzékelhető, hogy külön alapszervezet vezetői lettek. Az egyik alapszervezet titkára a régi titkár lett, -24-es számú tanuló - aki szimpátia-szerepre most sem tett szert, sőt eddigi funkcionális szerepei helyébe egyetlen tulajdonság szerepet kapott, emellett az elsődleges jelentőségűvezetből a másodrendű jelentőség-mezőbe került át. A másik titkár, -34-es számú tanuló - aki eddigi vezetőségi tag volt, élvezi az osztály nagy részének rokonszenvét is. Ugyanez az összefüggés a KISZ-vezetők többségénél is megfigyelhető: azok a vezetők, akik a hivatalos ranglétrán feljebb kerültek, egyben szimpatikusak is, pl. a 15-ös, a 16-os, a 20-as, vagy a 6-os számú tanulók. A régi vezetők közül átkerült vezetők azonban most sem kaptak

szimpátia-szerepet. Nehéz eldönteni, hogy a vezetőválasztás és a szimpátia kapcsolatában melyik pólus jelentette a motivációs bázist. Az osztály egészének ismeretében reálisnak látszik az a feltételezés, hogy az új szerep elfogadása és legalizálása tette szimpatikussá az új vezetőket és nem fordítva.

A két alapszervezeti titkár az eddigiek során kapcsolatban volt egymással, szerepeik kiegészítették egymást. Most, hogy azonos funkciót kaptak, kapcsolatuk megszűnt. A többi vezető is keresi a helyét, hogy az új feladatnak legjobban meg tudjon felelni. Törekvésük valószínűleg változást eredményez az osztály szerkezetében, így várható, hogy a meglévő informális alcsoportok fokozatosan kiterjedt hálózattá szélesednek.

V. Érettségi előtt

Az utolsó/ötödik/ vizsgálat a negyedikes tanulókat a tanév első félévében /októberben/ érintette. Annak ellenére, hogy az osztályközösség kialakulását nem tarthatjuk befejezettnek, - hiszen a tanulók még több mint fél évet együtt töltenek - nem tudjuk a fejlődés tendenciáit még egy következő vizsgálattal igazolni. Ennek nagyrészt az az oka, hogy a tanulók, akik eddig pozitív, segítőkész módon viszonyultak a vizsgálatokhoz, a negyedik év második felében már az érettségivel voltak elfoglalva, s az újabb felméréssel szemben már ellenszenvvel viseltettek. Ezért az utolsó felvétel lebonyolításától inkább eltekintettünk. Így ezt az állomást kell viszonylagos végpontnak tekintenünk. Az osztály elkezdte az utolsó erőpróbát, a negyedik évet, amely az érettségivel zárul. Ez a tényező, valamint a szinte egyöntetű továbbtanulási szándék jelenleg meghatározza az egész csoport alaphangulatát. Az osztály kapcsolatrendszerének kialakulásában jelentős motivációs bázist jelent az érdek. A tanulók, ahogy közelednek a negyedik osztály felé, egyre inkább napirendre kerülnek az érettségi utáni tervek. Mivel az osztály egésze igen jó képességű, továbbtanulásra alkalmas gyerekből áll, élesen felmerül annak kérdése, hogy vajon kit fognak felvenni az egyetemre, főiskolára. Az érdekviszonyok fokozott előtérbe kerülését az a tényező is fokozza, hogy az osztály biológia tagozatos, így többségüknél már eleve meghatározott a továbbtanulás iránya /orvosi egyetem, biológia szak/. Ismerve a felsőoktatási intézményekbe való bejutás nehézségeit, a tanulók saját osztálytársaikat egyre inkább riválisnak tartják. Ez a vonal már korábban megindult, s a KISZ-vezetőség

választással vált demonstrálhatóvá. Az osztály a vezetők kiválasztásával mintegy elismerte a legkiemelkedőbb emberek státusát, a többiek, kötődésük módjával jelzik hovatartozásukat. Az osztály számára egyre tudatosabbá válik az együttes egészének közös érdeke, de ez nem a tagok egyéni érdekének összessége, hanem külön totalitás. Az egyéni érdekek egymásmellettiége gyakran alternatív módon jelentkezik az együttesben. Ennek erővonalai a hálózaton nagyrészt kitapinthatók. Az osztály szociogramjának szerkezeti vizsgálata azt mutatja, hogy az osztály közösséggé alakulása sajátos módon valósult meg. /ld.: V/4 mellékletben 5.sz.szociogram/ Az egyén és közösség dialektikus viszonyában az egyén kapcsolatteremtési igénye és az egyéni arculat érvényre juttatása már tulmutat az osztály jelenlegi keretén. A közös tervek, feladatok fokozzák az összetartozás igényét, az egyéni érdekviszonyok azonban gyakran ennek a mozgásnak ellenében érvényesülnek. Egy alapvetően feladatvezérlésű osztályban azonban a negyedik év elején az együttesesség hatása a nagyobb. Az osztály megfelelő arányban tudott kölcsönös kapcsolatokat kialakítani. Kölcsönösségi indexe az átlagot meghaladja, s ez jelentős eredményként könyvelhető el. Csak két tanuló magányos a nagylétszámú osztályban, közülük a 33-as számú tanuló az, aki az eddigiek során is mindig magányos volt. Mindkét tanulót mellőzött embernek kell tartanunk, mert több társukhoz is szeretnének kötődni, de őket nem választja senki. /ld.: V/2. mellékletben 5.sz. kölcsönösségi tábl./ /23/

Ennek ellenére az osztály kölcsönössége stabil közösséget reprezentál. Ezt a következő táblázat adatai bizonyítják, ahol a szerkezeti mutatók változását is feltüntettük.

%	kölcsönösségi index	sűrűségi mutató	viszonzott kapcsolatok	kohéziós index
átlag	85 - 90	0,1 - 1,1	40 - 50	10 - 15
1. felmérés	90	0,94	44,6	9,6
2. felmérés	80	0,73	43,4	7,3
3. felmérés	92	0,92	55,4	9,2
4. felmérés	92	0,95	46,4	9,5
5. felmérés	95	1,09	55,9	10,9

A táblázat sűrűségi mutatója jelzi, hogy egy-egy tanulóra átlagosan egynél több kölcsönös kapcsolat jut. Ez alapvető feltétele egy harmonikus közösség működésének, hiszen az egyének csak a közösség által nyújtott biztonságban tudnak eredményes munkát végezni. A csoport által nyújtott biztonság megfelelőnek látszik ahhoz, hogy magasszintű teljesítményt produkáljon az osztály. Ezt igazolja a kohéziós index értéke, amely most emelkedett először 10 % fölé. Az eddigiek során az osztálynak mindig problémát jelentett az alacsony kohézió, mert a feladatvezérlésű osztály így nem

tudta a várható produkciót nyújtani. Így az elszigetelt kis csoportok önálló törekvései nem járhattak megfelelő eredménnyel. Nagyrészt ez biztosíthatta állandó mobilitásukat, amely végül is a megfelelő szintű együtteség kialakulásához vezetett.

Eredményként könyvelhetjük el azt is, hogy a tanulók jól fel tudták mérni, hogy melyik társuk fogja viszonzni választásukat. A viszonzott kapcsolatok mutatójának emelkedése nemcsak abszolút értékben jelent fejlődést, hanem az is figyelemre méltó, hogy a tanulók hasonló mértékben deklaráltak kapcsolatokat, mint az előző alkalommal. /Id.: Összesítő tábl.

1./ A választási repertoár 30 %-kal stabilizálódott. Ezen a kereten belül értékelve a viszonzott kapcsolatok arányát, megállapítható, hogy a tanulók nemcsak egymást ismerik megfelelő módon, hanem reálisan látják a társak róluk alkotott véleményét, kötődési igényük mértékét, s annak tudatában választanak. A választásokban tükröződő fokozott tudatosság az érdekviszonyok előtérbe kerülését ismét jelzi.

Az eddigi szerephangsúlyozottságot kifejező csoportlégkör mutatója úgy változott, hogy mindkét értéke a középövezetbe tartozik.: -2,18 - 2,80 -, ami annyit jelent, hogy a rokonszerinti választások szubjektivitásának foka nem kielégítő, a csoport tagjai a közvélemény alapján választanak társat is.

/Id.: Összesítő tábl.3./ Az osztályban érvényesülő konformizmus tartalmában azt fejezi ki, hogy a csoport által kiemelt emberek a társas mező értékeinek hordozói, amelyek az egész közösség számára létfontosságú szerepekben fejeződnek ki. A rokonszerinti választások konformizálódása újra felhívja a figyelmet az érdekviszonyok előtérbe kerülésére.

A szociogram azt mutatja, hogy az osztály két nagyobb szerkezeti egységre tagolódik. A nagyobb egység, már az osztálynak több mint felét összekapcsolja, így a csoport "törzsének" is tarthatjuk. Ezt a huszonnégy-tagú konglomerátumot, ha megfigyeljük, érdekes összefüggéseket rejt magában. Az együttesnek három olyan zárt alakzata van, amely szociometriai központnak tekinthető. A CM: 24 - 34 - 41 -ami azt jelenti, hogy a központ megfelelő nagysága ahhoz, hogy az osztály működése kiegyensúlyozott legyen. A központhoz kapcsolódó társas övezet, és az ettől elkülönülő perem aránya a perem túlsúlyát mutatja, ami viszont csökkentti az összműködés harmóniáját. A szerkezeti központok zárt alakzatok, s így jelentős mértékben hozzájárulnak az osztály közvéleményének kialakulásához. Funkcionálisan azonban mégsem központ értékek, mivel egyetlen vezető sem tagja ezeknek a zárt alakzatoknak. Ezért csupán szerkezetileg sorolható a több központú struktúra típusába.

Érdekes helyzet alakult ki a három zárt alakzat esetében. Tagjaik az eddigiek során egy vagy több alkalommal rendelkeztek szereppel vagy jelentőséggel. Most mindezt nagyrészt elvesztették, funkcionális szerepe egyiknek sincs. Az osztály szereptagozódása a KISZ-választással manifeszt módon stabilizálódott, így már potenciálisan sem érezhetik szereptulajdonosoknak magukat. Ez a befelé fordulás különösen a négyszög esetében érvényes, de lánchoz kapcsolódásuk kivédi annak veszélyét, hogy elszigetelődjenek.

Az osztály tulajdonképpen vezetői a hálózat közepén helyezkednek el, több kapcsolattal is rendelkeznek, így áttételi gócként funkcionálnak. Ezen tanulók között, -18-as, a 24-es és a 8-as számú tanulók fennáll a kooperáció lehetősége. Kü-

lönösen előnyös, hogy az egész osztályban egyedül a 24-es számú tanuló van csillaghelyzetben, aki titkárként működik. Feltéhetően az információ a középmezőből indul ki, több irányba, az áttételek és a zárt alakzatok biztosítják a közvéleményé formálódást. A három KISZ-vezető egymás mellettisége azt is jelzi, hogy funkciójuk más-más jellegű. Szerepüknek legjobban úgy tudnak eleget tenni, ha szoros kapcsolatban vannak egymással. A fenti három vezető közül ismét csak a 8-as számú tanuló szimpatikus az osztály számára, neki van a legmagasabb szintű jelentősége, s legtöbb szerepe is. Kiemelkedő helyzetének valószínűleg most is az a magyarázata, hogy az iskolai vezetőség tagja, ő már bizonyította, hogy érdemes erre a funkcióra, hiszen a legutóbbi vezetőség választáskor ismét megválasztották.

A három vezető nagyrészt a homogén mezőbe tartozó emberekkel van körülvéve. A valamilyen szereppel rendelkező tanulók a vezetőktől távolabb helyezkednek el. Az osztálynak azok a KISZ-funkcionáriusai, akik funkciójuk az előbb említett hárommal nem alkot kiegészítő szerepet, a hálózattól különálló alakzatokban helyezkednek el. /Pl.: a 6-os, a 20-as és a 14-es számú tanulók/

Az osztály másik viszonylag nagy kiterjedésű zárt alakzata egy négyyszög és a fiúk ötszögének összekapcsolódásával jött létre. Öröndetes, hogy a fiúk is kapcsolatra találtak, de maga a kilenc tagú zárt együttes - mivel nincsenek kifelé irányuló információs csatornái - riválist jelentenek a nagyobb hálózat számára. Ez azért valószínű, mert a lányok négyyszögében három KISZ-vezető is van: a 34-es számú tanuló a másik titkár, a 6-os és a 20-as számú tanulók pedig vezetőségi tagok. A három vezető ember együttműködése elképzelhető

sőkkenők nélkül, mivel az egyik vezetőségi tag rokonszenvi helyzete szerepértékű, funkcionális szerepe nincs, így a titkár az ő közvetítésével tudja hatását kifejteni./ld.: Összesítő tábl. 6/a-b-c./

A zárt alakzatban levő fiúk a KISZ-választás után "maradék" szerepeiket is elvesztették, valószínűleg azért sikerült kapcsolatot létesíteni velük. Egyedül egy fiúnak van funkcionális szerepe /27-es számú tanuló/, ő igen stabil párkapcsolatban van /nem intenzív, de hosszú ideje fennálló kapcsolat/ a 29-es számú tanulóval. Ujra megfigyelhető a párkapcsolatokban a már többször tapasztalt összefüggés: azok a párkapcsolatok maradnak fenn tartóssan, amelyeknek egyik tagja jelentőséggel vagy szereppel /vagy mindkettővel/ rendelkezik. Azok a párok, amelyeknek mindkét tagja azonos szociometriai helyzetben van, -vagy mindkettő kiemelt, vagy mindkettő a homogén zóna tagja - csupán átmenetinek tekinthető. Az osztály egészét tekintve valószínű, hogy a KISZ-alapszervezet vertikális át-szervezését követő választás, valamint a negyedik osztályban fokozódó érdekorientáció, jelentősen befolyásolta az osztály kölcsönös kapcsolatait révén kialakult alakzatok arányának fejlődését.

Az eddigi vizsgálatok során zárt alakzatok és a láncok aránya soha nem közelítette meg az optimális 1:3 arányt. Mindig a láncalakzatok voltak túlsúlyban. Jelenleg az arány hirtelen megfordult, zárt alakzatokhoz 65,8 % tartozik, lánchelyzetben pedig csak 12 % van. Ez az ellenkező végtetbe való hirtelen átlendülés nemcsak azt jelenti, hogy negyedévben már egyre többen megtalálják a helyüket, hanem azt is, hogy a rokonszenvi kapcsolatok az érdekviszonyoknak alárendeltek. Ennek a kérdésnek azonban számos összetevője van, amelyeket a viss-

gálat nem érintett, ezért csupán néhány ponton tehetünk óvatos megjegyzést. A tanulók érdekviszonyainak egyik összetevője a KISZ-vezetőkhez való viszony, mert a továbbtanuláshoz szükséges jellemzések elkészítésében is részt vesznek.

Ők az osztály által szakcionált normák hordozói. Ezek a vezető egyéniségek megfelelő realitással rendelkeznek, valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy az osztály egésze elfogadja őket. Az a KISZ-vezető, aki funkcionális szerepet tölt be, de önismereti foka nem kielégítő, nem tud megfelelő hatást kifejteni az osztály nagyobb részére. -pl.: a 14-es és a 35-ös számú tanulók, - mindkettő párkapcsolatban van. /24/ A szociometria helyzet és az önismereti szint közötti korreláció fokról-fokra kimutatható. Természetesen nem lehet eldönteni, hogy pl. a párkapcsolatban maradás és az alacsony szintű önismeret között melyik összetevő az ok és melyik a következmény, hiszen a kettő között dialektikus kapcsolat van. Az osztály reális emberei nagyrészt jelentős emberek is. A jelentőség előtérbe kerülése olvasható le a differenciálódási mutatóról is: 0-6-6-29 - ami azt jelzi, hogy az eddigi szerephangsúlyozottság helyébe a jelentőség és a szerep egyenlő aránya kerül /jelentőség szereppel: 6/ a jelentőség nélküli szereppel rendelkező tanulók aránya is megváltozott. /Id.: Összesítő tábl.5. -6/a-b-c./ Ez azt is jelzi, hogy az osztály hierarchiája nemcsak kialakult, hanem stabilizálódott is. A kulcsfontosságú szerepekkel bíró embereket az osztály elfogadta, ezek valóságos értéket, rangot jelentenek, ezért feltételesen képesek az osztályt a kitűzött feladatnak megfelelően vezetni.

Az egyén és közösség dialektikájának dinamizmusa

Az osztály közösséggé válása a vizsgálat tapasztalatai alapján nem mutat egyenesvonalú fejlődést. Ha az osztály szerkezeti alakulását szemléltetni akarjuk, a közösséggé alakulás folyamatában két különböző nagyságú szakaszt tudunk elkülöníteni. Ebbe a két szakaszba ágyazódik a folyamat öt állomása.

A folyamat első szakasza, amely az első két állomást foglalja magában, a második év végéig tart. Itt a csoport egy közepes strukturáltsági fokról jutott el a mélypontra, - az együttes "szétesett". A második szakasz, amely három fokozatot tartalmaz, a harmadik év elejétől fokozatos fejlődést mutat.

Ez a folyamat a vizsgálat adatainak összesítésével vázolható fel. Ha a folyamat különböző aspektusait vesszük figyelembe, érdekes összehasonlításokat tehetünk.

Az elemzés során többször hangsúlyoztuk az osztály feladatra orientált jellegét. Ezért érdemes összehasonlítani a funkció-jellegű és a rokonszenvi választások korrelációját a választásoknak megfelelően. Az összehasonlítást úgy tettük szemléletessé, hogy a fenti választási kritériumoknak megfelelő preferáltsági kontinuum alapján kiszámítottuk külön-külön a lejtési indexet. /Itt a lejtések mértékét nem vettük figyelembe, csupán az egymáshoz viszonyított változásukat szemléltetjük./ /L.d.: Összesítő grafikon 7./ A lejtési index alacsony értéke a csoport kiegyenlítettségét jelöli az adott

dimenzióban, a magas érték pedig erős tagoltságot jelez./25/
A grafikon szemléletesen mutatja, hogy a rokonszenvi és a funkció-jellegű választások egymással ellentétes irányban haladnak, majdnem egymás tükörképei. Mintha a kétféle választási kritérium egymás ellentéte lenne! Csupán a negyedik évben tagolják a csoportot hasonló módon, de a szerephangsúlyozottság még itt is érvényesül a szimpátia-viszonyokkal szemben. Különösen az első szakaszt jellemzi a funkció és a rokonszenv ellentétessége./A vertikális KISZ-vezetőség megválasztásáig tart./

Induláskor a funkció-rangsor hierarchizálja nagymértékben a társas mezőt, a szimpátia-jelleg ennek alárendelt. A lejtés kiegyenlített a másikhoz viszonyítva. Erre az állomásra jellemző a gazdag szereptagozódás, amely az osztály feladatra orientált jellegét igazolja. Ennek alapján magasszintű együttes teljesítményre lehetne következtetni, de az alacsony kohézió ezt nem teszi lehetővé. Az osztály nehezen tud alkalmazkodni a változásokhoz, mert nincs az együttesben szerep nélküli jelentős ember, aki az új feladat ellátását magára vállalná. Az osztályban kettős vezetés érvényesül, egyrészt a hivatalosan megválasztott KISZ-vezetők hatása, de ezeknek a vezetőknek nincs szimpátia-szerepük. Másrészt vezetőként funkcionálnak az osztály olyan jelentős emberei, akik nem viselnek legális tisztséget, de szimpátia-szerepük van, így ennek segítségével tudják befolyásolni az osztályt. A kétféle vezetői csoport élénk rivalizálást hoz létre, amely egyik oka lehet az alacsony kohézióknak. Az osztályban jóval

több szerepre alkalmas tanuló van, mint ahány szerepet az osztálykeret biztosítani tud, így a szerepért vívott harc egyben a tanulók egyéni érdekeinek manifestálását is jelenti. Ezt a tényt támasztja alá az a megfigyelés is, hogy a kiemelkedő tanulók nagyrészt jelentőség nélküli társakkal létesítenek kölcsönös kapcsolatot, akik nem jelentenek riválist számukra. Az osztály "szereptulajdonosai" csak akkor kapcsolódnak közvetlenül egymáshoz, ha szerepeik egymást kiegészítő jellegűek s ezeket a tevékenységi formákat a közösség már legalizálta. Ez azért is érdemel figyelmet, mert eltér az eddigi kutatási tapasztalatoktól,^{/26/} amelyek éppen azt hangsúlyozták, hogy a csoport kiemelkedő tagjai szívesebben választják egymást, mint az átlagüvezes tagjai.

Következő állomásként a rokonszenvi és a funkció-jellegű választás lejtési indexe az előző ellentétébe csap át; a funkciólejtés hirtelen lecsökken, a rokonszenvi pedig emelkedik. A funkciók labilissá váltak /KISZ átszervezésre való előkészület megindulásának időszaka/, így az emóciók hozzák létre a vertikális distanciát. Az érzelmi viszonyok előtérbe kerülését az is mutatja, hogy a KISZ-vezetők, akik eddig nem voltak szimpatikusak az osztály számára, szimpátia-szerepet kaptak. Mintha funkciójuk elvesztésének lehetősége tette volna őket szimpatikussá!

Az osztály atomizált strukturája nem hoz létre másodlagos jelentőségűvezetést, így a tanulók még élesebben elkülönülnek jelentősékre és jelentőség nélküliekre. A jelentős emberek rokonszenvi választásai gyakran egybeesnek a funkció-jellegű

/26/ Pataki Ferenc - Hunyadi György: A csoportkohézió

választással, ami annak a jele, hogy az átszervezés hívének hatására a vezetők a bizonytalan helyzetből együtt akarnak kikerülni. Az egész osztály választásaiban a kölcsönös bizalmatlanság érvényesül, amely a magányosok és a párkapcsolatok számának megnövekedését eredményezi. Mivel az eddigi stabil funkciók az átszervezés hírére szinte megkérdőjeleződtek, a hangsúly a tulajdonság-szerepekre tevődött át, amely általánosabb, de ebben a szituációban stabilabb értéket képviselt.

A vizsgált osztály közösségfejlődésének második szakasza a harmadik osztályban kezdődik, amikor a szimpátia-kapcsolatok újra alárendelt szerepet játszanak. A funkció-jelleg primátusa a KISZ-vezető választás konkrét napirendre kerülését mutatja.

Ennek az állomásnak legszembevetőbb jellemzője a kis csoportokra való elkülönülés. Az osztály jelentős embereit most már nem a funkcióvesztés közös veszélye motiválja választásaiban, hanem a funkció megtartása. Az eddigi KISZ-vezetők ismét stabilizálni akarják szerepeiket, a többi jelentős ember pedig bizonyítani a szerepre való alkalmasságukat. Minden alakzatnak szinte külön jelöltje van. Ezt a jelöltséget többek között úgy akarják a jelentős tanulók megszerezni, hogy az elvárt funkció-jellegű választást rokonszenvenvel viszonyozzák. /Az eddigiek során a rokonszenv és a funkció kereszt kölcsönös előfordulása nem volt jelentős./ A KISZ-vezetők kölcsönös kapcsolatba vannak egymással, de funkció ellátására már nem választják egymást, mint az előző alkalommal, hiszen most riválisként állnak szembe egymással. Ezért a vezetők igyekeznek minél stabilabb "választási kört" kialakítani maguk körül, s ez nemegyszer a klikkesedés veszélyét is

felveti. Ennek ellenére a KISZ-vezetők szimpátia-szerepüket újra elvesztették, s ez megint aláhúzza azt a tényt, hogy az átszervezést közvetlenül megelőző időszakban a szerepért vívott harc háttérbe szorítja az érzelmi motívumok hatását.

A közösségfejlődés második, felfelé ívelő szakaszának két állomását az érettségitől való távolság mértéke határozza meg. Harmadév végén az érettségi és a felvételi vizsga közelsége az érdekviszonyokat az eddigiéknél is jobban manifestálja. Ennek a hatásnak a szolgálatában áll az új KISZ-vezetőség megválasztására való interperszonális reakció is. Az osztály tagjai két alapszervezetbe kerültek, de ez a kétválás csak a vezetők kapcsolataiban érzékelhető. A KISZ-vezetők többsége nem kapcsolódik közvetlenül egymáshoz, már nem akarnak kooperálni, hiszen a hatalmat megszerezték, most már egyedül akarnak hatást kifejteni. Ebben az esetben sztárképzési folyamat indul meg, amely hatását tekintve nem mindig pozitív. Ha a KISZ-vezetők kooperációs tevékenysége érvényesül, az együttműködésre a befordulás, elkülönülés a jellemző. Ez azonban klikk képződést, valamint autokratikus vezetést jelenthet.

Az osztály utolsó fejlődési állomása a negyedik év első felére tehető. A gyerekek tudják, hogy az osztálynak az érettségi vizsgán való jó szereplése csak közös munka eredménye lehet. Az utána következő felvételi vizsga azonban már újra az egyéni aktivitás túlsúlyát követeli meg. Ez a két tényező az egyéni és közösségi érdek ellentmondásos jellegét mutatja.

Jelenleg a közös feladat van előtérben, ezt mutatja az összetartozásra való fokozott törekvés, amely most hoz létre elő-

szőr az osztályban megfelelő szintű kohéziót. Ez az összetartozási igény azonban nem érzelmi indíttatásu, amelyet csupán az érettségi közös izgalmu motiválna, hanem racionális választásokat tükröz. A tanulók jó ismereteti szintje lehetővé teszi, hogy realisan fel tudják mérni, melyik társuktól mit várhatnak. Ezért a rokonszenvi választások szubjektivitási foka nem megfelelő, az érzelmi motívumok helyett is az érdekeknek van meghatározó szerepe.

A vizsgálat főbb általános tapasztalatai, a kutatás további lehetőségei

A fent ismertetett szociometriai vizsgálat-sorozat egy középiskolai osztály közösségalakulásának történeti folyamatát kísérte figyelemmel. A vizsgálat során nyert adatok alapján azonban nem vállalkozunk arra, hogy középiskolások közösségfejlődésének általános vonásait felvázoljuk, mert egy osztály történeti vizsgálata még nem elegendő a szélesebb általánosításhoz. Általánosításaink a vizsgált osztály vonatkozásában is hipotétikus jellegűek a következő tényezők miatt:

- Mivel a vizsgálat csak a második osztálytól kezdve követi nyomon az osztály strukturális alakulását, az első osztályról alkotott tapasztalati kép nem nyújt megfelelő alapot arra vonatkozóan, hogy milyen az osztály szerkezetének valóságos arculata a közösséggé alakulás kezdetén.
- A vizsgálat a középiskolai osztályra vonatkozó lehetséges ható tényezők egy csoportjával foglalkozik, így a tapasztalatok alapján leszűrhető következtetések általánossági foka korlátozott.
- Az egész vizsgálat a tervszerű nevelés megvalósításának eszközeként kezelhető, ebből következően a kutatás szempontjait a pedagógiai gyakorlat követelményei határozták meg.

A fenti szempontok figyelembe vételével a vizsgálat kiinduló hipotéziseinek igazolása a következőképpen adható meg:

Az első hipotézis, amely azt tette fel, hogy "1: Egy kiváló képességű gyerekekből álló tagozatos osztály feladatvezérlésű. Ennek megfelelően a hierarchikus tagozódás funkcionális

szerepekhez kötött, "nem igazolható egyértelműen a vizsgálat adatai alapján. A tagozatos osztály feladatvezérléses jellege egyértelműen beigazolódott ugyan, de hangsúlyoznunk kell, hogy ez csak erre az osztályra vonatkozóan bizonyított csupán. Nem biztos ugyanis, hogy a középiskola tagozatos jellege önmagában feladatra orientált csoportjelleget implikál. Osztályunk esetében a biológia tagozat nagyban hozzájárulhatott az említett jelleg kialakulásához. További összehasonlító vizsgálat döntheti el, hogy a különböző tárgyú tagozatos jelleg milyen mértékben determinálja e csoportjelleg kialakulását. Feltételezésünk szerint a tagozatos középiskolai osztály közbűlő helyet foglal el az általános tantervű gimnáziumi osztály és a szakközépiskola között. Az általános tantervű gimnáziumoknak nincs konkrét pályára orientálható hatása. Itt a gyerekek minden szak számára egyaránt nyitottak lehetnek, ez az iskolatípus megnyújtja a pályaválasztás időszakát egészen az érettségig. A szakközépiskola első évtől kezdve meghatározott szakma elsajátítását biztosítja, itt a pályaválasztás már többé-kevésbé az általános iskolában megtörténik. A középiskola tagozatos jellege az előző két típus között foglal helyett oly módon, hogy pályára orientál, de nem ad szakmát, nem nyújt biztosítékot, ezért az ilyen középiskolai osztályok gyakran a tényleges harc színterei. Ezért feltételeztük vizsgálatunk elindításakor, hogy a tagozatos középiskolai osztályban nagyobb lehetőség van a feladatra orientált jelleg kialakulására.

Első hipotézisünk azon megállapítása, hogy az osztály hierarchikus tagozódása funkcionális szerepekhez kötött, csupán a vizsgálat első részében nyert igazolást. A későbbiek során

a KISZ-szervezet átalakítására való előkészület radikálisan megváltoztatta az osztály informális rendszerét, s ezzel egyidőben meglassította a funkciók stabilitását is. Ezért az osztály hierarchikus rendszere a funkciók helyett az egyéni tulajdonságok hierarchizálódását vonta maga után. Így a tulajdonságok léptek a funkciók helyébe, úgy viselkedtek az osztályban mintha funkciók lennének. Ez a tényező emellett, hogy lassítja az osztály reális értéktudatának kialakulását, komoly vezetési nehézségeket is okoz.

A vizsgálat második hipotézise az osztály feladatra orientált jellegéből magasszintű együttes teljesítmény meglétére következtet. A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy a feladatra orientált jelleg önmagában még nem biztosít magasszintű együttes teljesítményt. Mindenképpen van teljesítményt elősegítő hatása, de csak akkor tud érvényesülni, ha az osztály megfelelő kohézióval rendelkezik. Az általunk vizsgált osztályban éppen az alacsony kohézió nem tette lehetővé, hogy az osztály magasszintű teljesítményt produkáljon. Tapasztalatunkból következik, hogy a feladatközpontuság és a teljesítmény nem közvetlenül, hanem a csoportkohézió által közvetítetten van kapcsolatban egymással. Ennek a kapcsolatnak a további elemzéséhez azonban már újabb kutatások szükségesek.

A következő hipotézist, amely az érdekviszonyok fokozatos előtérbe kerülését tételezte fel, a vizsgálat egyértelműen igazolta. Az egyéni érdekek dominanciájának következtében a rokonszenvi választások szubjektivitási foka a negyedik osztály közeledésével fokozatosan csökken.

A vizsgálat utolsó hipotézise a KISZ-szervezet vertikális

átszervezésre vonatkozott. Az átszervezést megelőző kísérletek tapasztalatai alapján a szakemberek pozitívan ítélték meg a változás hatását a mozgalmi munka tartalmára. Nem történtek azonban előzetes vizsgálatok arra vonatkozóan, hogy a KISZ-szervezetek vertikális átszervezése milyen hatást gyakorol az osztályközösségre. Ezért állítottuk fel a következő hipotézist: " Az iskolai osztály és a KISZ alapszervezet mint formális csoportok egybeesését a vertikális forma párhuzamossá teszi, ennek következtében az informális struktúra is megváltozik. A KISZ-szervezet vertikális átszervezése megindít egy belső mozgást az osztályban. Ha az osztály informális szerkezete az első évben már kialakult, az átszervezéssel történő beavatkozás megzavarja az osztály közösséggé alakulásának folyamatát. Ha az egy év során nem alakult még ki az informális hálózat, úgy az átszervezés által megindított belső mozgás segíti a közösséggé alakulást oly módon, hogy az osztályban a vertikálisnak megfelelő közösségi magok alakuljanak ki."

A vizsgálat tapasztalatai azt mutatták, hogy az osztály a második év elejére már határozott informális strukturával, szereptagozódással, valamint jelentőséghierarchiával rendelkezett. Ezért az átszervezés erőszakos beavatkozást jelentett a közösségalakulás spontán folyamatába. Az átszervezés teljes folyamatát figyelemmel kísérve igen értékes információkat sikerült szereznünk az osztályról, de az alakuló közösség szempontjából az átszervezésnek minden évfolyamban egyszerre történő bevezetése nem bizonyult sikeres eljárásnak.

Az általunk három évig vizsgált osztály több vonatkozásban is olyan vizsgálati tényeket szolgáltatott, amelyek a későbbi kutatások kiinduló hipotézisei lehetnek. Az egyik

ilyen figyelmenreméltó tényező a szimpátia szerepe a tanulók kapcsolatrendszerében. Ismeretes, hogy a serdülő fiatalok érzelmvilága bár gyorsan változik, de gazdag, igen sokszínű. Ennél a korosztálynál ezért a rokonszenv általában sokkal nagyobb szerepet játszik, mint más korosztályok esetében. /28/ Ebben az osztályban azonban sokkal kevésbé nyilvánul meg a szimpátia domináns szerepe, mint korosztályuk esetében. Különösen a KISZ-vezetőség választással kapcsolatban vált megfigyelhetővé, hogy a szimpátia szinte mint labilitási tényező szerepel, csak akkor kerül előtérbe, ha a funkció, vagy a tulajdonságszerep kialakítására nincs reális lehetőség. A KISZ-vezetők kiválasztásakor határozott racionális jellemző az osztályra, sőt a tanulók választásaikat gyakran tulracionalizálják, hisz a KISZ-vezetőket megfosztja az osztály szimpátia szerepüktől. /Főiskolások körében végzett hasonló vizsgálat éppen az ellenkezőjét mutatta. Főiskolai hallgatók esetében a vezetőségválasztás nagyrészt szimpátia alapján történik. /29/

Vizsgálatunkban a rokonszenvi és a funkcionális választások kapcsolatának elemzésekor egyik legérdekesebb tényező volt a strukturális alakzatok egyensúlyhelyzetére vonatkozó megfigyelés. A szerkezeti változásokat a jelentőség- és szereptagozódás változásával vontuk párhuzamba, s a két tényezőcsoport egymásra vonatkozása alapján állítottuk fel az "egyensúly-hipotézist", mely azt a megfigyelést rögzíti,

/28/ Katona Katalin: Ifjúságunk problémái. Gondolat. Bp. 1967.

/29/ Szöllősi Erzsébet: Egy főiskolai tanulócsoport infra-
strukturája a tagok politikai egymásra hatása.

hogy azok a kapcsolatok vannak egyensúlyban, /azaz maradnak fenn/, amelyek egyik tagja preferált személy, a másik tagja pedig a homogén csoportba tartozik. Az ilyen egyensúlyi állapot a személyiség pszichikus folyamataiban is megfigyelhető /30/ amelynek sajátossága nem a homogenitás, hanem a heterogenitás.

Az osztály szimpátiahelyzetének sokoldalú megfigyelése egy további kutatásra váró problémát vetett fel. A klasszikus szociometria vizsgálatainak feldolgozása során a kölcsönös szimpátia-kapcsolatok alapján megrajzolt szociogramot tekintti az elemzés kiindulópontjának. A vizsgálat többi adatát mintegy ennek alárendelve, a szimpátiához való viszonyában kezeli. Eszerint az interperszonális kapcsolatok determináns tényezője a szimpátia! Hároméves kutatómunkánk alapján azonban nem tapasztaltuk, hogy a szimpátia ilyen primátus helyzetet képviselne. Megfigyeléseink igazolni látszanak Járó Katalin és Veres Sándor kutatási eredményeit /31/, melyszerint az interperszonális kapcsolatok meghatározó tényezője nem a szimpátia, hanem a tevékenység, amely hierarchizálja a társas mezőt. Ezért tartottuk szükségesnek, hogy a hagyományostól eltérő szociogramot készítsünk, -amely egy lépést jelent a régitől a még igazolást váró új felé - nemcsak a kölcsönös rokonszerzői kapcsolatokat, hanem a tevékenységi és hierarchikus viszonyokat is mutatják, s így mélyebb elemzést tesz lehetővé, mint a klasszikus szociometria szociogramja.

/ 30/ Balogh Tibor:Egyensúly vagy harmónia.Világosság,1976/7.

/ 31/ Veres Sándor:Polarizálódás, mint a csoport-tagok kö-

zötti viszonyok alapvető szerveződési elve

Kézirat. MTA Pszichológiai Intézete.1976.

Az egyén és közösség dialektikájának komplexitása a
tudományok integrációja

Az egyén és közösség dialektikájának néhány vonatkozását tárja fel az előzőekben ismertetett munka. Ezek a vonatkozások az egyes szaktudományokban az egyén és közösség viszonyának más-más oldalát fejezik ki. A szociálpszichológiai megközelítés lehetőséget ad arra, hogy a filozófia felhasználja a szaktudomány vizsgálati eredményeit, és sajátosságának megfelelően általánosítsa azokat. Ezzel a filozófia ismeretrendszere egyre gazdagodik s a marxizmus elméleti tételei is sokoldalú igazolást nyernek.

Az ismertetett vizsgálat igazolta a marxista filozófia tételeit, amely szerint az egyén és közösség kapcsolata dialektikus kapcsolat. Az egyén csak a közösség által tudja egyéni értékét kibontakoztatni, a közösség pedig az egyének közös tevékenységének terméke.

Vizsgálatunk azt is igazolta, hogy a közösség nem statikus állapot, hanem folyamat, az egyén és közösség kölcsönhatása, dinamikus kölcsönhatás. Ezért a közösségek kialakulása állandó folyamat, amely csak úgy tud harmonikus egyensúlyba kerülni önmagával, ha a társadalom felépítése szintén közösségi. Ez a társadalom akkor szintén nem lehet statikus, mint ahogy Marx írta A német ideológiában a kommunizmusról: "A kommunizmus szemünkben nem állapot, amelyet létre kell hozni, nem eszmény, amelyhez a valóságnak hozzá kell igazódnia. Mi kommunizmusnak a valóságos mozgalmat nevezzük, amely a mai állapotot megszünteti. E mozgalom feltételei a ma fennálló

előfeltételekből adódnak." /32/

A marxista filozófia ismert tétele az egyén társadalmi determinációja. Ez a determináció azonban nem közvetlen, hanem bonyolult közvetítéseken keresztül érvényesül. A marxista filozófia keresi azokat a tényezőket, amelyek annak a determinációs rendszernek az elemei. A marxista filozófia már megállapította, hogy az egyén-közösség-társadalom kölcsönhatásos rendszerében egyik fő determináns az érdek. Az egyéni-közösségi és társadalmi érdek dialektikus kapcsolata a tudomány fontos kutatási területe.

Az érdeken túli összes determináns tényezőt még nem kutatta fel a filozófia teljesen. Így ez további feladatot jelent mind a filozófia, mind pedig a szaktudományok számára.

A szociálpszichológia is keresi az egyén és közösség főbb determinánsait, kutatásai során egyre sokoldalubbán igazolja azt a tételt, hogy a közösség tevékenységre épül, s ez egybeesik a marxizmus tanításával, amit a munka szerepéről, mind az ember kialakulása, élete, társadalomban betöltött szerepére nézve. "Ahogyan az egyének életüket megnyilvánítják, olyanok ők maguk. Az tehát, hogy mik, egybevág termelésükkel, mind azzal, amit termelnek, mind pedig azzal, ahogy termelnek." /33/

A szociálpszichológiának a tevékenység determináns szerepéről vallott nézete eltér a klasszikus felfogástól, mely szerint, a szimpátia az elsődleges meghatározó tényező az egyén és a közösség kapcsolatrendszerében. A szociálpszichológiának

/32/ Marx-Engels: A német ideológia. M-E.művei 3.köt.

Kossuth. 1961. 35.o.

/33/ Uo. 23.old.

a tevékenység szerepére vonatkozó megállapítása nemcsak igazolja a marxi gondolatokat, hanem arra is felhívja a figyelmet, hogy korunk szaktudománya csak a marxista filozófiával együtt, arra támaszkodva és azt fejlesztve tud a valóságról igazolt ismereteket szerezni.

Irodalom

1. G. Allport: A modern szociálpszichológia történeti háttére.
Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I. köt.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
2. C. Argyris: Személyiség és szervezet. A rendszer és az egyén összeütközése.
Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I. köt.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
3. A.K. Cohen: A szubkulturák általános elmélete.
Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I. köt.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
4. Balogh Tibor: Egyensúly vagy harmónia.
Világosság. 1976/7.
5. Bólyai Imréné: Négy év egy osztályközösségben.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1969.
6. Csikéri Mária: Egy gimnáziumi osztályközösség önismerete.
Főiskolai szakdolgozat. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Szeged. 1976.
7. Csoportlélektan. /Szerk.: Pataki Ferenc/
Gondolat. Budapest.
8. A csoportjelenségek pszichológiája.
Szöveggyűjtemény. Tankönyvkiadó. Bp. 1971.
9. Csöregy Éva: A nevelésszociológia műhelyéből.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
10. Daróczi Sándor: Társadalmi-politikai nevelés középiskolás korban. Akadémiai. Budapest. 1973.
11. Dobák István - Vastagh Zoltán - Vastagh Zoltánné: Így ismertük meg a diákközösséget.
/A pedagógia időszerű kérdései hazánkban/
Tankönyvkiadó. Budapest. 1976.
12. Dobos László: Fiúk, lányok, együtt az osztályban.
/Korszerű nevelés/ Tankönyvkiadó. Bp. 1973.

13. Duró Lajos: A személyiség erkölcsi tulajdonságainak és interperszonális kapcsolatainak néhány összefüggése. Magyar Pszichológiai Szemle. 1972/2.
14. Erika Landau: A kreativitás pszichológiája.
/Pszichológia nevelőknek/ Tankönyvkiadó. Bp. 1974.
15. Garai László: Személyiségdinamika és társadalmi lét.
Akadémia. Budapest. 1969.
16. A.J. Gorjacseva: A szociálpszichológia néhány kategóriájáról.
Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I. köt.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
17. B.A. Grusin: A vélemények világa.
/Társadalomtudományi könyvtár/
Gondolat. Budapest. 1971.
18. Farkas Endre: A marxista etika alapjai. I.
Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó. Bp. 1975.
19. Hans Hiebsch - Manfred Vorwerk: Bevezetés a marxista szociálpszichológiába. Kossuth. Budapest. 1968.
20. Hegedüs András: A modern polgári szociológia és a társadalmi valóság.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1961.
21. Dr. Harsányi István: A tanulók megismerése. /Pszichológia nevelőknek/ Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
22. Henri Wallon: Válogatott tanulmányok.
Gondolat. Budapest. 1971.
23. Heller Ágnes: Társadalmi szerep és előítélet. /Szociológiai tanulmányok/ Akadémiai. Budapest. 1971.
24. Ifjúságszociológia.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1968.
25. Járó Katalin - Veres Sándor: A személyiségfejlődés pozíciós szempontu elemzésének módszere.
Kézirat. MTA Pszichológiai Intézete. 1978.
26. Járó Katalin - Veres Sándor: Kiscsoportok fejlődési válsága és vezetőik szociális kategorizációja.
Kézirat. MTA Pszichológiai Intézete. 1977.

27. Jaromis Janousek: Társadalmi kommunikáció.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1972.
28. Dr. Kalmár Magda - Lendvainé Aba Ildikó: Társas kapcsolatok mikroszkóp alatt.
/Korszerű nevelés/ Tankönyvkiadó. Bp. 1975.
29. Katona Katalin: Ifjúságunk problémái.
Gondolat. Budapest. 1967.
30. Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1968.
31. Kiss Tihamér: Életkorok pszichológiája.
Gondolat. Budapest. 1966.
32. Dr. Kiss Artur: A történelmi materializmus egyes legátfogóbb kategóriái. /Egységes jegyzet/
Tankönyvkiadó. Budapest. 1972.
33. M. Ja. Kovalzon - D.M. Ugrinovics: Társadalemlélektan és kommunista nevelés.
Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény. I. köt.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
34. Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1974.
35. I.Sz. Kon: Az én a társadalomban.
Kossuth. Budapest. 1969.
36. Kozma Tamás: A nevelésszociológia alapjai.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1977.
37. Köpeczi Béla: Világnézet, magatartás, életmód.
Világosság. 1975/4.
38. Köpeczi Béla: A magyar kultúra harminc éve.
Kossuth. Budapest. 1977.
39. Kulcsár Kálmán: A társadalom és a szociológia.
Kossuth. Budapest. 1972.
40. Kurt Lewin: A mezőelmélet a társadalomtudományban.
/Társadalomtudományi Könyvtár/
Gondolat. Budapest. 1972.

41. László János: Szerep és szerepelmélet
Világosság. 1976/1.
42. László János: Szerepek és szerepkonfliktusok.
Világosság. 1976/4.
43. Lick József: Személyiség és filozófia
Kossuth. Budapest. 1969.
44. Marx: A tőke. I. köt.
Szikra. Budapest. 1949.
45. Marxista etika /Szemelvénygyűjtemény/
Tankönyvkiadó. Budapest. 1973.
46. Marx - Engels: Válogatott művek I.
Szikra. Budapest. 1949.
47. Marx - Engels Művei 4.
Kossuth. Budapest. 1961.
48. Marx: Német ideológia. MEM 3. köt.
Kossuth. Budapest. 1961.
49. Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata
Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest. 1971.
50. Mérei Ferenc: A szociometria módszerei és jelenségvilága
Pedagógiai Szemle. 1969/7-8.
51. Mérei - Binét: Gyermeklélektan.
Gondolat. Budapest. 1970.
52. Miloslav Petrussek: Szociometria.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1972.
53. A. Mihó: A szociológiai kutatás ABC-je.
Kossuth. Budapest. 1973.
54. Murányi Mihály: A társadalmi tudat differenciálódása és
történetisége. Világosság. 1975/2.
55. Moldován Ernő: Közösségben, közösséggel, közösségért.
Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. 1975.
56. Nevelőmunka a középiskolában.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1969.
57. Pataki Ferenc: A kiscsoportkutatás elméleti problémái.
Valóság. 1970/2.

58. Pataki Ferenc - Hunyadi György: A csoportkohézió.
Akadémia. Budapest. 1972.
59. Pataki Ferenc: Utak és válaszutak a mai szociálpszichológiába. Akadémia. Budapest. 1976.
60. Paul Fraisse: A kísérleti pszichológia gyakorlati kézikönyve
Akadémia. Budapest. 1975.
61. J. Piaget - P. Fraisse - M. Reuchlin: A kísérleti pszichológia módszerei.
Akadémia. Budapest. 1973.
62. Radnai Béla: Neveléslélektan.
/Egységes jegyzet/ Tankönyvkiadó. Bp. 1967.
63. Rózsahegyi Edit: Cél és tevékenység.
Kossuth. Budapest. 1973.
64. Riesz Béla: Főiskolai hallgatói csoportok strukturájának vizsgálata. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged. 1973.
65. Riesz Béla: Többszempon্তু szociometriai vizsgálat főiskolai hallgatók körében. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged. 1975.
66. Sz.L. Rubinstein: Léte és tudat.
Kossuth. Budapest. 1961.
67. A. Schaff: Marxizmus és egyén.
Kossuth. Budapest. 1968.
68. Serdülőkről. /Szerk.: Havas Ottóné/
Tankönyvkiadó. Budapest. 1970.
69. Jan Szczepanski: A szociológia alapjai.
Kossuth. Budapest. 1968.
70. Jan Szczepanski: A szociológia története.
Kossuth. Budapest. 1973.
71. A szocialista erkölcs elméleti kérdései.
/Szemelvénygyűjtemény/ Tankönyvkiadó. Bp. 1975.
72. A szocialista erkölcs kérdései.
/A filozófia időszerű kérdései 29. szám./
Az Oktatási Min. Marxizmus-Leninizmus Főosztálya
Budapest. 1977.

73. Szociálpszichológia.
Gondolat. Budapest. 1971.
74. Szociálpszichológia.
Akadémia. Budapest. 1973.
75. A szociológia ágazatai.
Kossuth. Budapest. 1975.
76. Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon.
Akadémia. Budapest. 1976.
77. Szociálpszichológia /Szöveggyűjtemény/ I-III. köt.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1972.
78. Szociometria az iskolában.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1971.
79. Szöllősi Erzsébet: A közösség kialakulásának dinamikája
középiskolás tanulóknál.
Egyetemi szakdolgozat. ELTE Bölcsészettud.Kar.
80. A. Szpirkin: Tudat és öntudat.
Kossuth. Budapest. 1974.
81. Tanulmányok a neveléstudomány köréből.
Akadémia. Budapest. 1971.
82. Tordai Zádor: Közösség és illuzórikus közösség.
Magyar Filozófiai Szemle. 1972/2.
83. Tőkei Ferenc: Egyén és közösség
Világosság. 1973/3
84. Történelmi materializmus. /Egységes jegyzet.Szerk.: dr.Kiss
Artur/ Tankönyvkiadó. Budapest. 1967.
85. Török István Szociometriai kísérlet egy iskolában.
Korunk. 1969/6.
86. C. Weiss: Az iskolai osztály.
Tankönyvkiadó. Budapest. 1974.
97. Veres Sándor: Polarizálódás, mint a csoport-tagok közötti
viszonyok alapvető szerveződési elve.
Kézirat. MTA Pszichológiai Intézet. 1976.
88. R.B. Zajonc: Kísérleti szociálpszichológia.
Szociológiai Füzetek. 1971/3.

M E L L É K L E T E K

Jelmagyarázat

2. kérdés +
6. kérdés +
7. kérdés +
9. kérdés +

 lány tanuló
 fiu tanuló
  alapszervi KISZ vezető

rokonszeri szerep
egyéni tulajdonság szerep
funkcionális szerep

Első felmérés mellékletei:

- I/1. 1.sz. Szociometriai felmérőlap
- I/2. 1.sz. Kölcsönösségi táblázat
- I/3. 1.sz. Gyakorisági táblázat
- I/4. 1.sz. Szociogram
- I/5. Egyéni szociogramok

I/1.

1.sz. Szociometriai felmérőlap

1. Ha az osztály klubdélutánt rendezne, ki lenne a legalkalmasabb ennek megrendezésére?
2. Ha az osztály többnapos kirándulásra menne, kivel laknál legszívesebben egy szobában?
3. Kire bízna tudományos jellegű tájékoztatás /kiselőadás/ megtartását?
a/ biológiából
b/ történelemből
4. Kit tartasz művészeti kérdésekben a legtájékozottabbnak?
a/ irodalom, filmművészet
b/ képzőművészet
c/ zene
5. Ha az osztály döntőbírárságot alakítana fegyelmi ügyek megtárgyalására, kit jelölnél a bíróság tagjának?
6. Kivel töltenéd szívesen együtt a vasárnapot osztálytársaid közül?
7. Magánjellegű problémáidat kivel beszélnéd meg osztálytársaid közül?
8. Ha az osztályfőnök váratlan távolléte miatt a tanulók közül kellene őt valakinek helyettesítenie, ki lenne erre a legalkalmasabb?
9. Osztálytársaid közül ki az, akivel érettségi után is szívesen tartanád a barátságot?

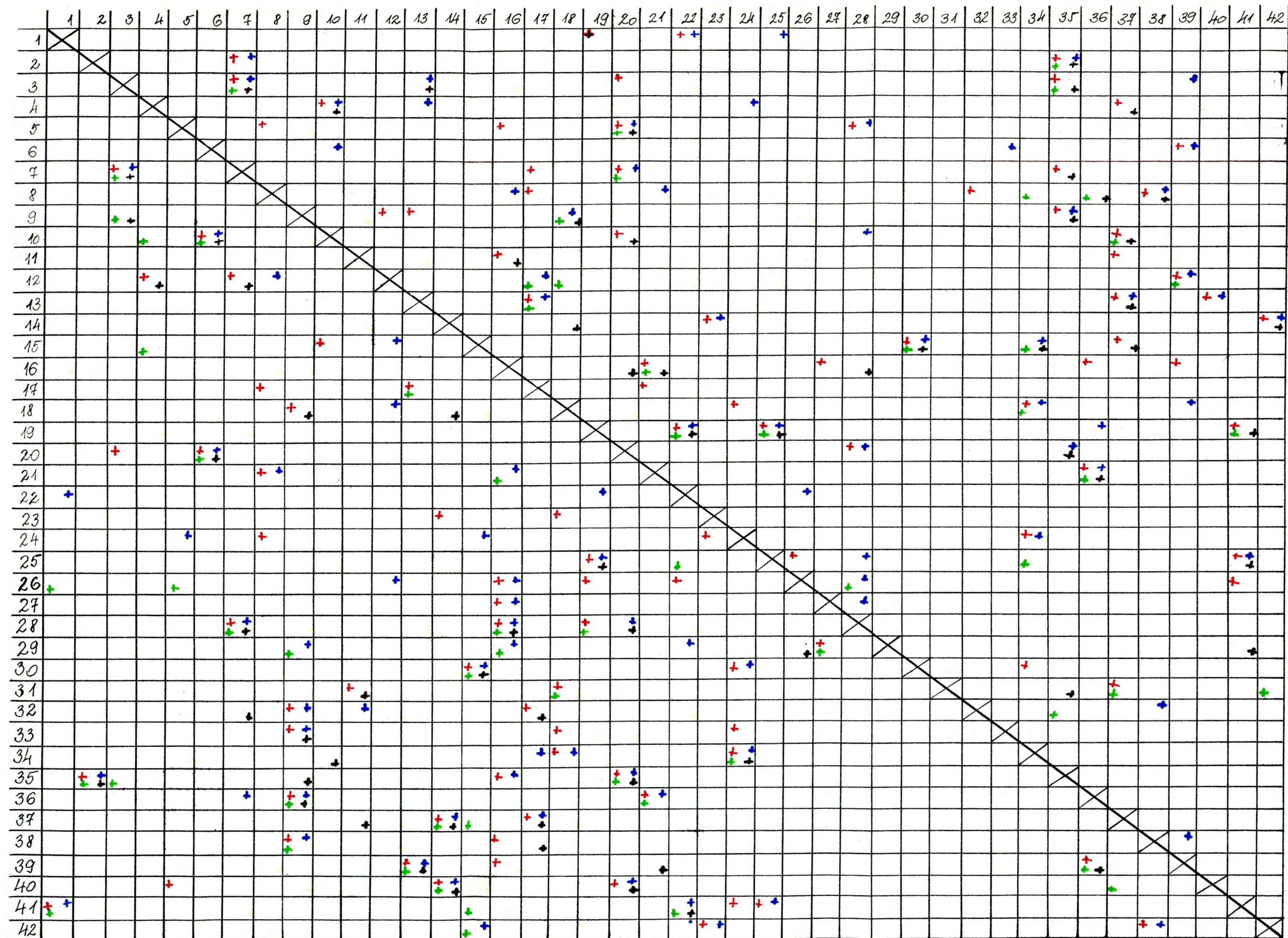
10. Kik azok az osztálytársaid közül, akiknek a viselkedése sokaknak tetszik, akiket sokan követnek?
11. Kit tartasz a legmegfelelőbbnek arra, hogy az osztály érdekeit vitás kérdésekben képviselje?
12. Kire bízod az osztályban a politikai beszámoló megtartását, vagy a vita vezetését?
13. Ha nem érted a tananyag egy részét, kihez fordulsz segítségért?

a/ biológiából

b/ oroszból, latinból

c/ egyéb tárgyból

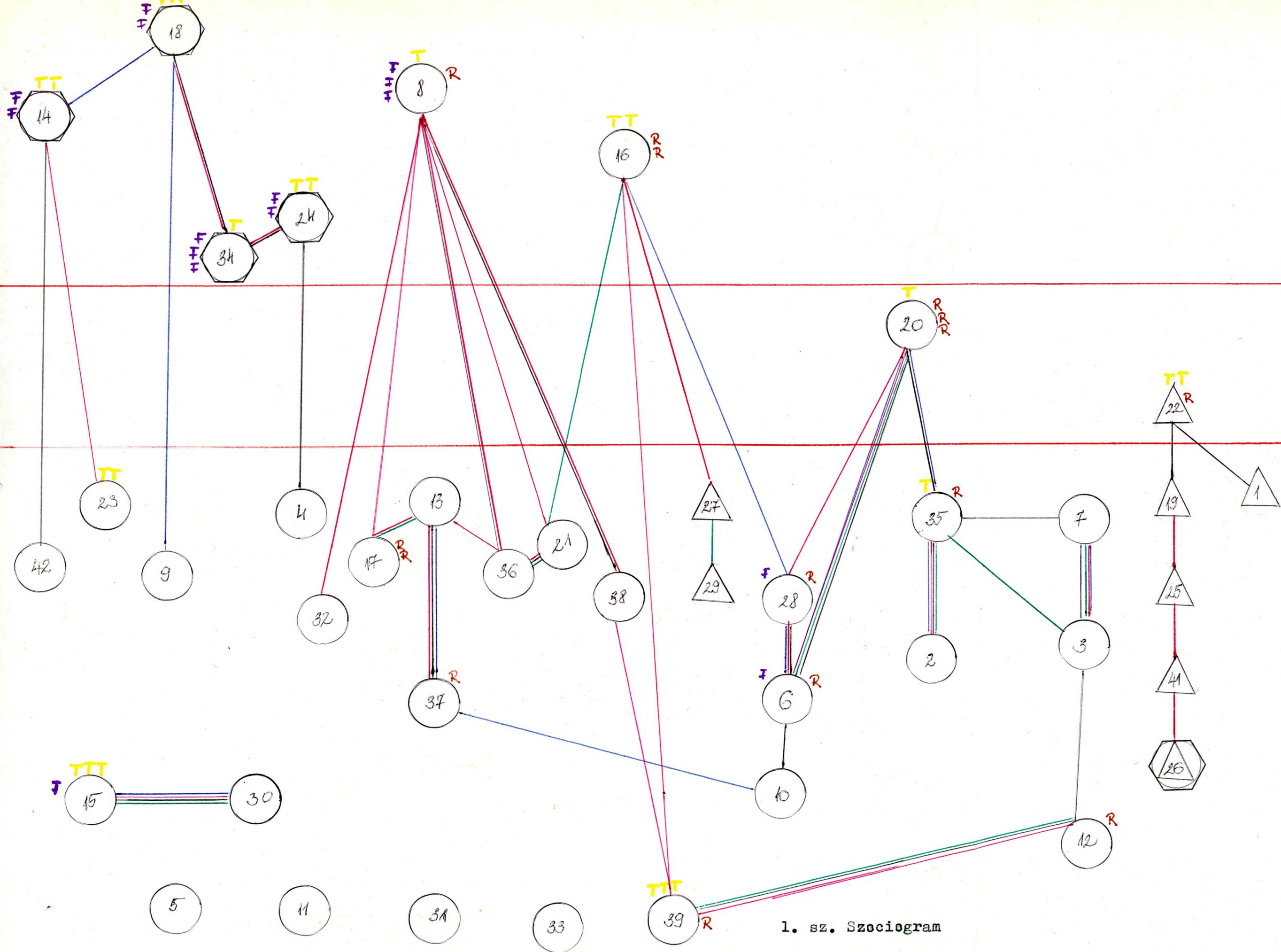
14. Osztályon belüli megemlékezések, ünnepségek rendezését kire bízod osztálytársaid közül?
15. Ha az osztályt mozgósítani kell valamilyen közösségi munkára, ki látná el ezt a feladatot legeredményesebben?

1. sz. Kölcsönösségi táblázat

	rokonszenv				funkció jellegű						egyéni tul.						rokonszenvi	funkció	egyéni tul	ÖSSZESEN
	2	9	6	7	1	12	8	14	11	5	3	4	13	15	10					
1.	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4	-	1	5	
2.	1	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	6	-	1	7	
3.	2	2	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7	1	9		
4.	-	-	1	3	2	-	1	-	1	2	-	-	-	-	-	4	5	2	11	
5.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
6.	4	3	4	3	9	6	-	3	1	-	-	2	1	-	1	14	19	4	37	
7.	3	3	2	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	9	2	-	11	
8.	8	3	9	3	8	3	3	33	8	14	4	6	15	1	3	23	70	29	122	
9.	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	6	-	-	8	-	8	
10.	3	3	3	-	6	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	9	7	-	16	
11.	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	1	-	2	-	-	-	3	3	6	
12.	2	2	4	1	-	-	-	2	1	-	1	1	3	2	-	8	3	7	18	
13.	5	2	3	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	13	1	1	15	
14.	1	1	1	2	6	10	2	9	4	4	12	42	6	2	4	5	31	66	102	
15.	1	1	2	2	10	-	3	11	7	2	-	15	2	9	7	6	33	33	71	
16.	6	1	5	3	7	2	-	1	1	1	-	42	9	2	1	15	12	54	85	
17.	4	4	4	2	3	-	-	-	2	3	-	-	1	4	1	14	9	7	30	
18.	4	2	2	3	2	25	7	-	8	19	29	1	23	2	6	11	63	61	135	
19.	3	1	2	-	-	1	-	1	2	1	-	3	-	-	-	6	4	4	14	
20.	6	7	4	4	6	3	2	1	5	6	8	1	3	3	-	21	23	15	59	
21.	3	1	3	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	1	-	11	
22.	3	2	4	3	1	1	1	1	2	-	22	2	13	1	-	12	5	38	53	
23.	3	1	2	-	-	-	-	2	-	5	10	-	8	1	-	6	7	19	32	
24.	4	1	3	1	6	3	13	-	8	16	-	1	-	12	6	9	46	25	80	
25.	2	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	7	
26.	2	1	1	-	7	2	3	2	3	8	2	-	2	6	-	4	25	10	39	
27.	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4	
28.	2	2	4	-	8	-	2	2	2	2	2	-	-	-	3	8	16	5	29	
29.	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	1	3	
30.	1	1	1	1	4	-	-	1	1	1	-	3	-	-	1	4	7	4	15	
31.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
32.	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	
33.	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	1	3	2	6	
34.	3	1	3	5	10	2	10	3	13	5	4	11	3	6	1	12	43	25	80	
35.	4	7	3	2	-	-	1	-	-	-	3	-	18	-	-	16	1	21	38	
36.	3	2	2	2	-	1	-	1	-	2	-	1	1	-	1	9	4	3	16	
37.	6	4	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	15	-	1	16	
38.	2	1	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	6	1	1	8	
39.	3	-	5	1	-	-	-	-	-	3	15	1	12	-	7	7	3	35	45	
40.	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	
41.	3	3	1	1	-	1	-	1	-	5	-	-	-	-	-	8	7	-	15	
42.	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	5	-	2	7	
összesen	105	68	93	61	99	60	49	81	68	104	107	135	132	75	45	328	459	503	1290	
eloszlás	36	33	36	31	19	13	12	21	16	21	16	17	22	19	16					
eloszlási mutató	2,9	2,0	1,6	3,5	5,2	4,6	4,0	3,8	4,2	4,9	6,6	7,3	6,0	3,9	2,8					

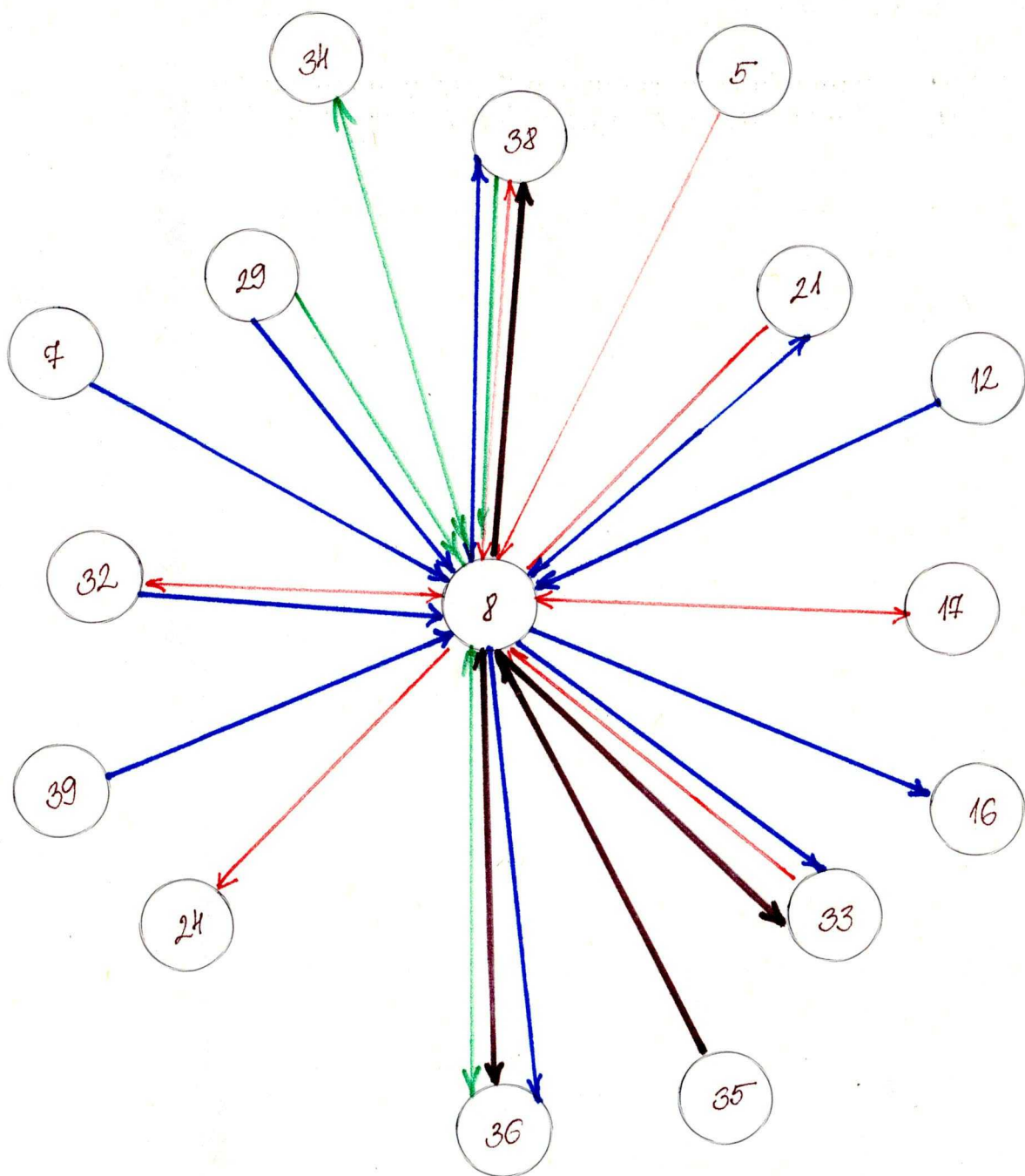
1.sz. Gyakorisági táblázat

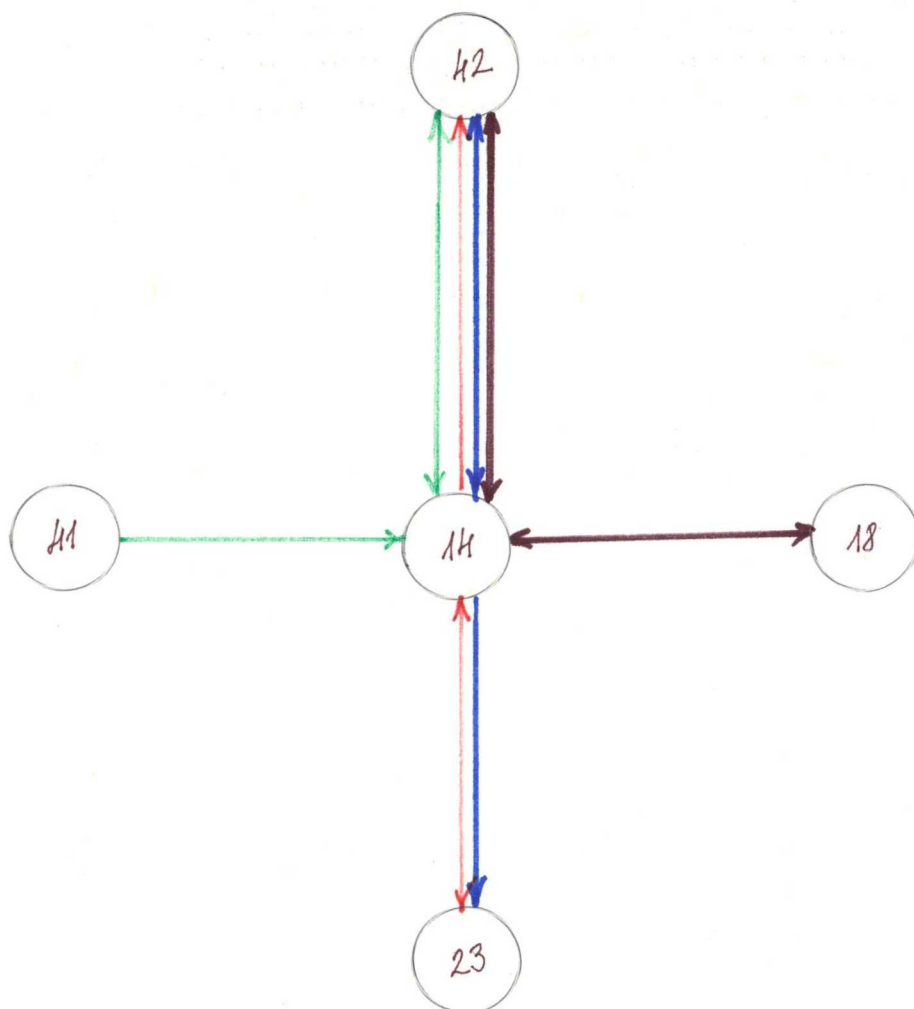
alsólegyen jelentősek
középrétegen jelentősek
jelentőseggel nem bírók

1. sz. Szociogram

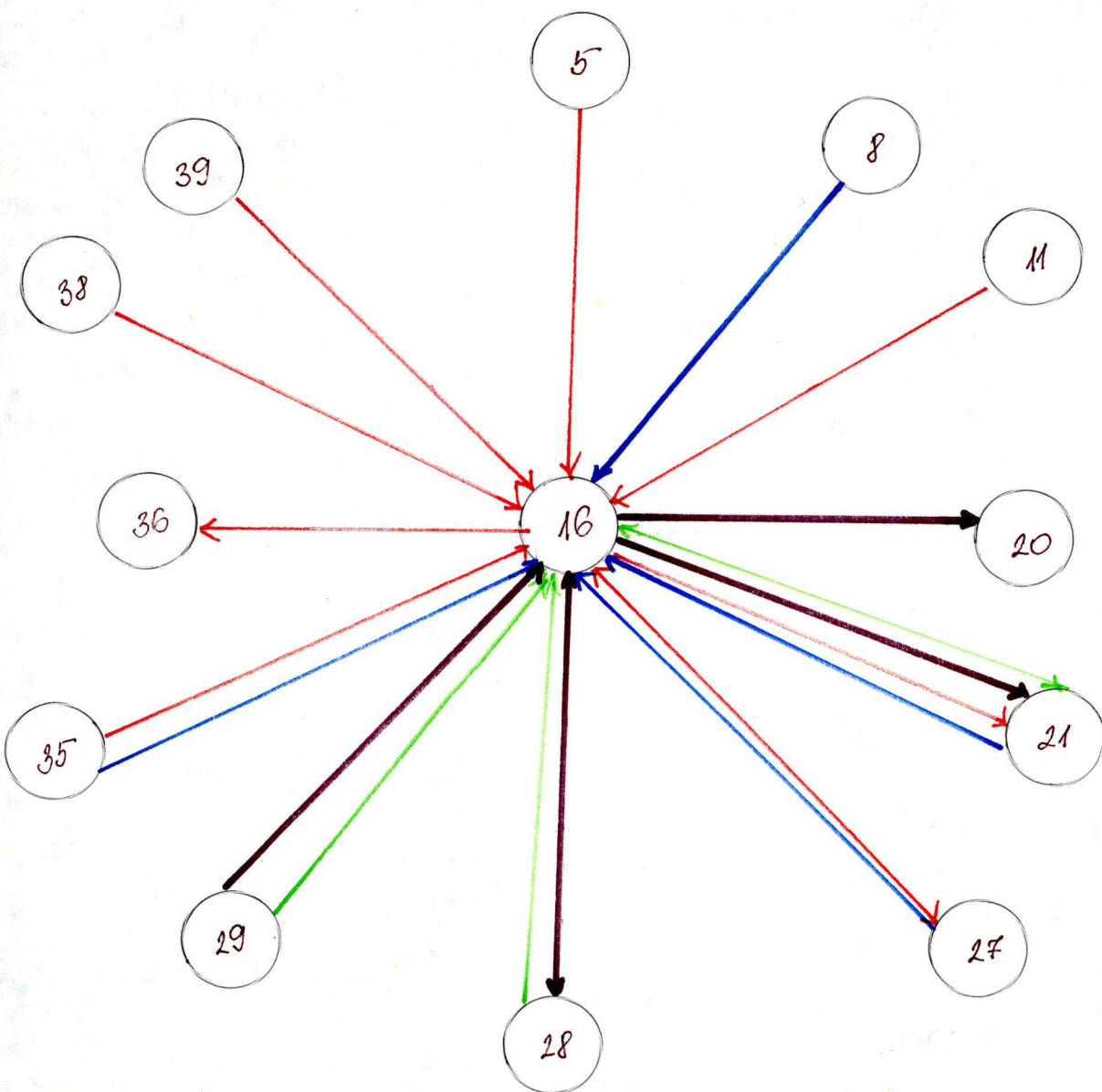

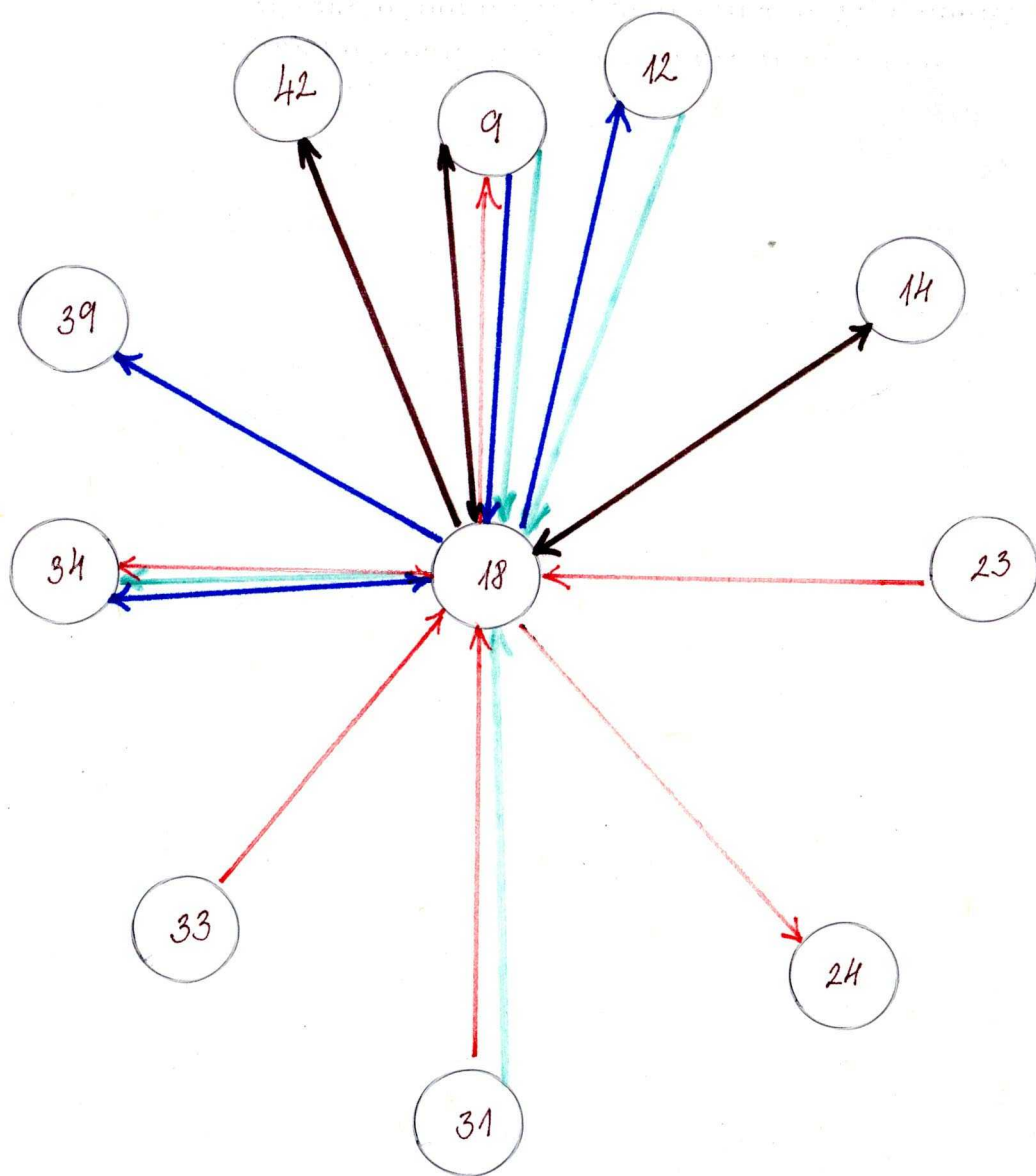
I/5. 8-as számú tanuló egyéni szociogramja

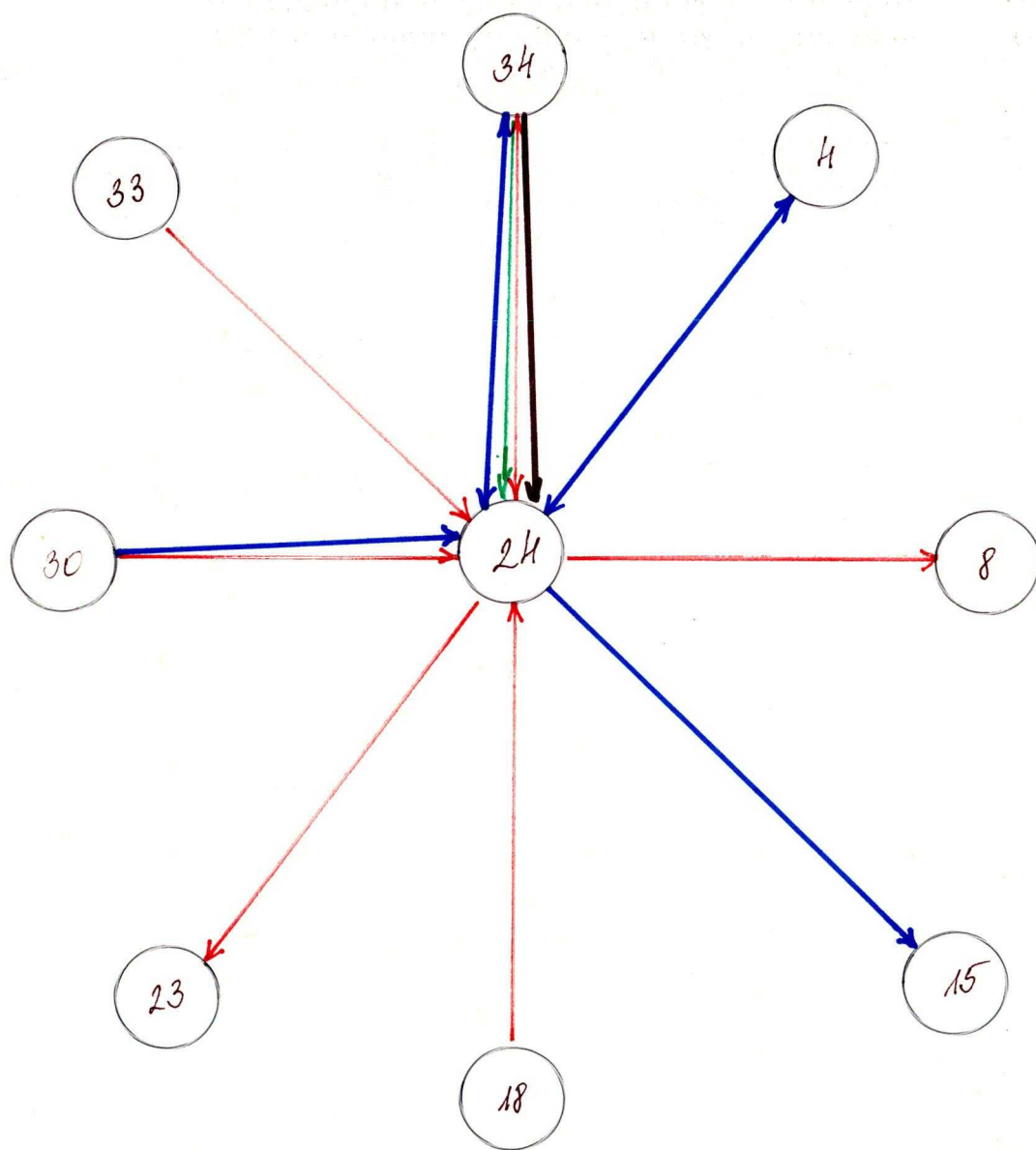
I/5. 14-es számú tanuló egyéni szociogramja

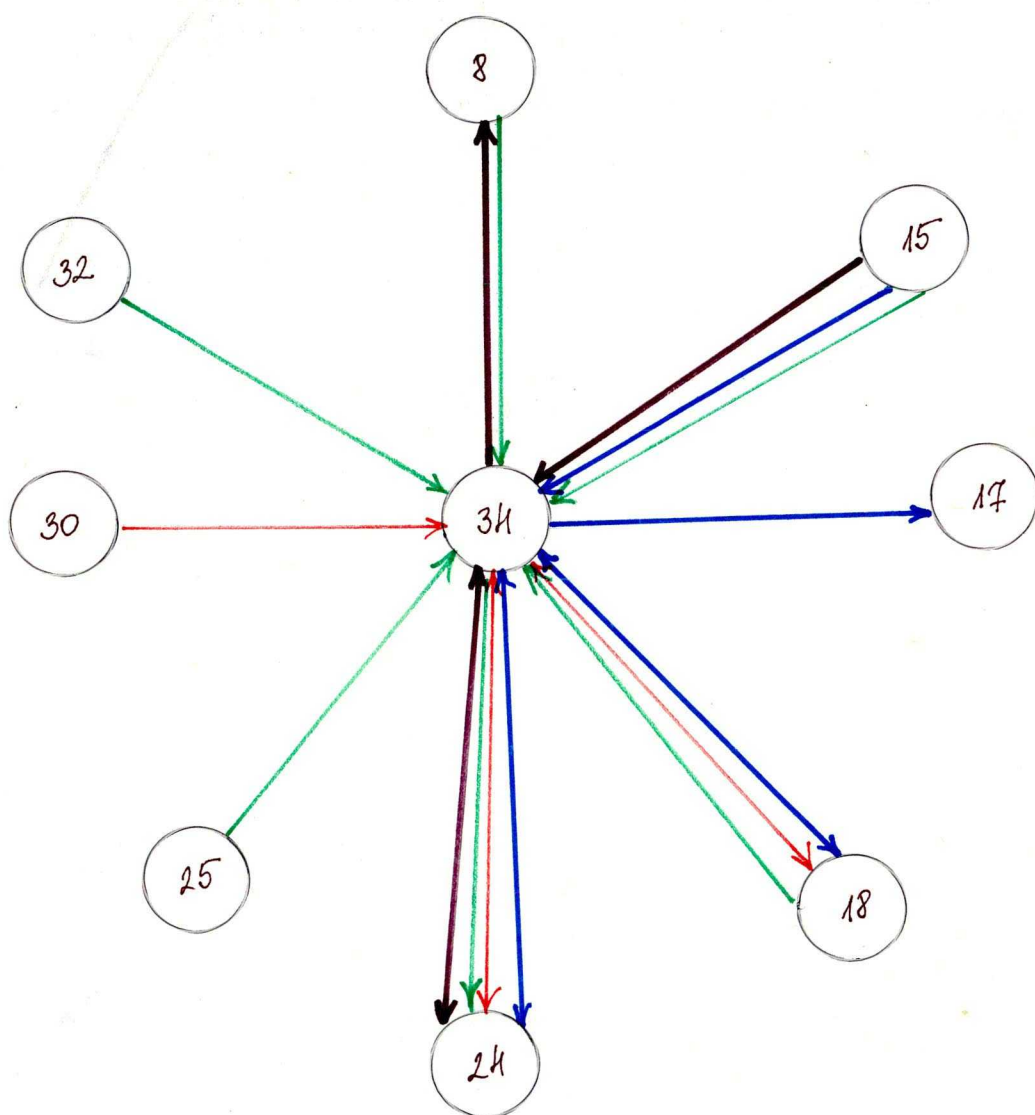
I/5. 16-os számú tanuló egyéni szociogramja

I/5. 18-as számú tanuló egyéni szociogramja

I/5. 24-es számú tanuló egyéni szociogramja

I/5. 34-es számú tanuló egyéni szociogramja

Második felmérés mellékletei:

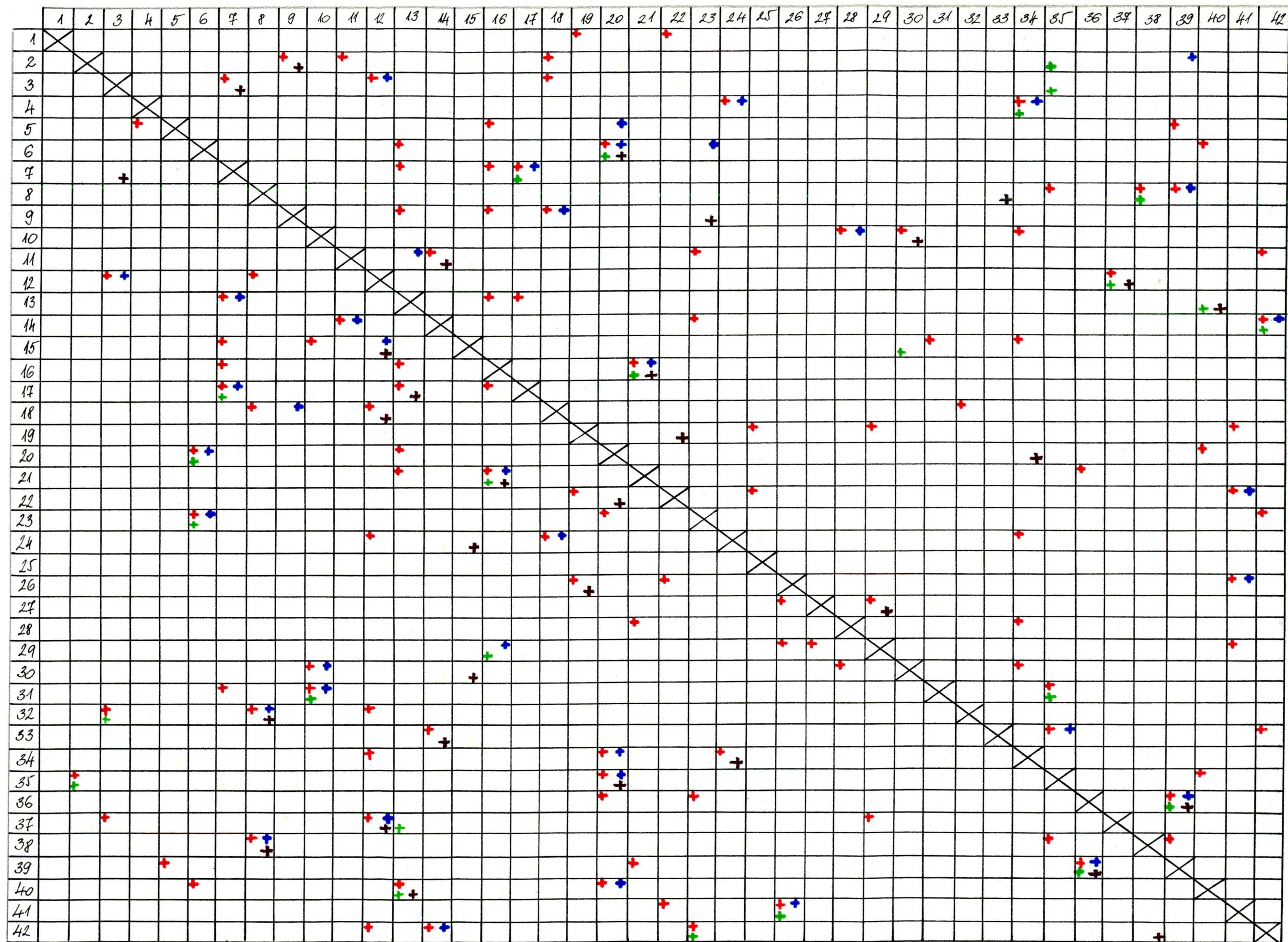
- II/1. 2.sz. Szociometriai felmérőlap
- II/2. 2.sz. Kölosönösségi táblázat
- II/3. 2.sz. Gyakorisági táblázat
- II/4. 2.sz. Szociogram
- II/5. Egyéni szociogramok

II./1.

2.sz. Szociometriai felmérőlap

1. Ha az osztály klubdélutánt szervezne, ki lenne a legalkalmasabb ennek megszervezésére?
2. Kik azok az osztálytársaid, akikkel táborozás esetén legszívesebben laknál egy sátorban?
3. Kit tartasz a legműveltebbnek az osztályból?
4. Kit tartasz művészeti kérdésekben a legtájékozottabbnak?
 - a/ irodalom, film tárgykörből
 - b/ képzőművészet "
 - c/ zene "
5. Jelleme alapján ki az az osztálytárs, akit fegyelmi ügy esetén a bíróság tagjává választanál?
6. A nyári szünidőben melyik osztálytársaddal készítenél legszívesebben közös programot?
7. Kit tartanál az osztályból legméltóbbnak arra, hogy magánjellegű problémáidat megbeszéld vele?
8. A következő osztálykiránduláson az osztályfőnök nem tud részt venni. Véleményed szerint ki tudná őt legjobban helyettesíteni az osztályból?
9. Osztálytársaid közül ki lenne az, akivel érettségi után is szívesen tartanád a barátságot?
10. Osztálytársaid közül ki az, akit az osztályban a legtöbben szeretnek, s így a legközkedveltebb, legnépszerűbb osztálytárs?

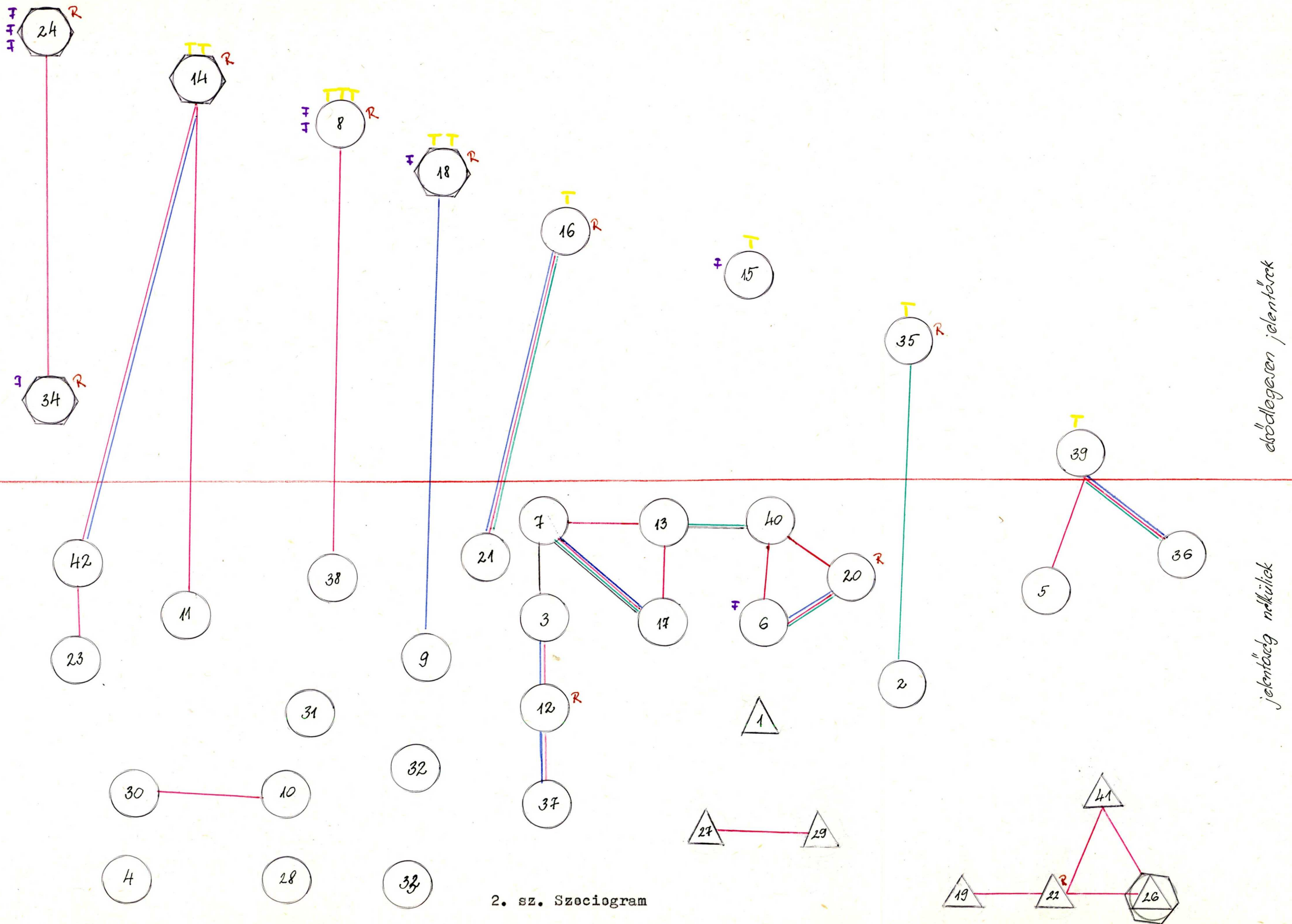
11. Kit tartanál a legmegfelelőbbnek arra, hogy az osztály érdekeit vitás kérdésekben képviselje?
12. Nyáron az egész osztály táborozni megy. Kit javasolnál társaid közül a tábor vezetésébe?
13. Az osztály egyik tagja segítségre szorul a tanulásban. Véleményed szerint melyik osztálytársad segítene legszívesebben?
 - a/ biológiából
 - b/ oroszból, latinból
 - c/ egyéb tárgyakból
14. Osztályon belüli megemlékezések, ünnepek megrendezését kire bízád az osztályból?
15. Az osztály váratlan megbízatást kap, mindenkit azonnal mozgósítani kell. Ki látná el ezt a feladatot legeredményesebben az osztályból?

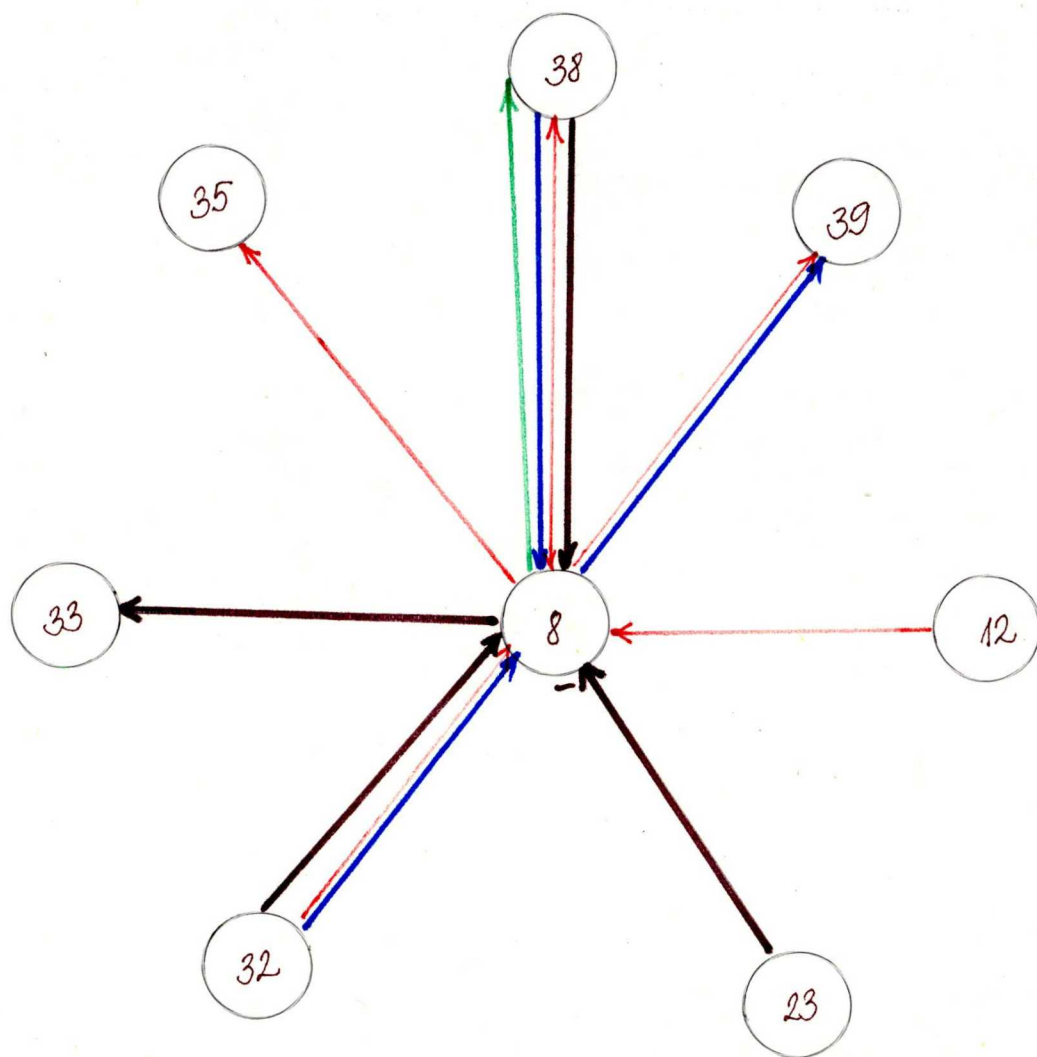

2.sz. Kölcsönösségi táblázat

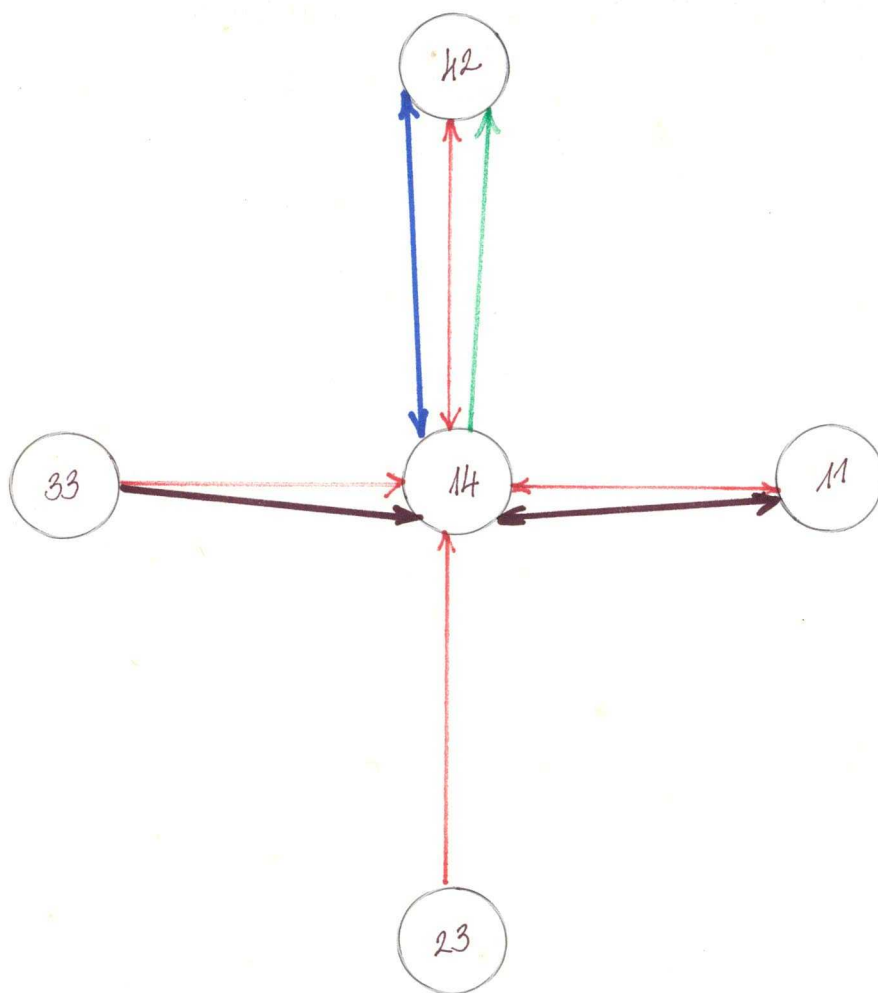
	rokonszenvi				funkció jellegű						egyéni tul.					rokonszenvi	funkció	egyéni tul.	ÖSSZESEN
	2	6	9	7	1	12	8	14	11	5	3	4	13	15	10				
1.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	2	3
2.	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
3.	3	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	7
4.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
5.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
6.	3	2	2	-	7	-	-	-	-	7	-	-	-	1	1	7	8	2	17
7.	5	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	9
8.	4	2	-	2	1	11	2	-	1	6	1	6	24	1	8	8	21	40	69
9.	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
10.	3	2	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	3	5	14
11.	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4
12.	6	3	-	3	-	4	1	1	-	-	-	-	2	-	4	12	6	6	24
13.	8	1	3	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	1	-	15
14.	3	1	-	2	4	-	-	1	-	6	14	44	4	1	-	6	11	63	80
15.	-	-	-	2	4	2	-	4	-	10	-	22	2	4	-	2	20	28	50
16.	6	2	2	1	-	-	-	-	-	11	2	40	6	-	2	11	1	50	62
17.	2	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4	1	-	5
18.	3	2	-	-	3	5	5	13	-	1	14	3	11	2	2	5	27	32	64
19.	3	-	-	1	-	2	-	-	-	1	2	-	5	-	-	4	3	7	14
20.	6	4	1	2	1	4	-	-	1	-	-	1	-	1	1	13	6	2	22
21.	3	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	6	-	1	7
22.	3	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	11	-	3	2	11	16
23.	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	5	-	5	10
24.	2	1	-	1	3	6	22	13	-	10	2	-	3	15	3	4	54	23	81
26.	5	-	1	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	4	-	6	3	4	14
27.	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4
28.	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	5
29.	3	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	2	-	-	3	3	2	8
30.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
31.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
32.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
33.	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2
34.	6	1	1	7	1	2	5	-	4	2	2	1	2	1	1	8	19	8	35
35.	4	1	3	-	1	-	-	1	-	-	-	1	23	-	4	8	2	28	38
36.	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	5	-	2	7
37.	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
38.	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
39.	4	3	1	1	-	1	1	-	-	1	3	-	14	-	3	9	3	20	32
40.	3	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	5
41.	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	-	1	6
42.	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	1	5
összesen	116	34	26	34	41	41	38	41	2	41	40	121	115	38	36	210	204	350	764
eloszlás	38	22	21	18	12	13	9	10	2	10	8	9	15	12	13				
eloszlási mutató	3,3	1,6	1,2	1,8	3,4	3,1	4,2	4,1	1,0	4,1	5,0	13,4	7,6	3,1	2,7				

2.sz. Gyakorisági táblázat

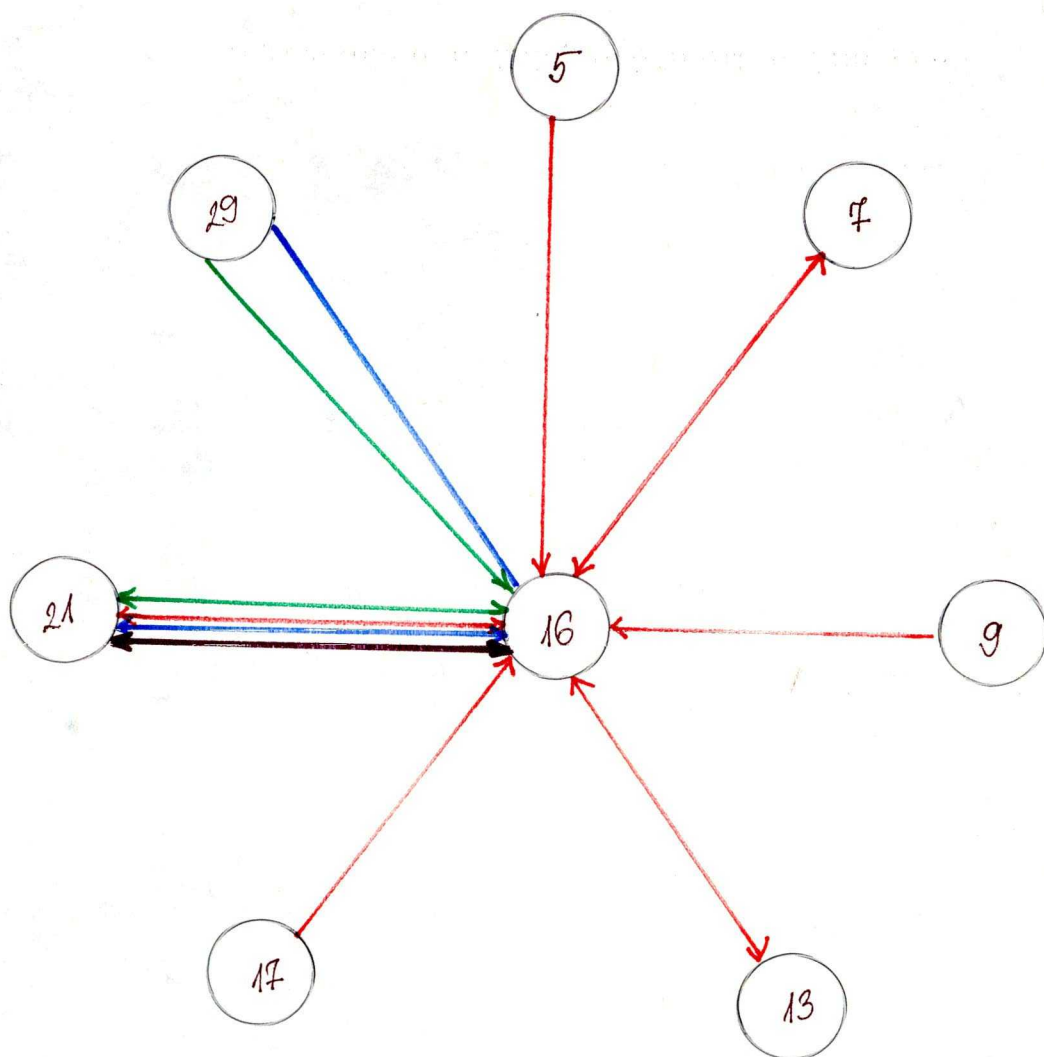

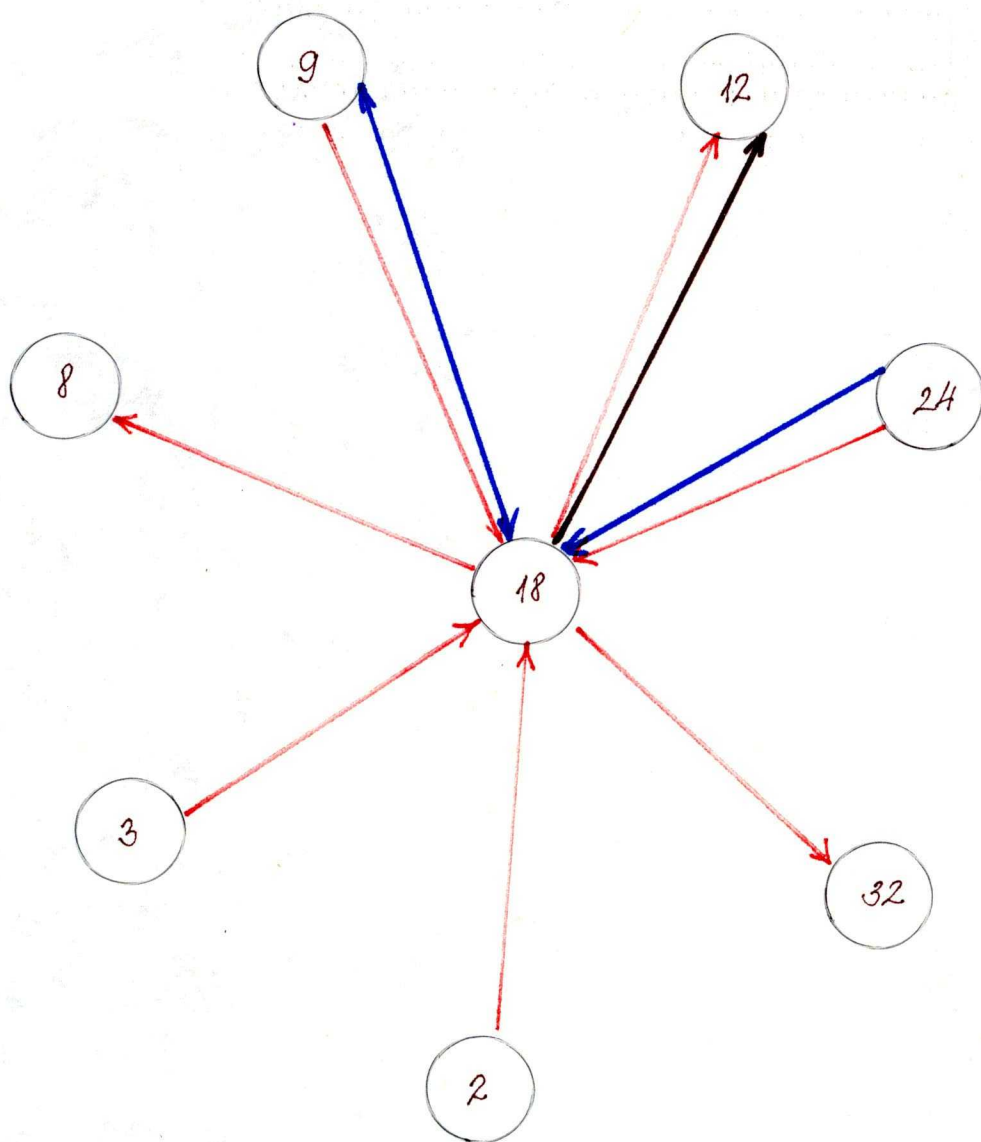
II/5. 8-as számú tanuló egyéni szociogramja

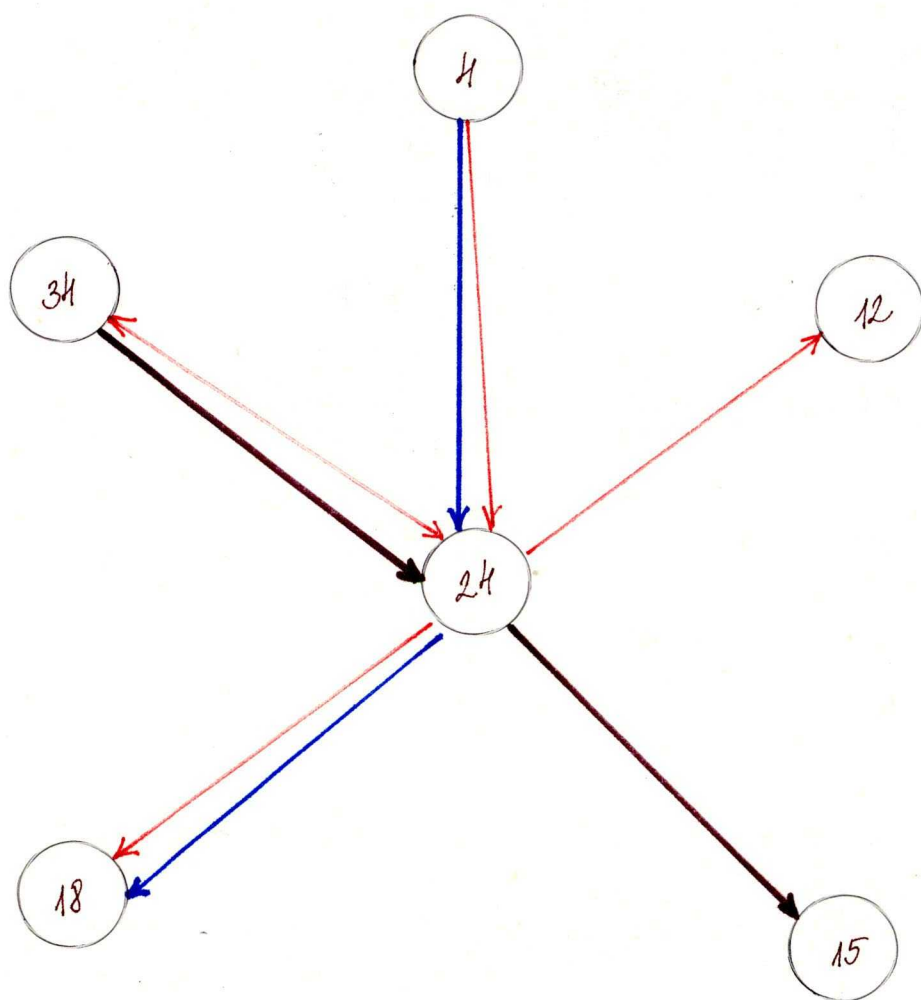
II/5. 14-es számú tanuló egyéni szociogramja

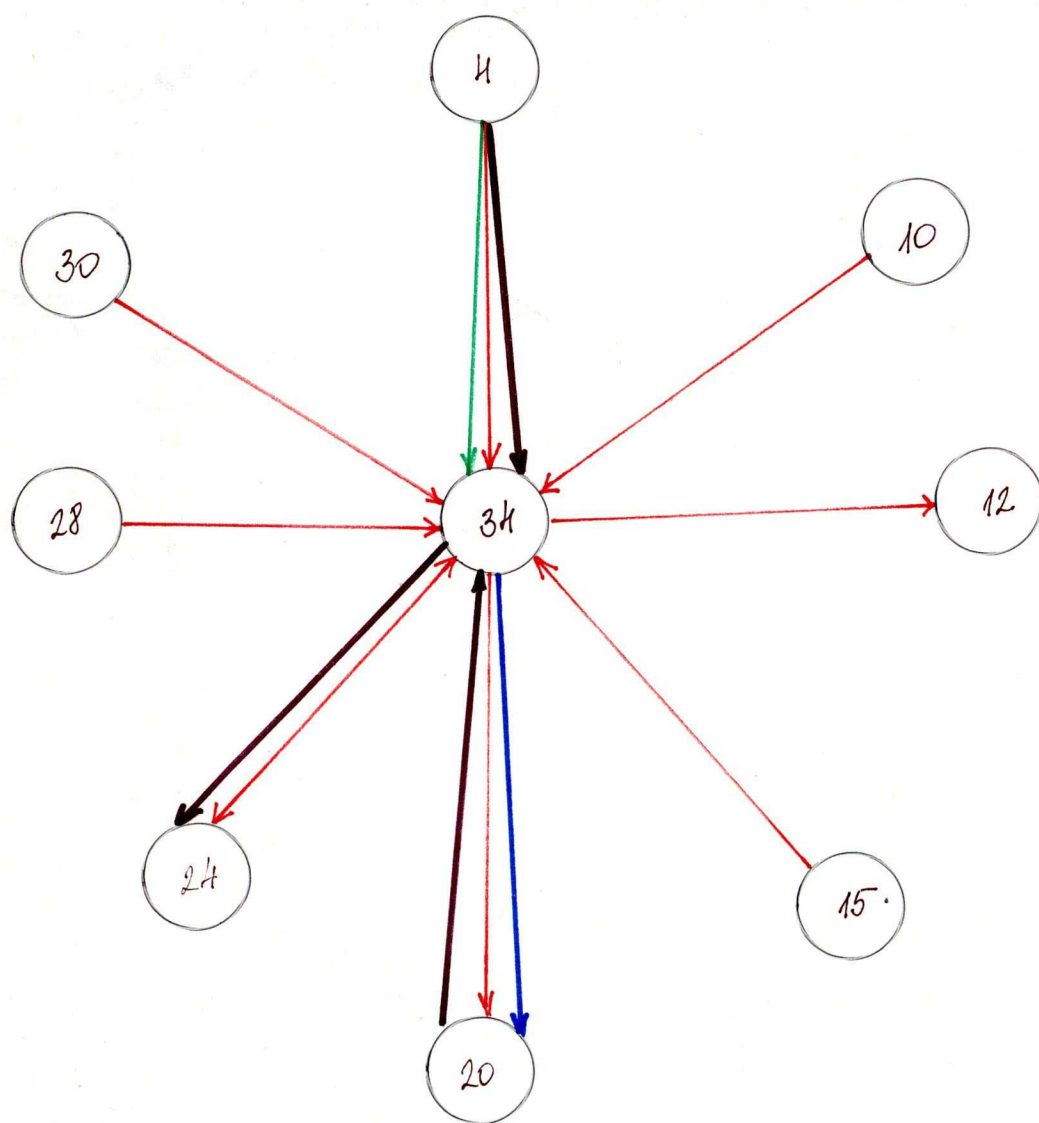
II/5. 16-os számú tanuló egyéni szociogramja

II/5. 18-as számú tanuló egyéni szociogramja

II/5. 24-es számú tanuló egyéni szociogramja

II/5. 34-es számú tanuló egyéni szociogramja

Harmadik felmérés mellékletei:

- III/1. 3.sz. Szociometria felmérőlap
- III/2. 3.sz. Kölcsönösségi táblázat
- III/3. 3.sz. Gyakorisági táblázat
- III/4. 3.sz. Szociogram
- III/5. Egyéni szociogramok

III./1.

3. sz. Szociometriai felmérőlap

1. Az osztály klubdélutánjának megszervezésére ki lenne a legalkalmasabb osztálytársaid közül?
2. Ha nyáron Verőcére mennél táborozni, kivel szeretnél egy sátorban lakni?
3. Kit tartasz a legműveltebbnek az osztályból?
4. Az iskolai műveltségi versenyre az osztályból kit jelölnél résztvevőnek?
 - a/ irodalom, film tárgykörből
 - b/ képzőművészeti "
 - c/ zene "
5. Ha a KISZ tagkönyv-érvényesítésre bizottságot alakítanának, osztálytársaid közül kit javasolnál bizottsági tagnak?
6. Ha egy országos vetélkedőn egy kétszemélyes külföldi utra nyernél beutalót, osztálytársaid közül kit vinnél magaddal?
7. Magánjellegű problémáidat kivel beszélnéd meg osztálytársaid közül?
8. Az osztályfőnök betegsége esetén kit tartanál képesnek arra, hogy megtartsa az osztályfőnöki órát?
9. Osztálytársaid közül kivel tartanád szívesen a kapcsolatot érettségi után is?

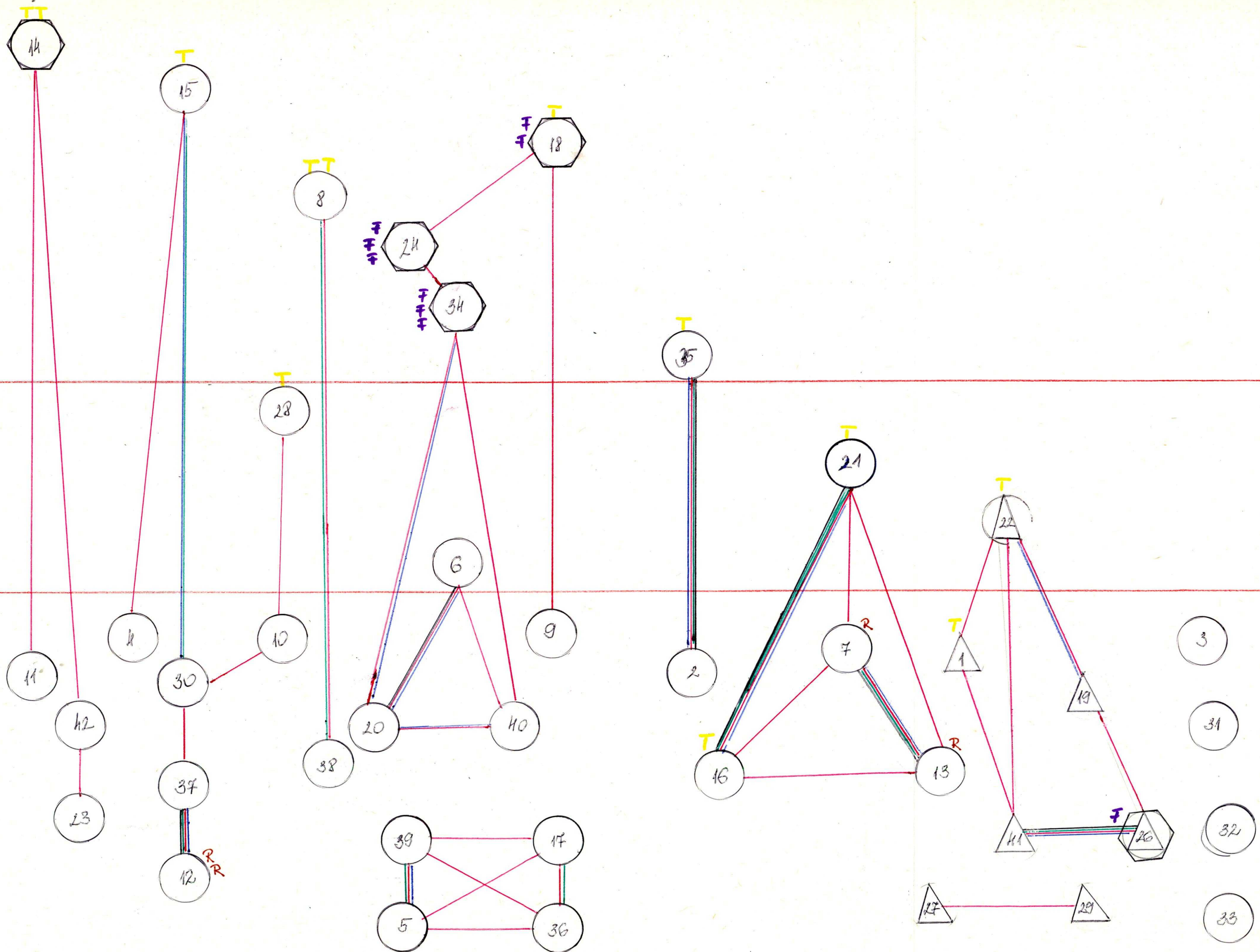
10. Osztálytársaid közül ki az, akit az osztályban a legtöbbben szeretnek, s így a legközkedveltebb, legnépszerűbb osztálytárs?
11. Kit választanál az osztályból abba a bizottságba, amely a szociális ösztöndíj és a menzakerelmek ügyében dönt?
12. Ha az egész osztály a Konzervgyárba társadalmi munkára megy, kit választanál felelős vezetőnek?
13. Véleményed szerint ki segít legtöbbet osztálytársainak?
 - a/ biológiából
 - b/ matematikából
 - c/ egyéb tárgyakból
14. A tavaszi kirándulás megszervezését kire bízád osztálytársaid közül?
15. Az osztályból kit tartanál képesnek arra, hogy a IV.-f-es kézilabdás lányokat meggyőzze a mérkőzés utáni magatartásuk helytelenségéről?

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42						
1	X																		+	+		+	+																		+	+						
2		X					+						+									+	+																				+	+				
3			X																																													
4				X												+	+																													+		
5					X														+	+																										+		
6						X														+	+																									+		
7							X														+	+																								+		
8								X														+	+																							+		
9									X														+	+																						+		
10										X														+	+																					+		
11											X														+																					+		
12												X														+																				+		
13													X														+																			+		
14														X														+																		+		
15															X														+																	+		
16																X													+																	+		
17																	X												+																	+		
18																		X											+																	+		
19																			X										+																	+		
20																				X									+																	+		
21																					X								+																	+		
22																						X							+																	+		
23																							X						+																	+		
24																								X					+																	+		
25																									X				+																	+		
26																										X			+																	+		
27																											X		+																	+		
28																												X	+																	+		
29																													X	+																+		
30																														X	+															+		
31																															X	+														+		
32																																X	+													+		
33																																	X	+												+		
34																																		X	+											+		
35																																			X	+										+		
36																																				X	+									+		
37																																					X	+								+		
38																																						X	+							+		
39																																							X	+						+		
40																																								X	+					+		
41																																									X	+					+	
42																																										X	+					+

3.sz. Kölcsönösségi táblázat

	rokonszenvi				funkció jellegű						egyéni tul.					rokonszenvi	funkció jell.	egyéni tul.	ÖSSZESEN
	2	6	7	9	1	5	8	11	12	14	3	4	13	15	10				
1.	3	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	5	-	7	12
2.	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4
3.	3	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	1	-	7
4.	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
5.	3	1	1	1	-	-	-	-	-	2	-	-	3	-	-	6	2	3	11
6.	3	1	3	2	9	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2	9	11	2	22
7.	7	1	1	2	-	1	-	-	-	2	-	-	1	-	-	11	3	1	15
8.	1	-	-	2	11	2	5	4	1	-	-	2	17	1	9	5	24	29	59
9.	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
10.	3	-	-	-	7	-	-	-	-	-	2	-	-	-	4	3	9	4	19
11.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
12.	6	3	1	1	-	1	-	2	-	1	-	-	-	-	-	11	4	-	14
13.	6	2	1	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	10	3	-	13
14.	2	2	-	2	-	-	1	-	-	1	24	40	1	-	-	6	2	65	73
15.	1	-	1	3	10	1	3	3	1	2	5	30	1	3	1	5	20	40	65
16.	4	1	1	2	-	-	-	-	-	3	-	38	3	-	1	8	3	42	53
17.	3	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	5
18.	2	2	1	1	-	5	12	6	2	1	7	.	17	1	3	6	25	28	60
19.	3	.	1	1	.	1	.	.	1	.	.	-	-	-	-	5	2	-	7
20.	3	2	4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	2	-	13
21.	5	2	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	1	12	2	12	26
22.	4	1	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	-	10	-	12	22
23.	3	-	1	1	-	-	-	1	2	1	-	-	3	-	-	4	4	3	11
24.	2	-	-	1	-	10	16	-	12	7	-	-	1	-	1	4	46	2	52
26.	3	1	1	3	-	-	-	1	6	-	-	-	1	-	-	8	7	1	16
27.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
28.	1	1	-	1	10	1	2	-	1	-	-	-	-	7	-	3	14	7	24
29.	1	1	-	1	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	3	4	-	7
29.	2	-	2	1	-	1	2	-	1	4	-	-	-	1	-	5	8	1	14
31.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
32.	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	1	-	3
33.	1	-	-	-	-	-	-	3	2	1	-	-	-	1	-	1	6	1	8
34.	5	1	-	3	1	5	-	11	2	10	-	5	-	5	1	8	29	11	48
35.	2	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	38	-	1	5	1	39	45
36.	4	-	1	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	7	1	-	8
37.	4	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	8	-	2	10
38.	3	-	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1	3	-	2	5	2	11
39.	5	2	1	2	-	-	-	1	-	-	2	1	4	-	-	10	1	7	18
40.	3	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	7
41.	4	2	2	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	11	1	2	14
42.	4	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	8
összesen	116	34	36	58	40	38	39	40	40	39	38	116	102	36	39	244	236	331	567
eloszlás	41	25	26	33	7	11	7	14	15	15	4	6	13	11	16				
eloszlási mutató	2,8	1,3	1,3	1,7	5,7	3,4	5,5	2,8	2,6	2,6	9,5	19,3	7,8	3,2	2,4				

3.sz. Gyakorisági táblázat

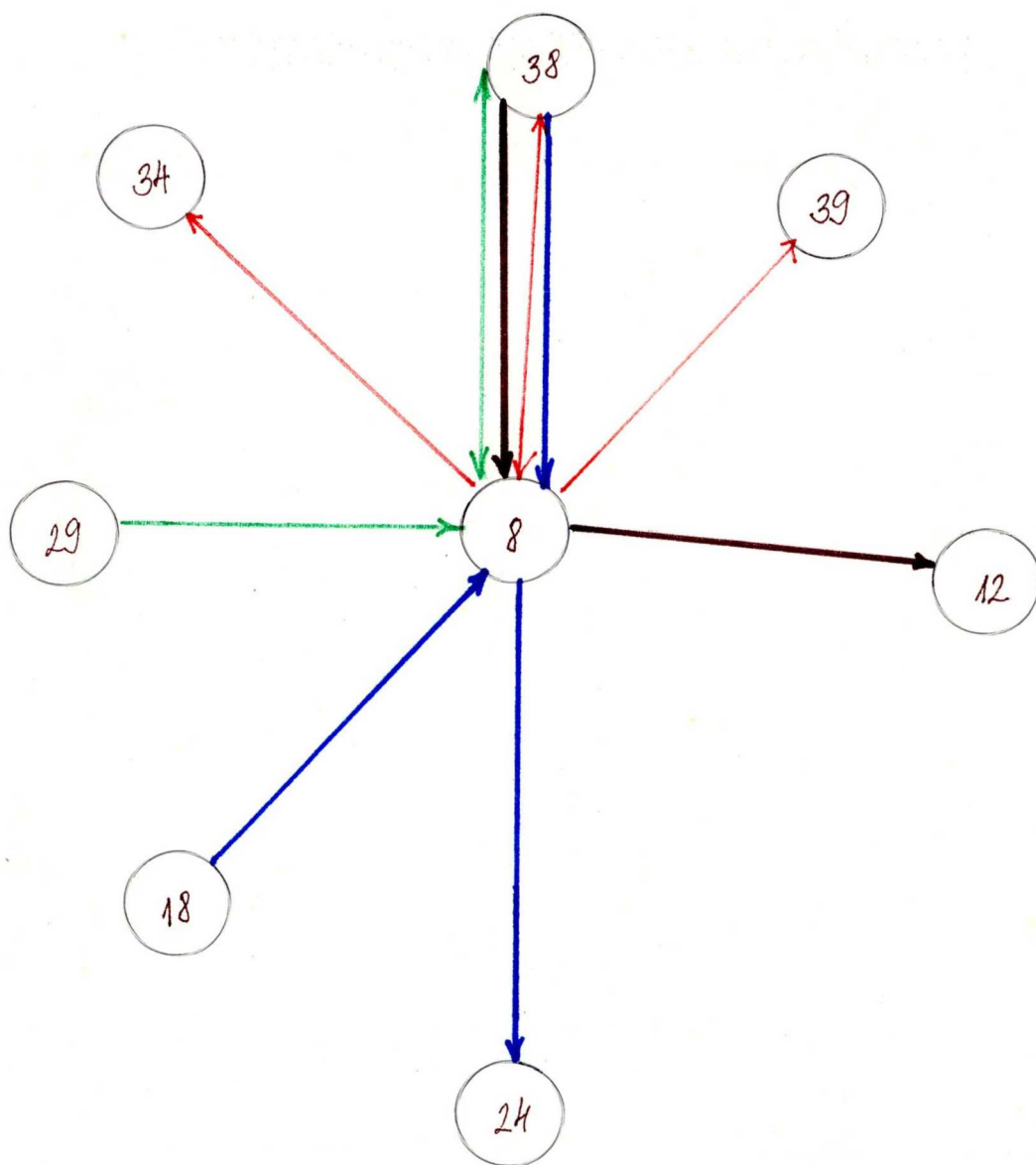

elsőlagos jelentőségek

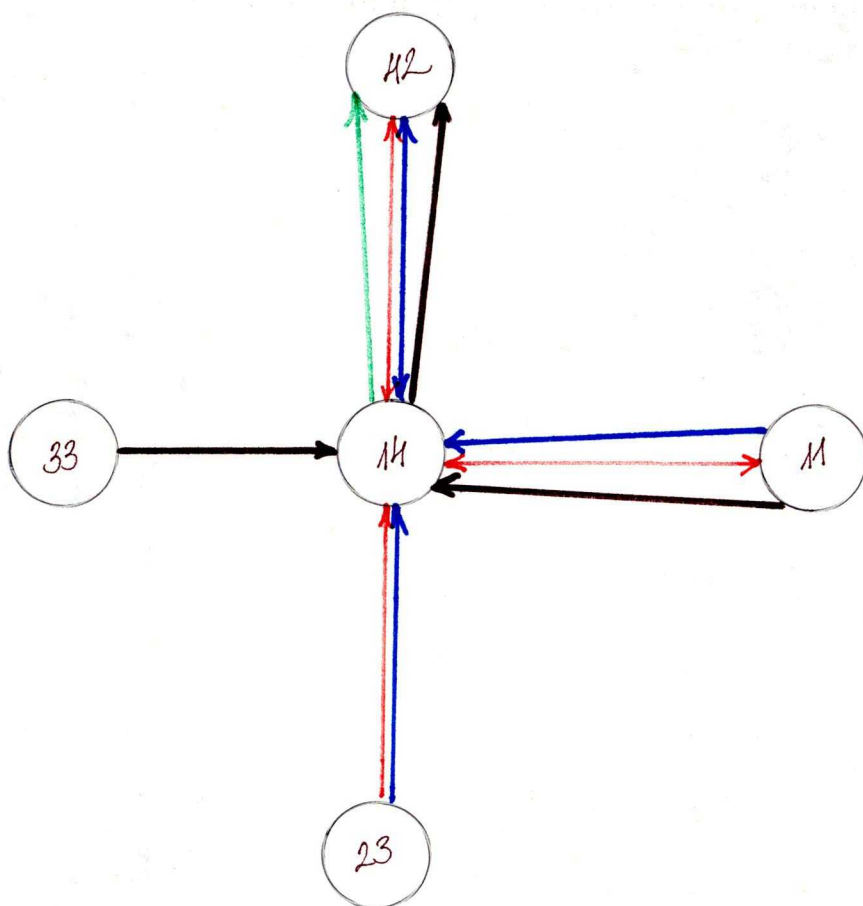
másodlagos jelentőségek

jelentőség nélküliek

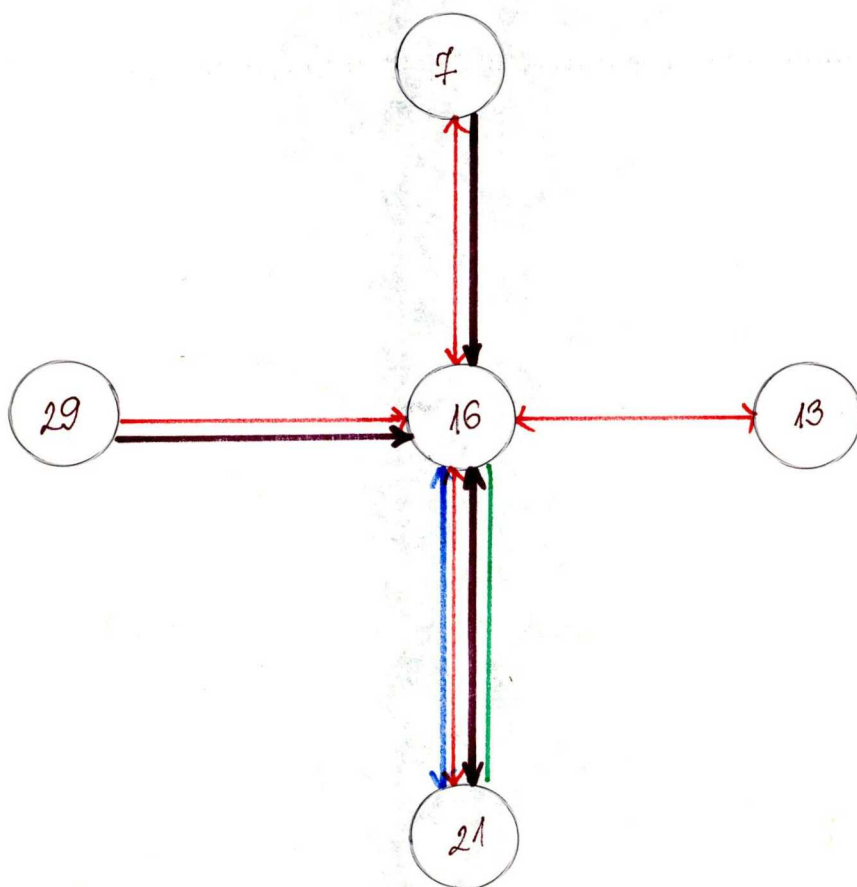
3. sz. Szociogram

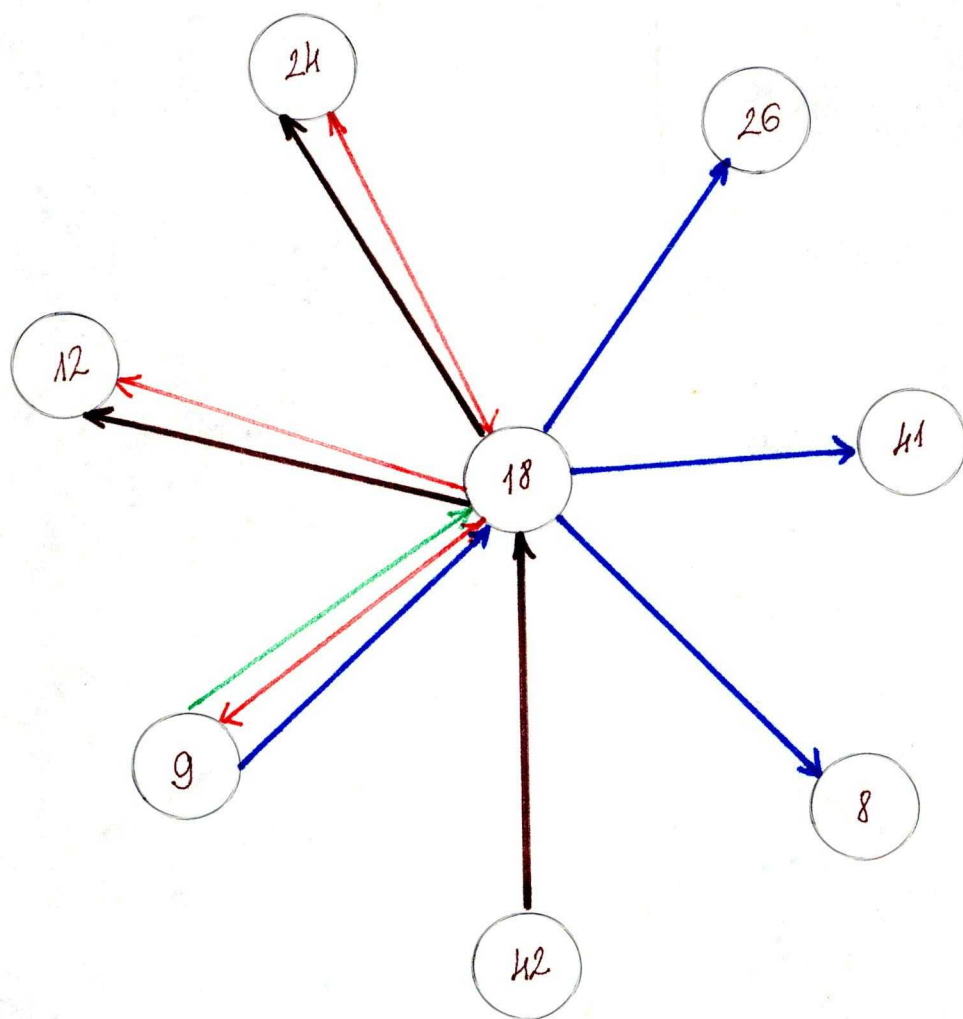
III/5. 8-as számú tanuló egyéni szociogramja

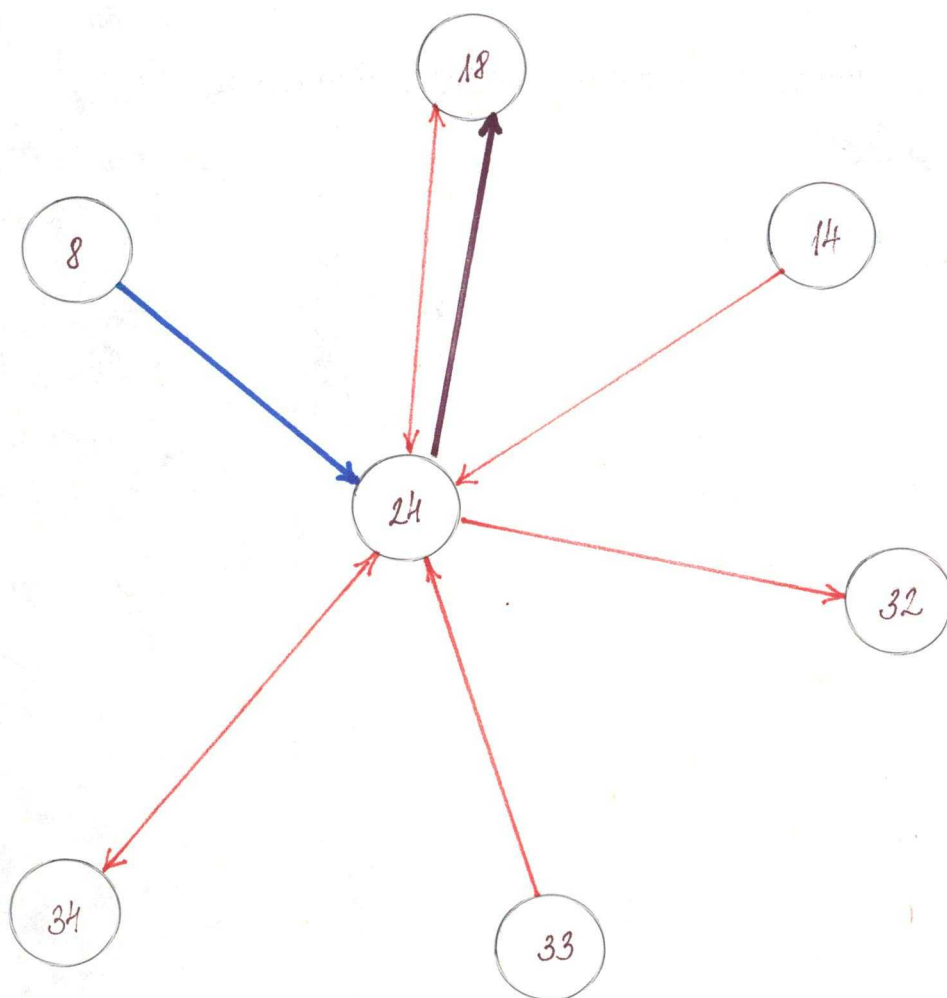
III/5. 14-es számú tanuló egyéni szociogramja

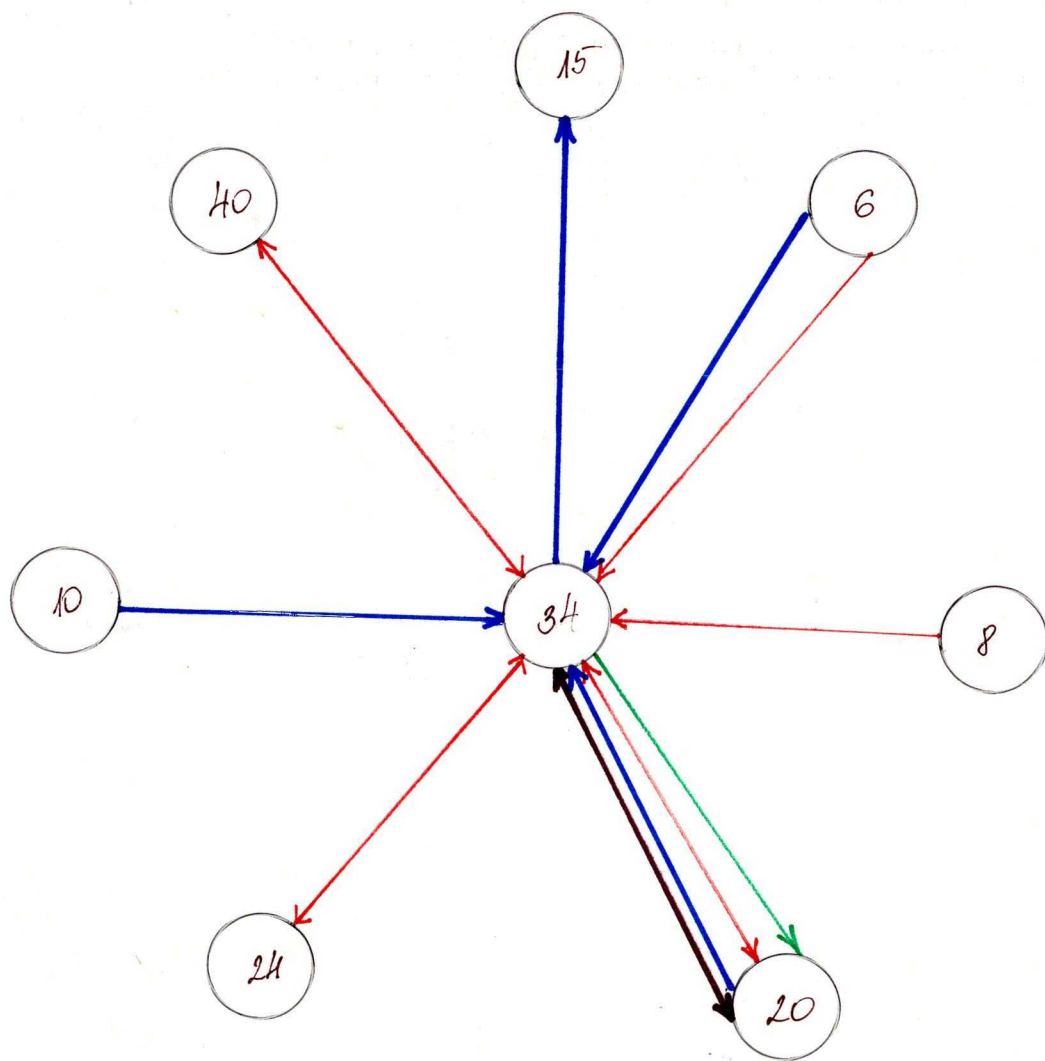
III/5. 16-os számú tanuló egyéni szociogramja

III/5. 18-as számú tanuló egyéni szociogramja

III/5. 24-es számú tanuló egyéni szociogramja

III/5. 34-es számú tanuló egyéni szociogramja

Negyedik felmérés mellékletei:

- IV/1. 4.sz. Szociometria felmérőlap**
- IV/2. 4.sz. Kölcsönösségi táblázat**
- IV/3. 4.sz. Gyakorisági táblázat**
- IV/4. 4.sz. Szociogram**
- IV/5. Egyéni szociogramok**

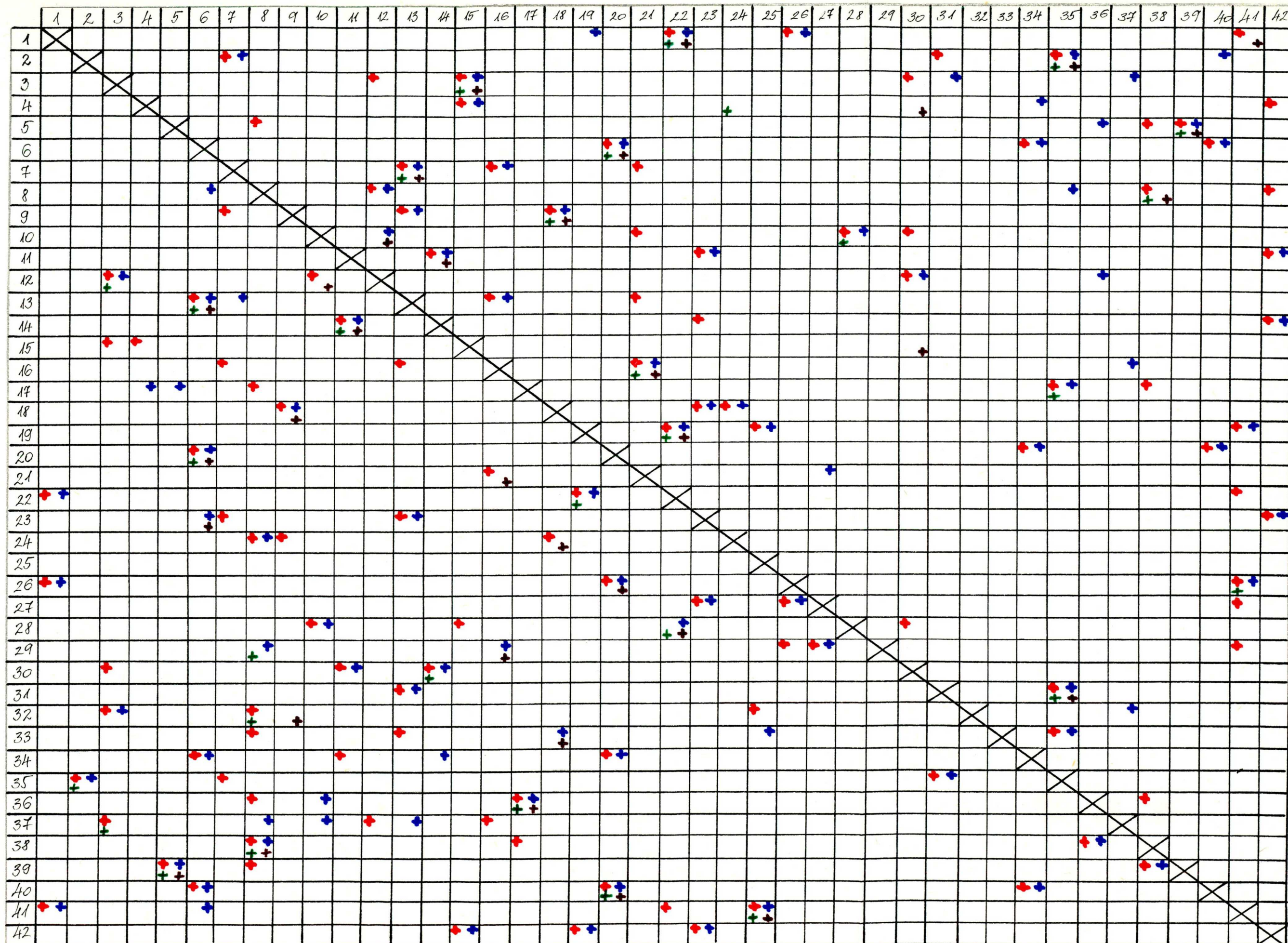
IV./1.

4. sz. Szociometriai felmérőlap

1. A jövő évi anyák-napi rendezvény megszervezését kire biznád osztálytársaid közül?
2. Ha a kőszegi kiránduláson többágyas szobákat kapunk, kivel laknál szívesen egy szobában?
3. Kit tartasz a legműveltebbnek az osztályban?
4. Az iskolai műveltségi versenyre kit jelölnél az osztályból résztvevőnek?
 - a/ irodalom, film tárgykörből
 - b/ képzőművészet "
 - c/ zene "
5. Kit tartasz alkalmasnak a leendő diáktanács vezetésére?
6. Ha egy országos vetélkedőn kétszemélyes külföldi utra nyernél beutalót, osztálytársaid közül kit vinnél magaddal?
7. Magánjellegű problémáidat kivel beszélnéd meg osztálytársaid közül?
8. Az osztályfőnöknek váratlan elfoglaltsága adódik. Kit tartanál alkalmasnak arra, hogy helyettesítse őt az osztályfőnöki órán?
9. Osztálytársaid közül kivel tartanád szívesen a kapcsolatot érettségi után is?

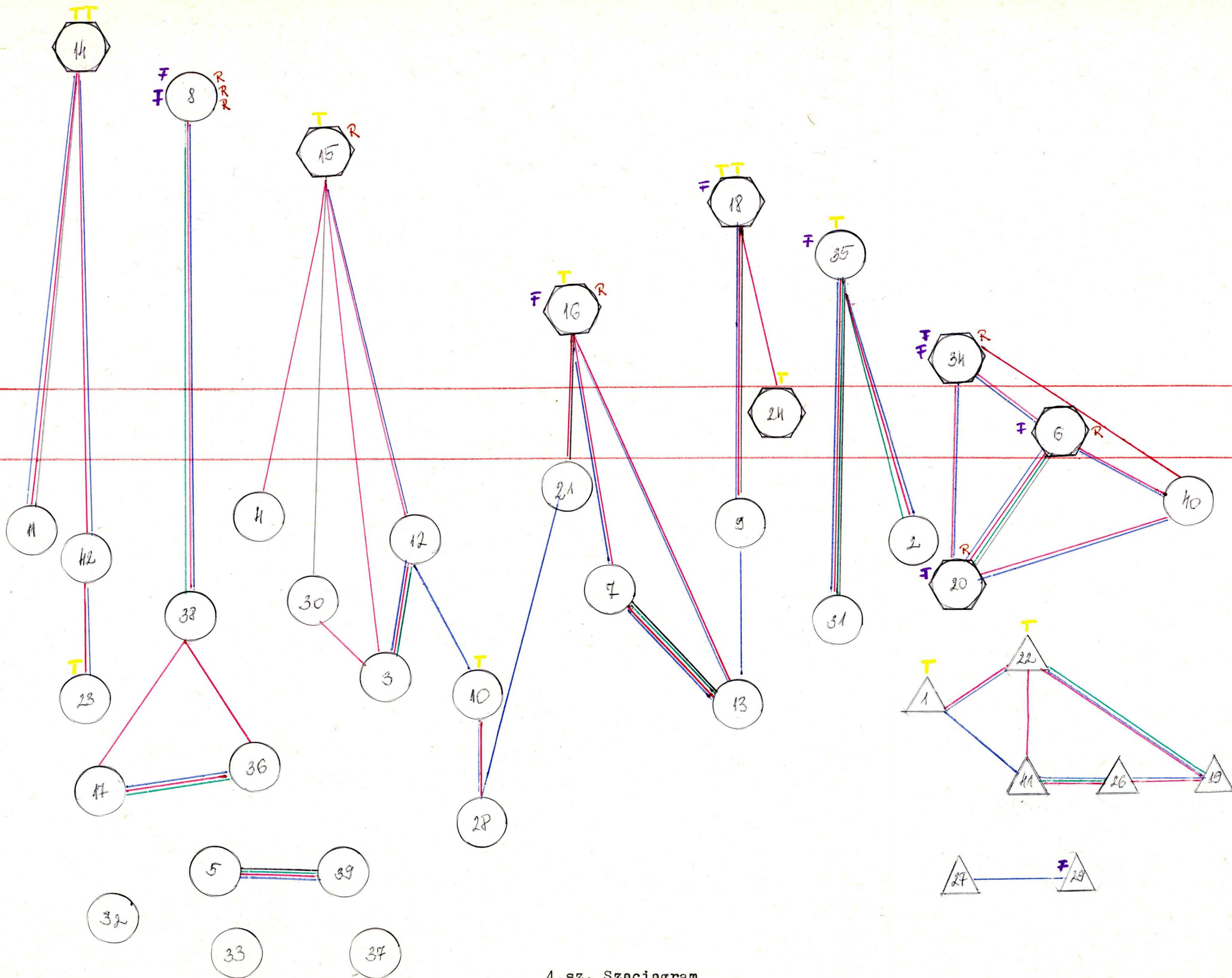
10. Osztálytársaid közül ki az, akit az osztályból legtöbben szeretnek, s így a legközkedveltebb, legnépszerűbb osztálytárs?
11. Kit választanál az osztályból abba a bizottságba, amely a szociális ösztöndíj és a menzakérelmek ügyében dönt?
12. Ha lehetőség nyílna az iskolai klub bővítésére, társadalmi munkában osztálytársaid közül kit választanál felelős vezetőnek a munka megszervezésére és irányítására?
13. Véleményed szerint ki segít legtöbbet osztálytársainak a tanulásban?
- a/ biológiából
- b/ matematikából
- c/ egyéb tárgyakból
14. Az őszi kirándulás megszervezését kire bízád osztálytársaid közül?
15. Ha meg kellene az osztályt győzni valamilyen, az osztály érdekeit érintő kérdésben, kit tartanál erre legalkalmasabbnak?

4. sz. Kölcsönösségi táblázat

	rokonszenvi				funkció jell.						egyéni tul.					rokonszenv	funkció	egyéni tul.	ÖSSZESEN
	2	6	7	9	1	5	8	11	12	14	3	4	13	15	10				
1.	3	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	7	-	5	12
2.	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
3.	5	-	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-	10
4.	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
5.	1	1	1	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	5	1	-	6
6.	3	2	1	5	1	-	1	2	11	4	-	-	-	-	3	11	19	3	33
7.	6	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	10	-	2	12
8.	8	1	3	6	1	9	4	8	4	5	-	1	8	3	9	18	30	21	69
9.	2	2	-	2	-	1	-	1	3	-	-	-	-	-	-	6	5	-	11
10.	2	1	-	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	6	6	-	6	12
11.	1	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-	6
12.	5	2	1	5	-	3	-	1	1	-	-	-	1	-	-	13	5	1	19
13.	3	1	1	5	-	-	-	4	-	2	-	-	-	-	1	10	6	1	17
14.	4	1	-	4	3	-	-	1	2	-	22	38	6	-	3	9	6	69	84
15.	4	1	1	3	4	-	2	1	-	1	9	30	3	7	1	9	10	50	69
16.	3	1	-	3	-	-	-	-	-	6	-	39	-	-	-	7	6	39	52
17.	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	5	-	1	6
18.	3	3	1	3	-	4	11	2	1	1	6	-	21	9	-	10	19	36	65
19.	2	1	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7	-	1	8
20.	3	2	2	5	7	3	1	1	2	-	-	1	-	1	1	12	14	3	29
21.	4	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	10	-	1	11
22.	4	1	2	3	-	-	-	1	-	-	-	-	14	-	-	10	1	14	25
23.	4	-	-	5	-	2	1	1	2	-	-	-	8	-	-	9	6	8	23
24.	2	-	1	3	3	4	7	4	3	3	-	-	-	9	1	6	23	10	39
26.	5	1	1	4	-	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-	11	2	3	16
27.	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
28.	2	-	1	2	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	5	3	1	9
29.	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	3	6	-	9
30.	4	2	-	2	-	-	4	2	-	1	-	2	-	3	-	8	7	5	20
31.	2	1	-	2	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	5	2	2	9
32.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
33.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
34.	3	-	-	7	5	6	6	8	3	6	-	1	-	5	-	10	34	7	51
35.	3	2	2	3	9	1	-	-	-	-	-	-	35	1	1	10	10	37	57
36.	2	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6	-	1	7
37.	-	-	-	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	1	1	6
38.	5	2	1	2	1	-	-	1	-	-	-	1	2	-	-	10	2	3	15
39.	1	1	1	1	3	-	-	-	-	-	1	1	6	-	-	4	3	8	15
40.	3	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	6
41.	6	1	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	9	1	-	10
42.	4	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	7
összesen	117	39	32	32	38	37	37	38	37	36	39	115	109	39	37	302	222	337	861
eloszlás	37	29	26	39	12	11	9	15	16	12	5	10	14	9	16				
eloszlási m.	3,1	1,3	1,2	2,9	3,1	3,3	4,1	2,5	2,3	3	7,8	11,5	7,7	4,3	2,1				

4.sz. Gyakorisági táblázat

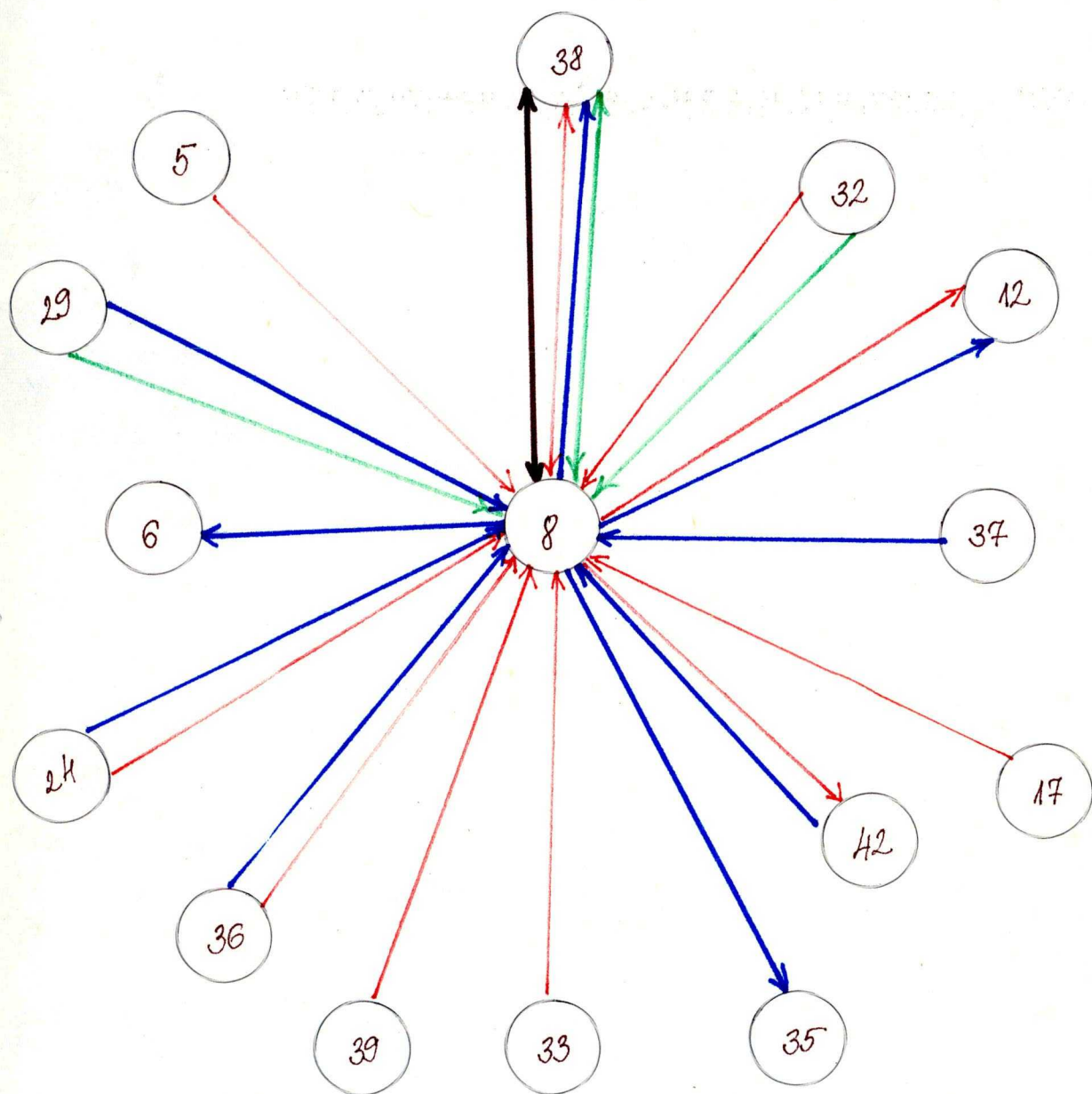

előlegesen jelentősek

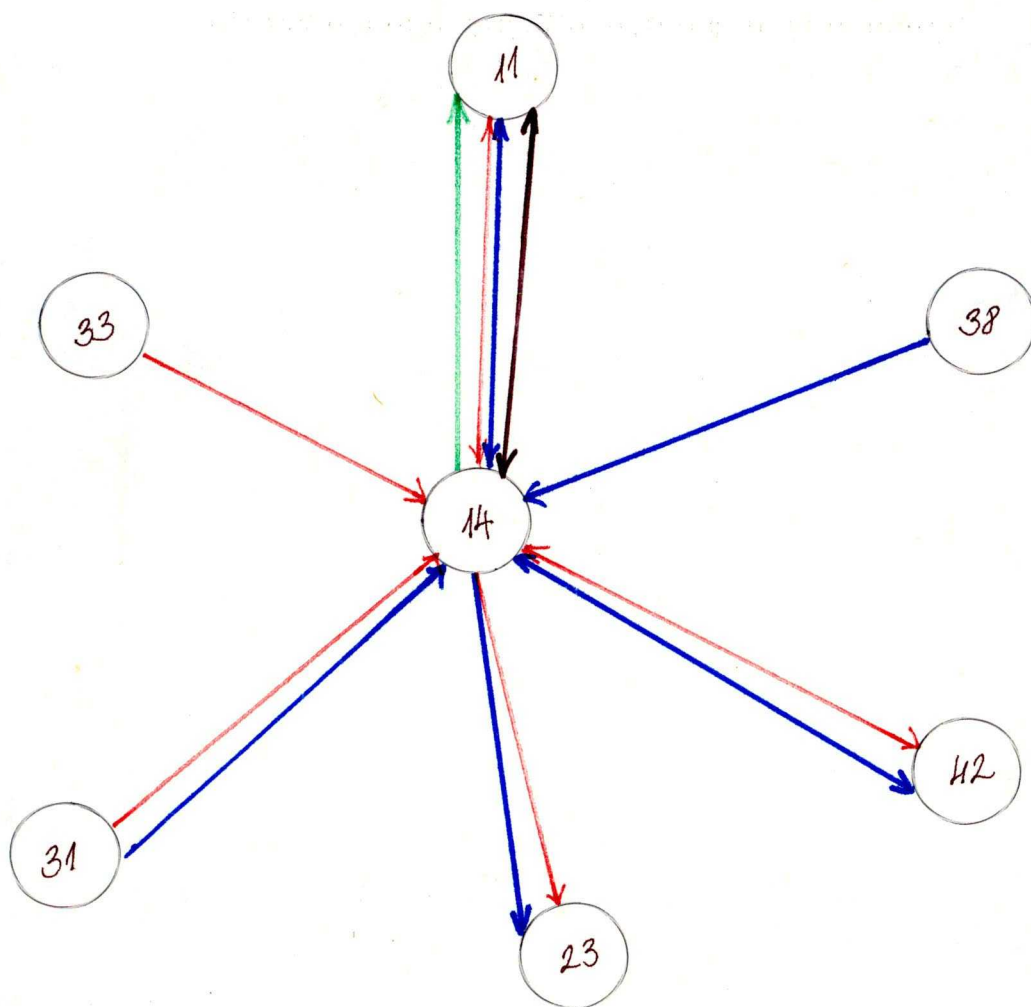
márod-
lagos
jelentősek

jelentőség nélküliek

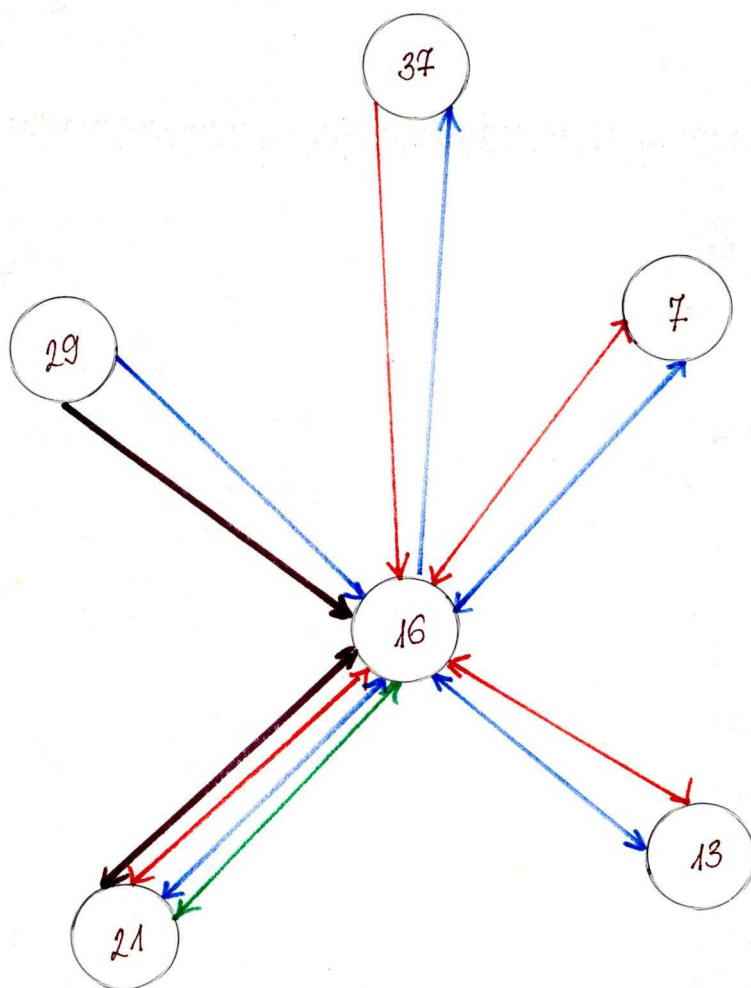
4.sz. Szociogram

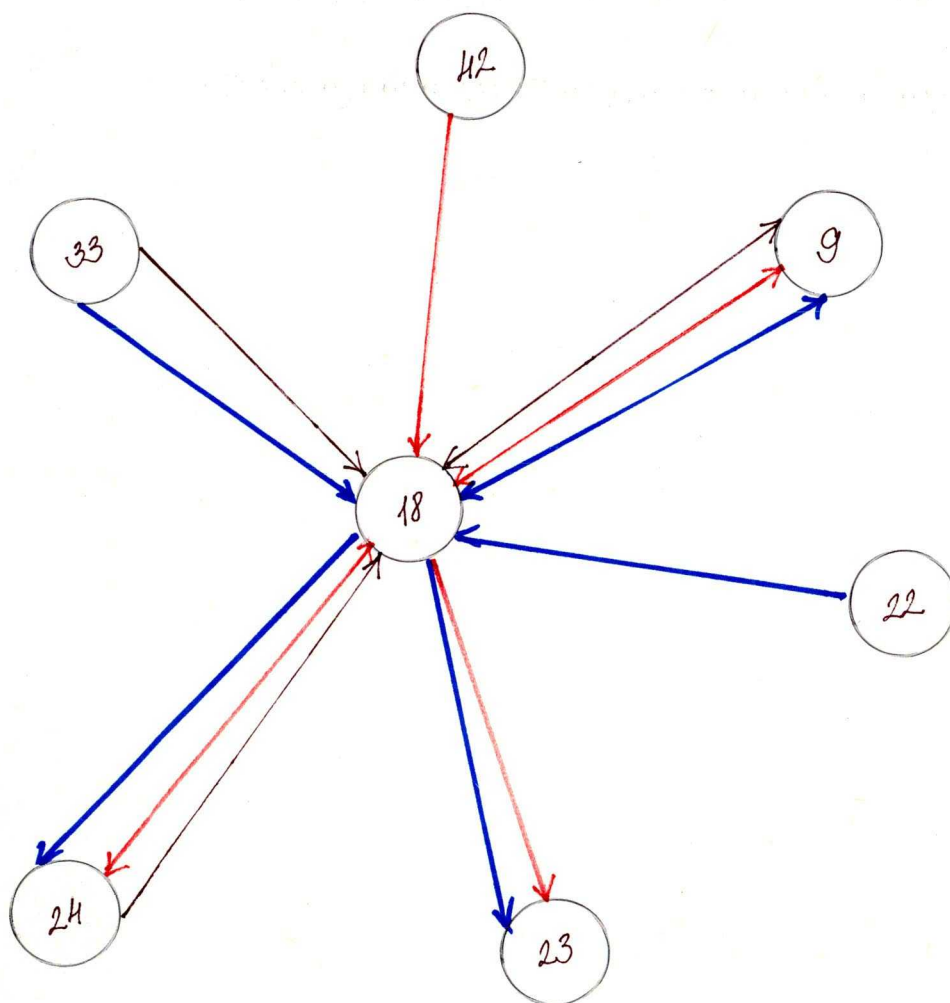
IV/5. 8-as számú tanuló egyéni szociogramja

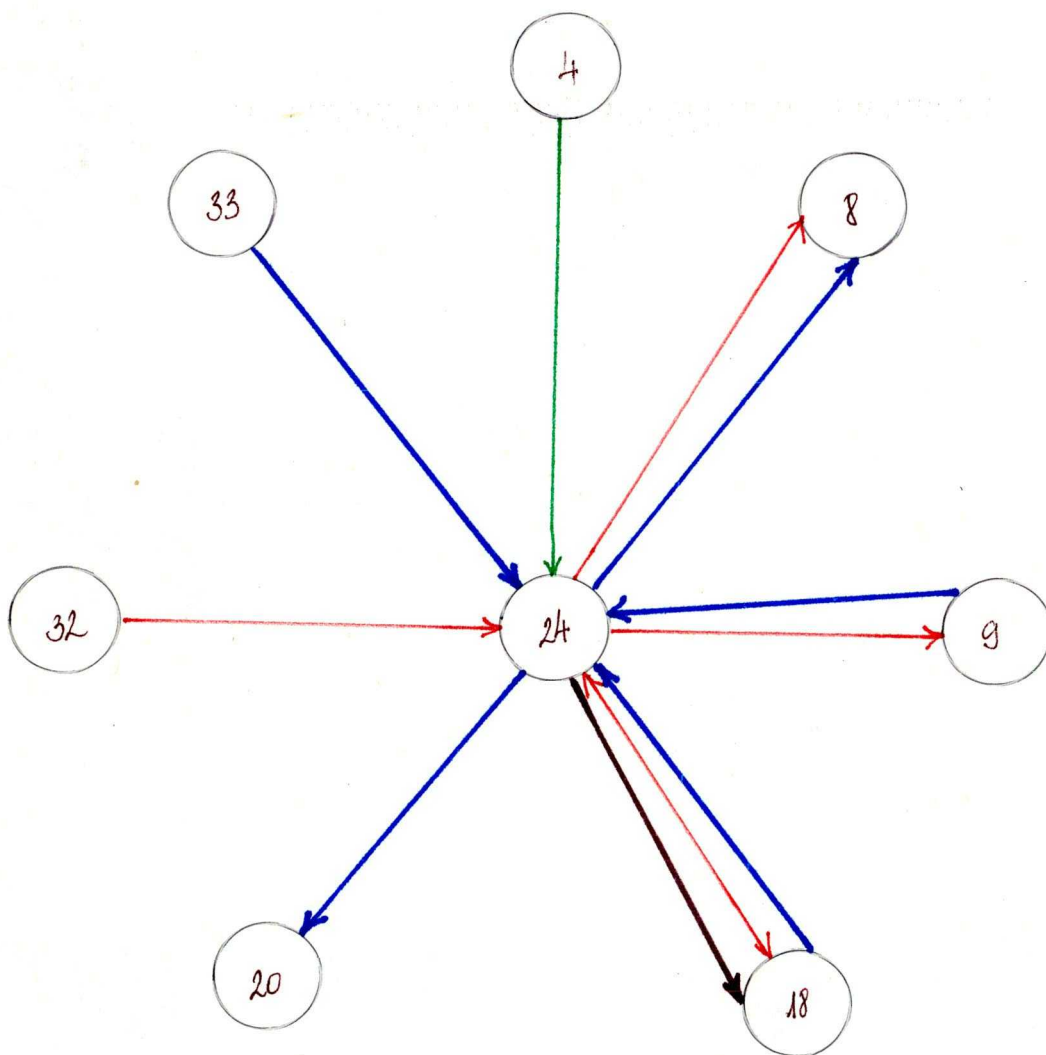
IV/5. 14-es számú tanuló egyéni ézociogramja

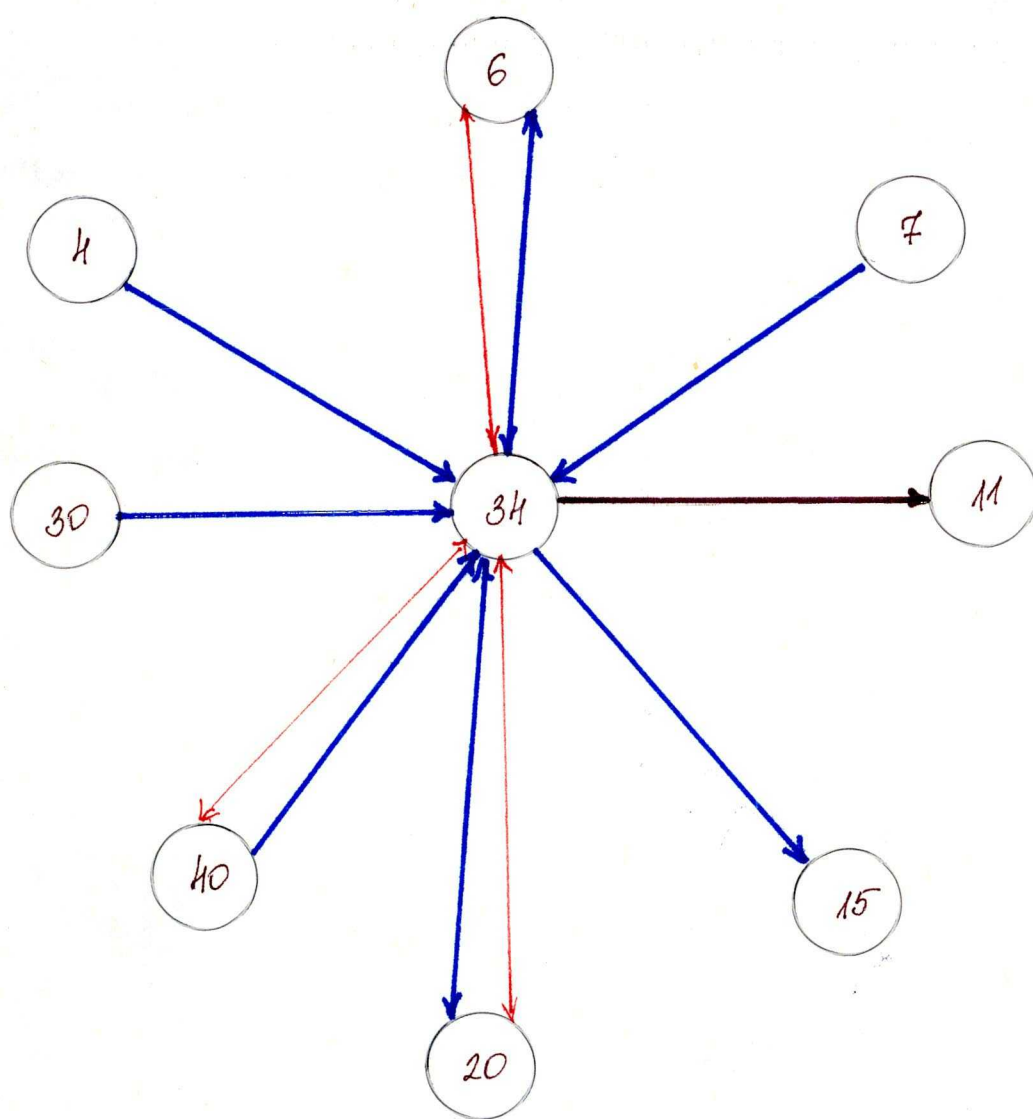
IV/5. 16-os számú tanuló egyéni szociogramja

IV/5. 18-as számú tanuló egyéni szociogramja

IV/5. 24-es számú tanuló egyéni szociogramja

IV/5. 34-es számú tanuló egyéni szociogramja

Ötödik felmérés mellékletei:

- V/1. 5.sz. Szociometria felmérőlap
- V/2. 5.sz. Különösségi táblázat
- V/3. 5.sz. Gyakorisági táblázat
- V/4. 5.sz. Szociogram
- V/5. Egyéni szociogramok

V./1.

5. sz. Szociometriai felmérőlap

1. A ballagással kapcsolatos feladatok megszervezésével melyik osztálytársadat biznád meg?
2. Osztálytársaid közül kit hívnál meg a születésnapodra rendezett összejövetelre?
3. Kit tartasz legműveltebbnek az osztályból?
4. Szerinted ki a legszivesebb egyéniség az osztályból?
5. Kit választanál fegyelmi ügyeket tárgyaló bizottság diákképviselőjének az osztályból?
6. A nyári szünetben melyik osztálytársaddal készítenél legszivesebben közös programot?
7. Magánjellegű problémáid megoldásához kinek a tanácsát fogadnád el az osztálytársaid közül?
8. Kit tartanál legalkalmasabbnak arra, hogy az osztályfőnök feladatait ellássa a tavaszi kiránduláson?
9. Osztálytársaid közül kivel tartanád szívesen a kapcsolatot érettségi után is?
10. Kik azok az osztálytársaid, akik viselkedését az osztályban legtöbben elfogadják, helyeslik?
11. Szociális ügyeket tárgyaló bizottságba kit választanál osztálytársaid közül képviselőnek?

12. Kit választanál küldöttnek az egyetemi /főiskolai/ felvételi küldöttnek?

13. Kit küldenél el magad helyett érettségizni?

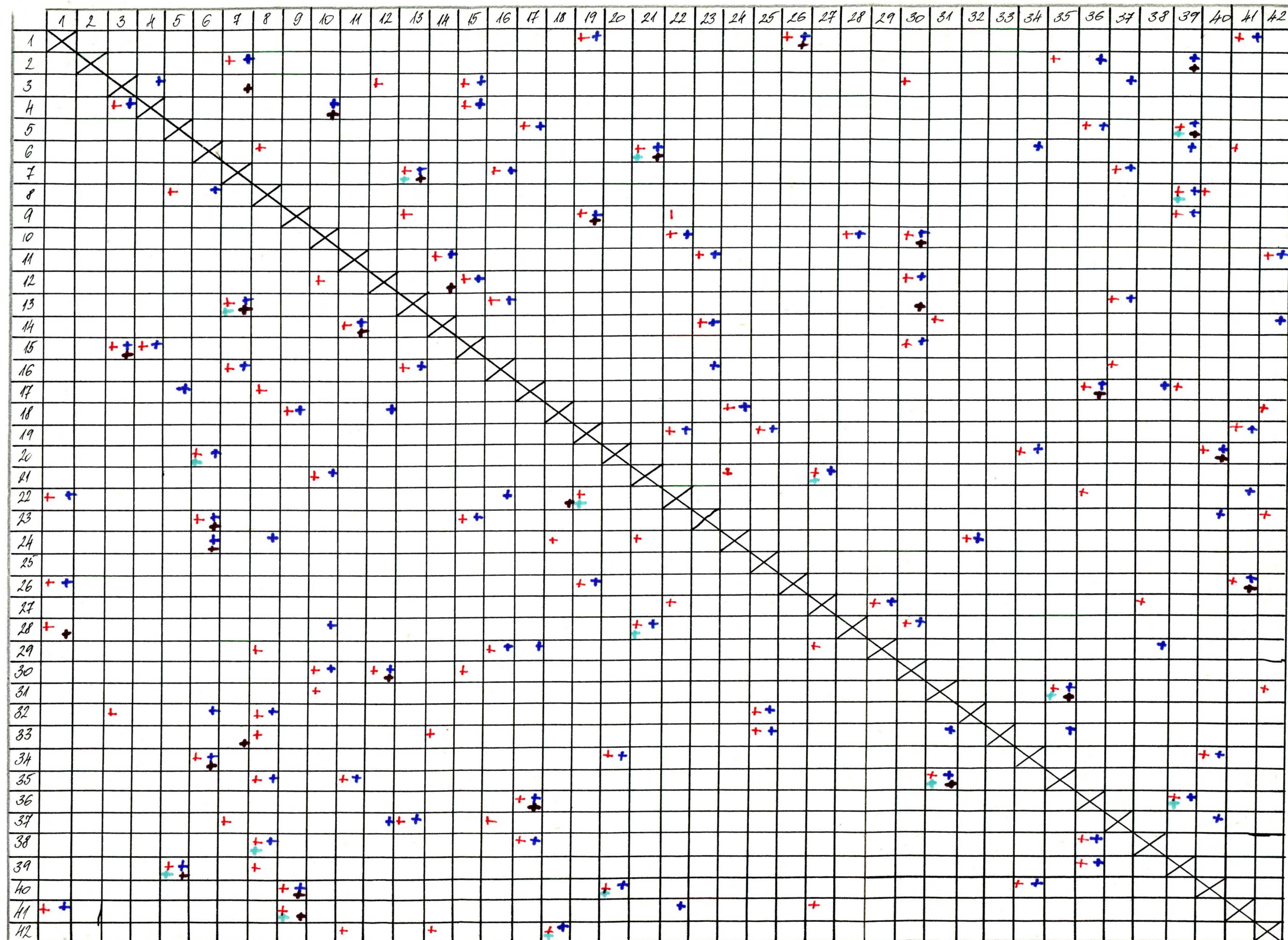
a/ magyarból

b/ matematikából

c/ fizikából

14. Ha az osztályt mozgósítani kell valamelyik közös munkára, /pl. klubterem átrendezése/ ki látná el ezt a feladatot legeredményesebben?

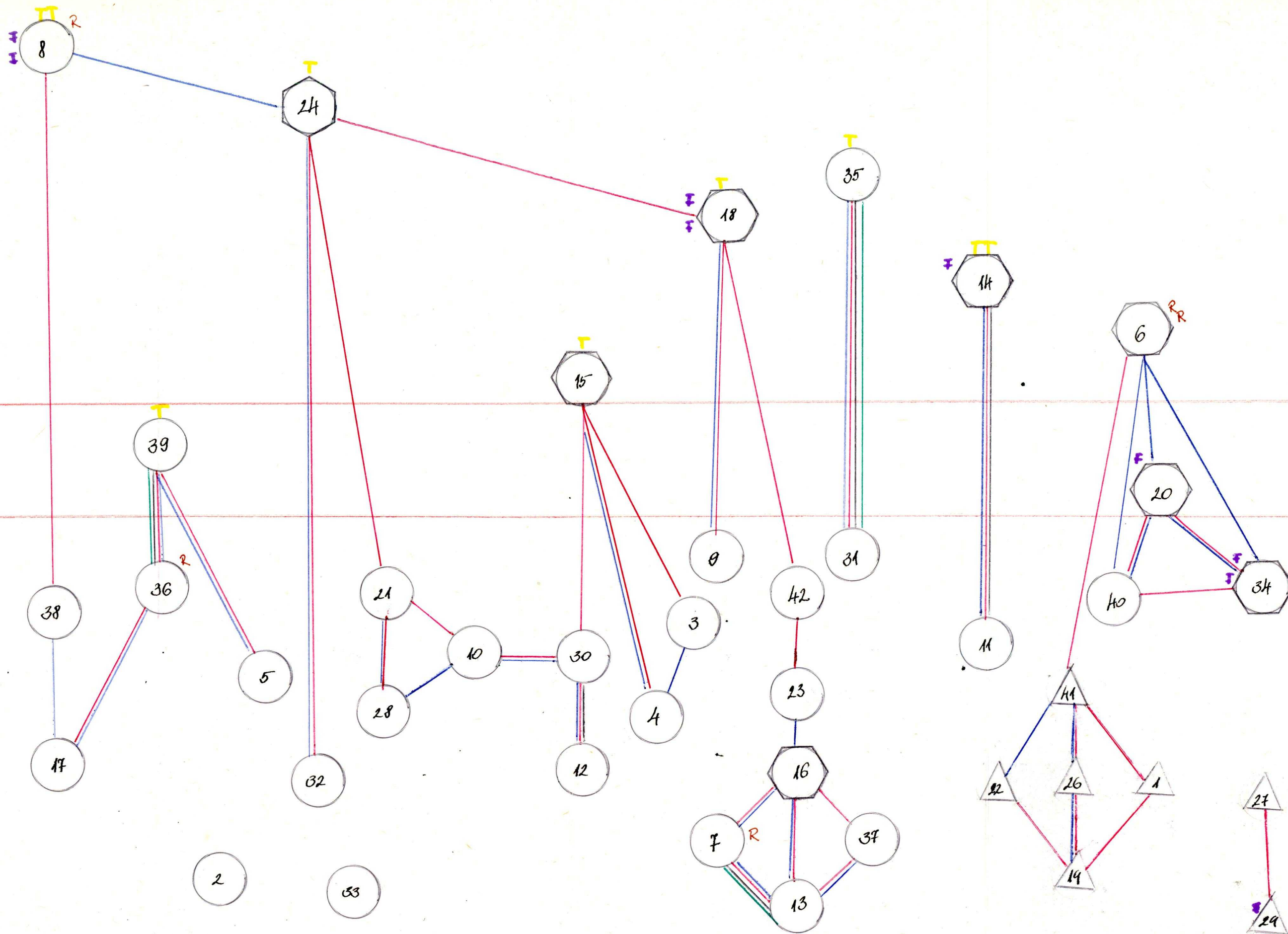
15. Ki tett legtöbbet az osztály közösségeért?

5. sz. Kölcsönösségi táblázat

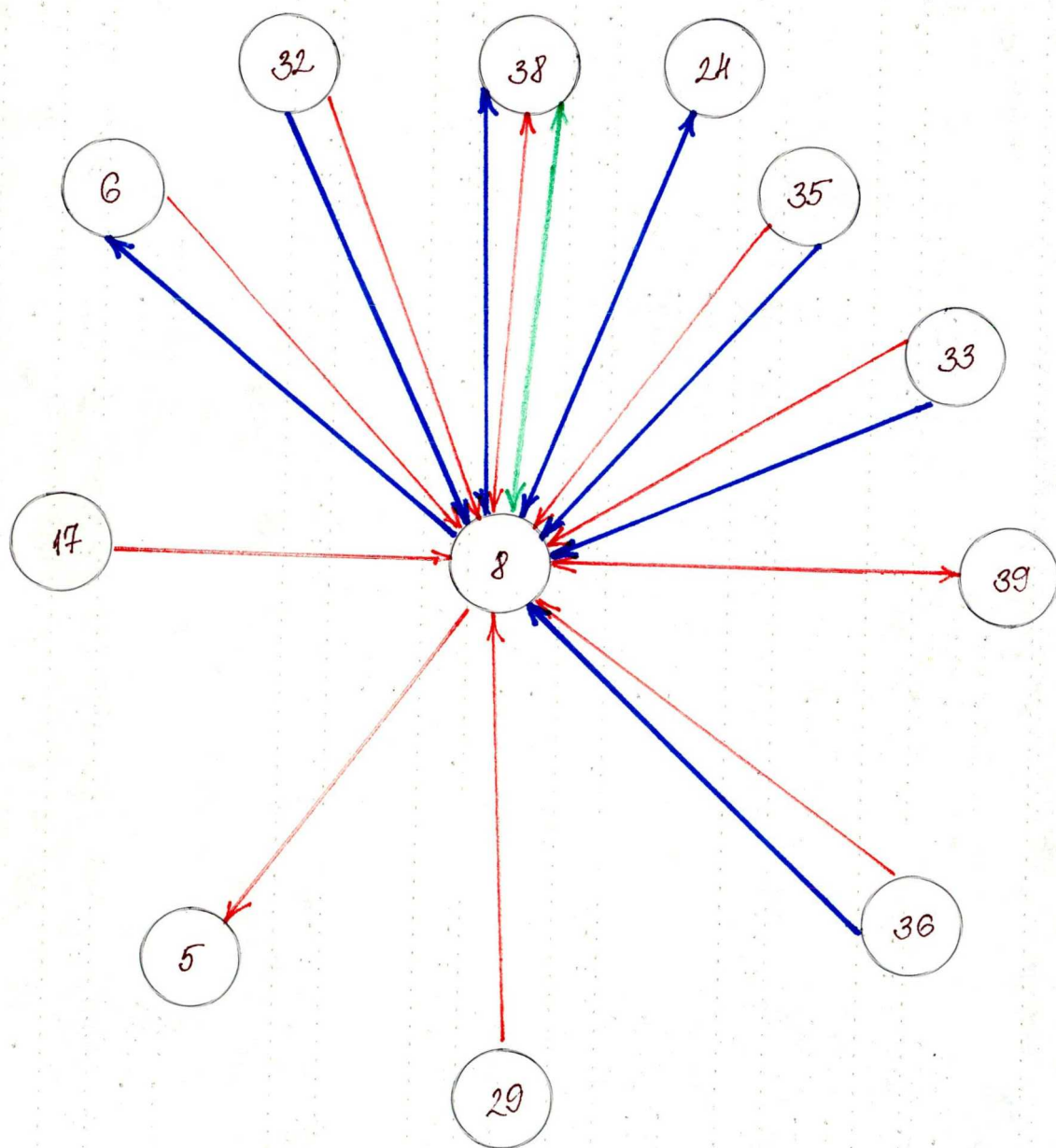
	rokonszenvi				funkció jell.						egyéni tul.					rokonszenv	funkció	egyéni tul.	ÖSSZESEN
	2	6	7	9	1	5	8	11	12	14	3	4	13	15	10				
1.	4	3	-	1	-	1	-	-	-	-	6	-	3	-	-	8	1	9	18
2.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
3.	3	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	1	7
4.	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3	-	1	4
5.	2	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	6
6.	5	8	2	5	7	3	3	3	-	2	6	1	-	-	2	20	18	9	47
7.	4	3	1	4	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	3	12	2	4	18
8.	9	5	1	-	-	7	-	4	12	4	13	1	1	9	16	15	27	40	82
9.	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	3
10.	4	5	-	1	3	-	1	-	-	2	3	1	-	-	-	10	6	4	20
11.	2	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5	-	2	7
12.	3	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	1	-	8
13.	4	3	1	1	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	1	9	4	1	14
14.	3	1	-	1	9	-	-	-	-	-	2	19	13	1	-	5	9	35	49
15.	4	2	-	-	3	1	-	1	2	4	2	6	20	1	-	6	11	29	46
16.	5	5	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	8	2	2	12
17.	3	4	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	9
18.	3	2	1	2	3	7	-	2	10	-	-	4	14	-	1	8	22	19	49
19.	3	2	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	5	-	-	6	2	5	13
20.	3	3	2	1	3	6	-	5	-	2	5	-	-	-	1	9	16	6	31
21.	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	6
22.	2	1	-	1	-	2	-	2	-	-	-	-	1	-	-	4	4	1	9
23.	3	4	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2	-	1	7	2	3	12
24.	4	4	-	-	4	3	-	5	4	4	-	1	21	2	-	8	20	24	52
26.	3	3	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2	-	6	2	2	10
27.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
28.	2	2	1	-	2	-	1	-	-	1	-	2	-	-	-	5	4	2	11
29.	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
30.	5	4	-	2	-	1	1	2	1	-	-	1	-	-	-	11	5	1	17
31.	2	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	7	-	1	8
32.	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
33.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	-	-	-	-	4	-	4
34.	2	3	-	-	6	4	3	8	1	8	1	2	1	-	-	5	30	4	39
35.	2	3	1	2	1	-	-	-	1	-	-	-	39	-	3	8	2	42	52
36.	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-	10
37.	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	6
38.	2	4	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	1	-	9
39.	4	3	2	2	-	1	-	-	6	-	2	1	10	-	5	11	7	18	36
40.	3	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	9	-	1	10
41.	4	4	-	1	1	-	1	1	1	-	-	1	-	-	1	9	4	2	15
42.	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	7
összesen	122	117	17	35	41	41	15	40	41	33	41	41	114	31	41	291	211	268	770
eloszlás	39	38	14	23	10	16	8	14	12	12	10	13	14	3	15				
eloszlási m.	3,0	3,0	1,2	1,5	4,1	2,5	1,8	2,8	3,4	2,7	4,1	3,1	8,1	10,3	2,7				

5.sz. Gyakorisági táblázat

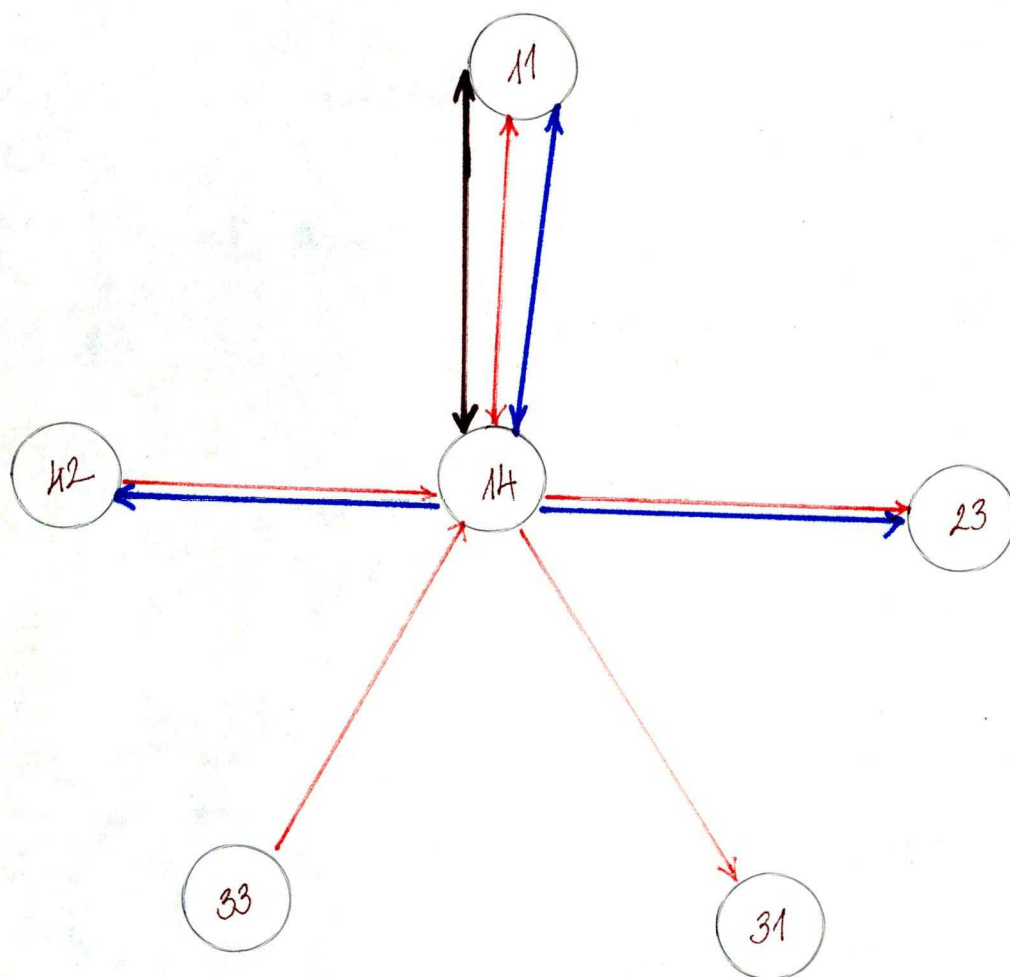

elsődlegesen jelentősek
másodlagosan jelentősek

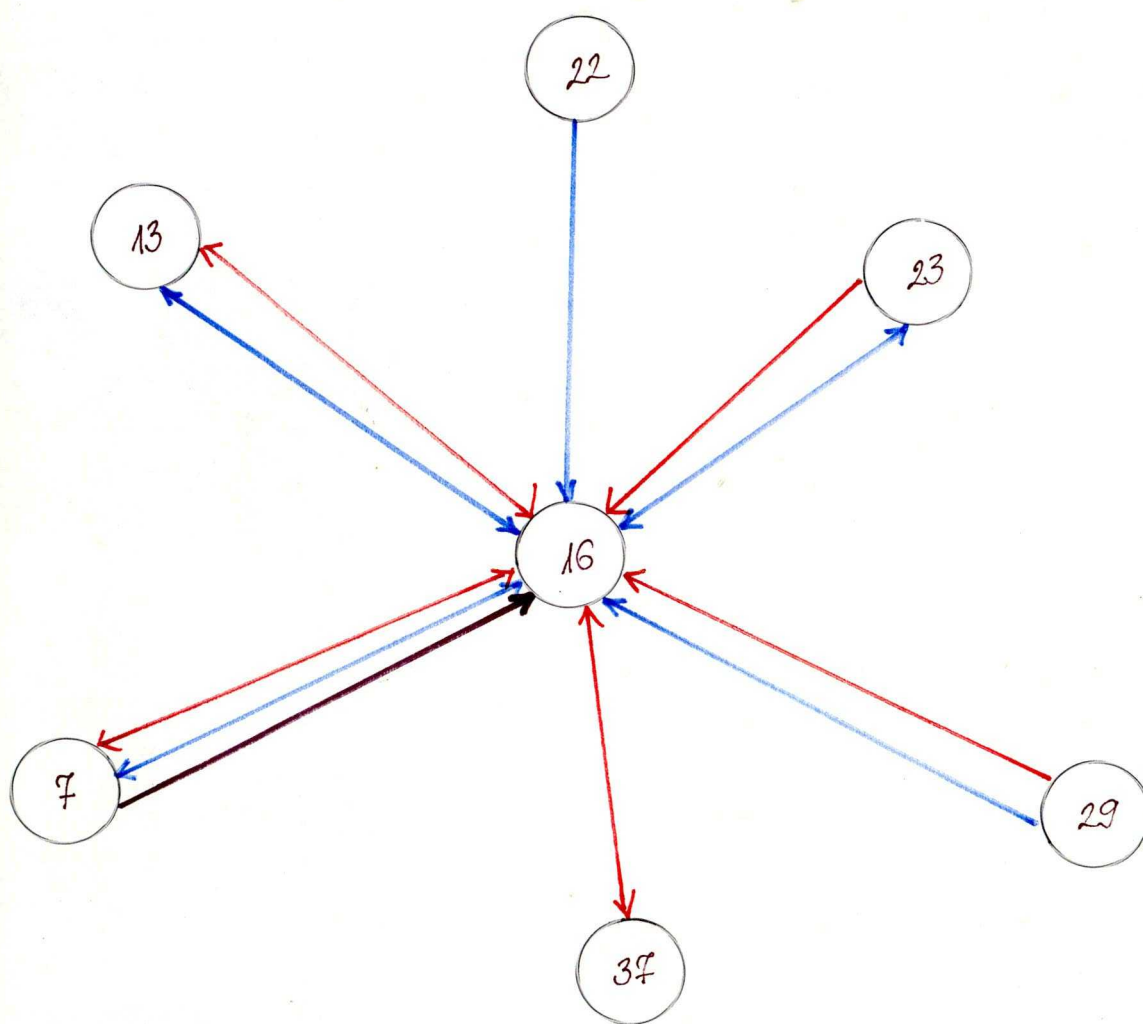
jelentőség nélküliek

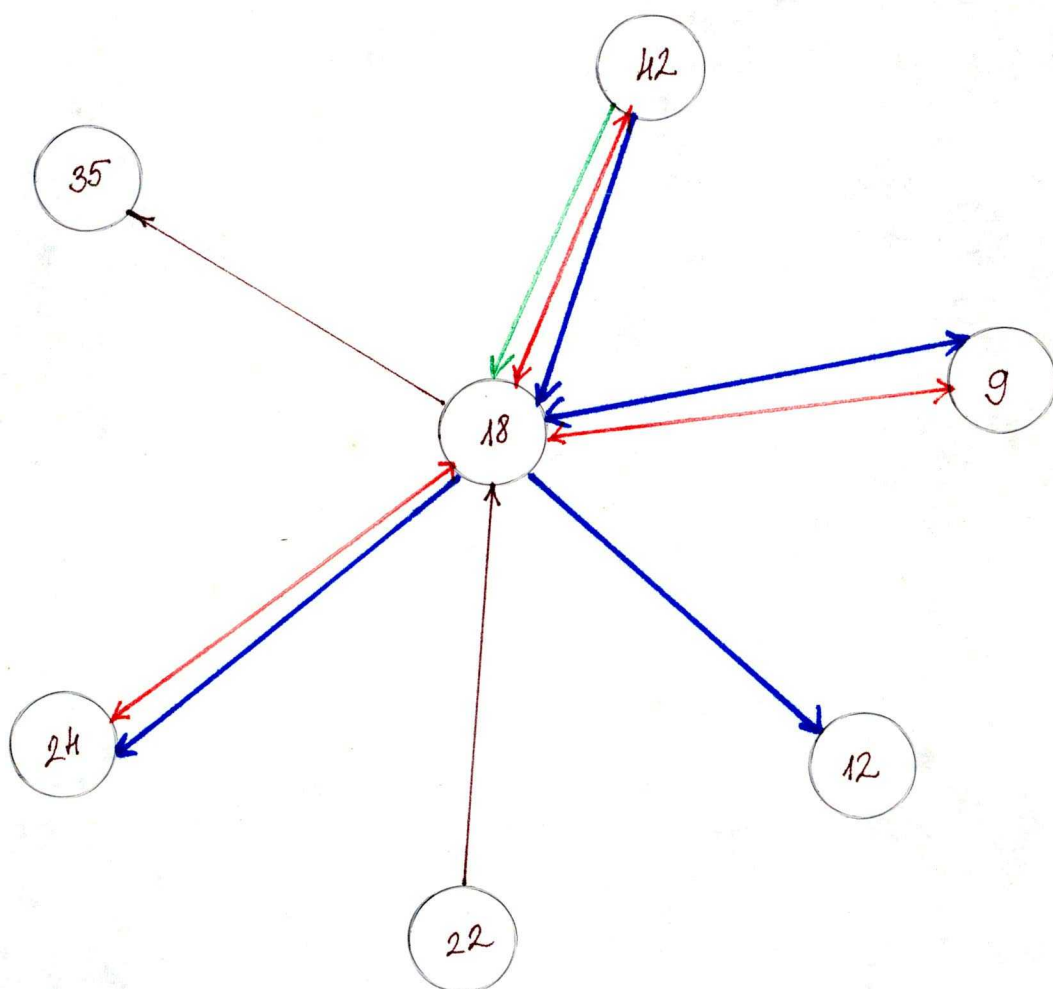
V/5. 8-as számú tanuló egyéni szociogramja

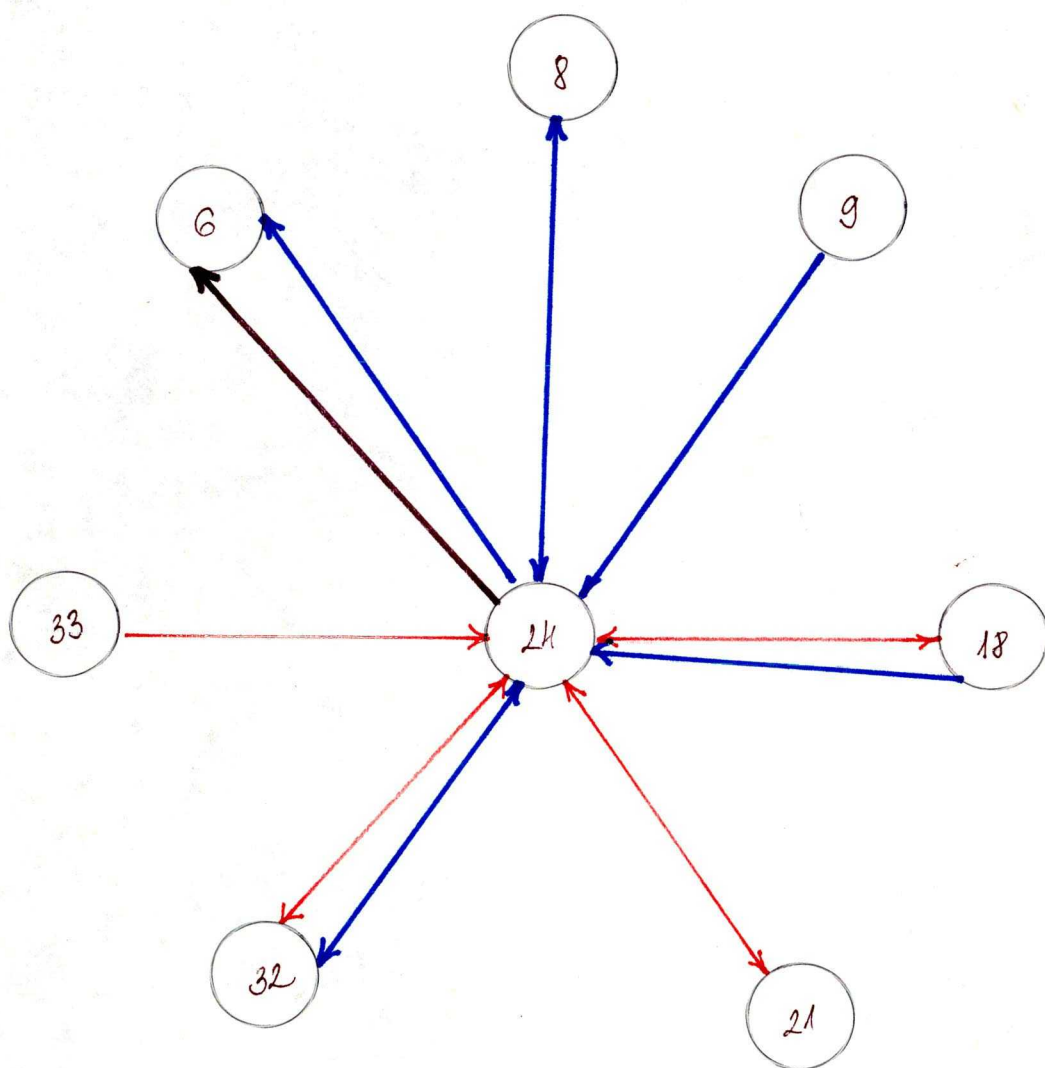
V/5. 14-es számú tanuló egyéni szociogramja

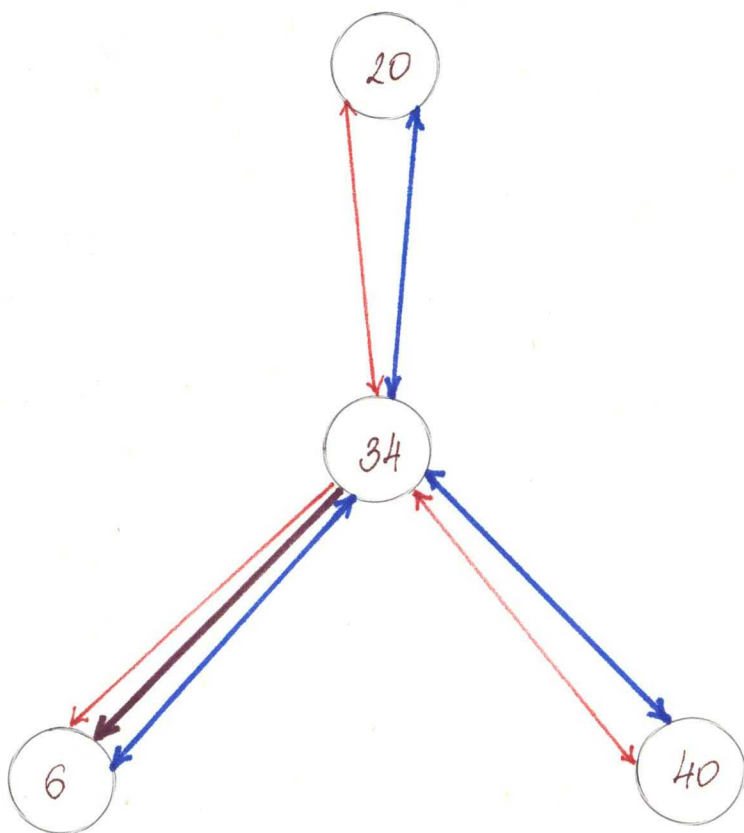
V/5. 16-os számú tanuló egyéni szociogramja

V/5. 18-as számú tanuló egyéni ésociogramja

V/5. 24-es számú tanuló egyéni szociogramja

V/5. 34-es számú tanuló egyéni szociogramja

Összesítő mellékletek:

Összt./1. Összesítő kölcsönösségi táblázat

Összt./2. Kohéziós mutatók

Összt./3. Csoportléggör mutatói

Összt./4. Tagolódási dimenziók mutatói

Összt./5. Jelentőséggrangsor

Összt./6. Szereptagezódás

a. Rokonszenvi szerepek

b. Funkció jellegű szerepek

c. Egyéni tulajdonság szerepek

**Összgr./7. Rokonszenvi és funkció jellegű válasz-
tások lejtése**

	I.						II.						III.						IV.						V.					
	Deklarált kapcs.	4x	3x	2x	1x	Σ	Deklarált kapcs.	4x	3x	2x	1x	Σ	Deklarált kapcs.	4x	3x	2x	1x	Σ	Deklarált kapcs.	4x	3x	2x	1x	Σ	Deklarált kapcs.	4x	3x	2x	1x	Σ
1.	3	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	3	-	-	1	1	2	4	-	-	2	1	3	3	-	-	2	-	2
2.	2	1	-	-	-	1	5	-	-	-	1	1	3	1	-	-	-	1	4	-	1	-	-	1	5	-	-	-	-	-
3.	5	1	-	-	2	3	3	-	-	1	1	2	1	-	-	-	1	1	5	-	1	-	2	3	6	-	-	1	1	2
4.	3	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	3	-	-	-	1	1	6	-	-	-	1	1	4	-	-	-	1	1
5.	5	-	-	-	-	-	4	-	-	-	1	1	3	-	1	1	1	3	4	1	-	-	-	1	3	1	-	-	1	2
6.	3	2	-	-	1	2	4	-	1	2	1	4	3	-	1	1	-	2	3	-	1	2	-	3	5	-	1	-	2	3
7.	4	1	-	-	1	2	4	-	1	-	3	4	3	1	-	-	2	3	4	1	-	-	1	2	3	1	-	1	1	3
8.	5	-	1	1	3	5	4	-	-	-	1	1	4	-	-	1	-	1	5	-	1	-	-	1	5	-	1	-	2	3
9.	5	-	-	1	-	1	4	-	-	-	2	2	4	-	-	-	1	1	4	-	1	-	1	2	4	-	-	1	-	1
10.	4	-	-	-	2	2	3	-	-	-	1	5	5	-	-	-	2	2	5	-	-	1	1	2	3	-	-	2	1	3
11.	3	-	-	-	-	-	4	-	-	1	-	1	3	-	-	-	1	1	4	-	1	-	1	3	3	-	1	-	-	1
12.	6	-	-	1	1	2	3	-	-	2	-	2	3	-	1	-	1	2	4	-	1	2	-	3	3	-	1	-	-	1
13.	3	-	1	2	-	3	4	-	-	1	3	4	5	1	-	-	1	2	4	1	-	1	-	2	3	1	-	2	1	3
14.	3	-	-	-	2	2	2	-	-	2	-	2	3	-	-	1	1	2	3	-	1	1	-	2	4	-	1	-	-	1
15.	6	1	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-	4	-	-	1	1	2	3	-	-	-	2	2	3	-	-	2	1	3
16.	6	-	-	-	4	4	2	1	-	1	-	2	3	1	-	-	2	3	4	-	-	2	1	3	4	-	-	2	2	4
17.	3	-	-	1	1	2	3	-	1	-	1	2	3	-	-	1	2	3	5	-	1	-	1	2	5	-	-	1	2	3
18.	6	-	-	1	1	2	4	-	-	-	1	1	6	-	-	-	2	2	3	-	1	-	1	2	5	-	-	1	2	3
19.	4	-	1	-	1	2	4	-	-	-	2	2	3	-	1	-	1	2	3	1	-	1	-	2	2	-	-	1	1	2
20.	3	1	-	-	2	3	4	-	1	-	1	2	3	-	2	1	-	3	3	1	-	2	-	3	3	-	1	2	-	3
21.	4	-	1	-	2	3	3	1	-	-	-	1	3	1	-	-	2	3	2	-	-	-	2	2	4	-	1	1	1	3
22.	3	-	-	-	2	2	4	-	-	-	3	3	3	-	1	1	1	3	4	-	1	1	1	3	6	-	-	-	2	2
23.	2	-	-	-	1	1	4	-	-	-	2	3	3	-	-	-	1	1	4	-	-	1	-	1	4	-	-	-	2	2
24.	5	-	-	1	1	2	4	-	-	-	2	2	3	-	-	-	1	1	5	-	-	-	1	1	5	-	-	1	3	4
25.	6	-	1	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26.	6	-	-	-	1	1	3	-	-	-	3	3	3	1	-	-	1	2	3	-	1	2	-	3	3	-	-	3	-	3
27.	2	-	-	-	2	2	2	-	-	-	1	1	3	-	-	-	1	1	4	-	-	-	1	1	3	-	-	-	1	1
28.	4	-	1	1	1	3	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	1	4	-	-	1	1	2	4	-	1	-	1	2
29.	6	-	-	-	1	1	4	-	-	-	1	1	5	-	-	-	1	1	5	-	-	-	1	1	5	-	-	-	1	1
30.	3	1	-	-	-	1	4	-	-	-	1	1	4	-	-	1	1	2	4	-	-	1	2	3	3	-	1	1	1	3
31.	5	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	4	-	1	-	-	1	4	1	-	-	-	1
32.	6	-	-	-	1	1	3	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	4	-	-	1	-	1
33.	3	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-
34.	4	-	-	2	-	2	3	-	-	-	1	1	4	-	-	2	2	4	5	-	-	2	1	3	3	-	-	2	1	3
35.	6	1	-	1	2	4	3	-	-	-	1	1	3	1	-	-	-	1	4	-	2	-	-	2	3	1	-	-	-	1
36.	3	-	1	1	-	2	3	1	-	-	-	1	3	-	-	2	1	3	4	-	1	-	1	2	3	-	-	2	-	2
37.	4	-	1	-	1	2	4	-	-	1	-	1	4	-	1	-	1	2	7	-	-	-	-	-	5	-	-	1	1	2
38.	4	-	-	1	1	2	3	-	-	-	-	-	3	-	-	1	-	1	4	-	1	-	2	3	3	-	1	-	1	2
39.	6	-	1	-	2	3	3	1	-	-	1	2	3	-	1	-	2	3	4	1	-	-	-	1	4	1	-	1	1	3
40.	4	-	-	1	-	1	3	-	-	1	2	3	3	-	-	1	2	3	3	-	-	2	1	3	3	-	-	2	1	3
41.	5	-	-	-	2	2	2	-	-	-	2	2	3	-	1	-	2	3	4	-	1	-	2	3	4	-	-	2	2	4
42.	3	-	-	-	1	1	4	-	-	1	1	2	4	-	-	1	1	2	5	-	-	2	-	2	5	-	-	-	2	2
Összesen	179	9	9	15	45	78	138	4	4	10	60	137	10	7	17	42	76	168	7	17	26	28	78	161	6	10	36	38	38	90

Összesítő kölcsönösségi táblázat

	I.	II.	III.	IV.	V.
Kölcsönösségi index /átlag: 85-90%/	90 %	80 %	92 %	92 %	95 %
Sűrűségi mutató /átlag: 0,9-1,1%/	0,95	0,73	0,92	0,95	1,09
Kohéziós index /átlag: 10-15%/	9,2%	7,3%	9,2%	9,5%	10,9%
Viszonyzott kapcsolatok mutatója /átlag: 40-50%/	44,6%	43,4%	55,4%	46,4%	55,9%

Összesítő táblázat/2

Kohéziós mutatók

I.	Rokonszenvi	2,37
	Funkció	4,47
II.	Rokonszenvi	1,90
	Funkció	3,30
III.	Rokonszenvi	1,80
	Funkció	3,80
IV.	Rokonszenvi	2,13
	Funkció	3,07
V.	Rokonszenvi	2,18
	Funkció	2,80
Átlag:	Rokonszenvi	2-2,4
	Funkció	4,5-4,9

Összesítő táblázat/3 Csoportléggör mutatói

	I.	II.	III.	IV.	V.
Differenciálódási mutató	1-6-10-25	0-9-4-28	1-7-7-26	0-7-6-28	1-8-3-29
Jelentőségindex	21,4	22,0	26,8	22,0	24,3
Választási repertoár	40 %	30 %	32 %	33 %	30 %

Összesítő táblázat/4 Tagolódási dimenziók mutatói

I.	II.	III.	IV.	V.
Jelentőségkiszűb /64-48/	Jelentőségkiszűb /32-24/	Jelentőségkiszűb /28-21/	Jelentőségkiszűb /44-33/	Jelentőségkiszűb /38-28/
<u>1.-rendűen j.</u>	<u>1.-rendűen j.</u>	<u>1.-rendűen j.</u>	<u>1.-rendűen j.</u>	<u>1.-rendűen j.</u>
18 szt. /125/	24 szt. /81/	14 szt. /73/	14 szt. /84/	8 szt. /82/
8 szt. /122/	14 szt. /80/	15 szt. /65/	8 szt. /69/	24 szt. /52/
14 szt. /102/	8 szt. /69/	18 szt. /60/	15 szt. /69/	35 szt. /52/
16 szt. / 84/	18 szt. /64/	8 szt. /58/	18 szt. /65/	18 szt. /49/
24 szt. / 81/	16 szt. /62/	24 szt. /52/	35 szt. /57/	14 szt. /49/
34 szt. / 80/	15 szt. /50/	34 szt. /48/	16 szt. /52/	6 szt. /47/
4 szt. / 71/	35 szt. /37/	35 szt. /45/	34 szt. /51/	15 szt. /46/
	34 szt. /35/			
	39 szt. /32/			
<u>2.-rendűen j.</u>	<u>2.-rendűen j.</u>	<u>2.-rendűen j.</u>	<u>2.-rendűen j.</u>	<u>2.-rendűen j.</u>
20 szt. / 59/		28 szt. /24/	24 szt. /39/	39 szt. /36/
22 szt. / 55/		21 szt. /24/	6 szt. /33/	20 szt. /31/
		22 szt. /22/		
		6 szt. /22/		

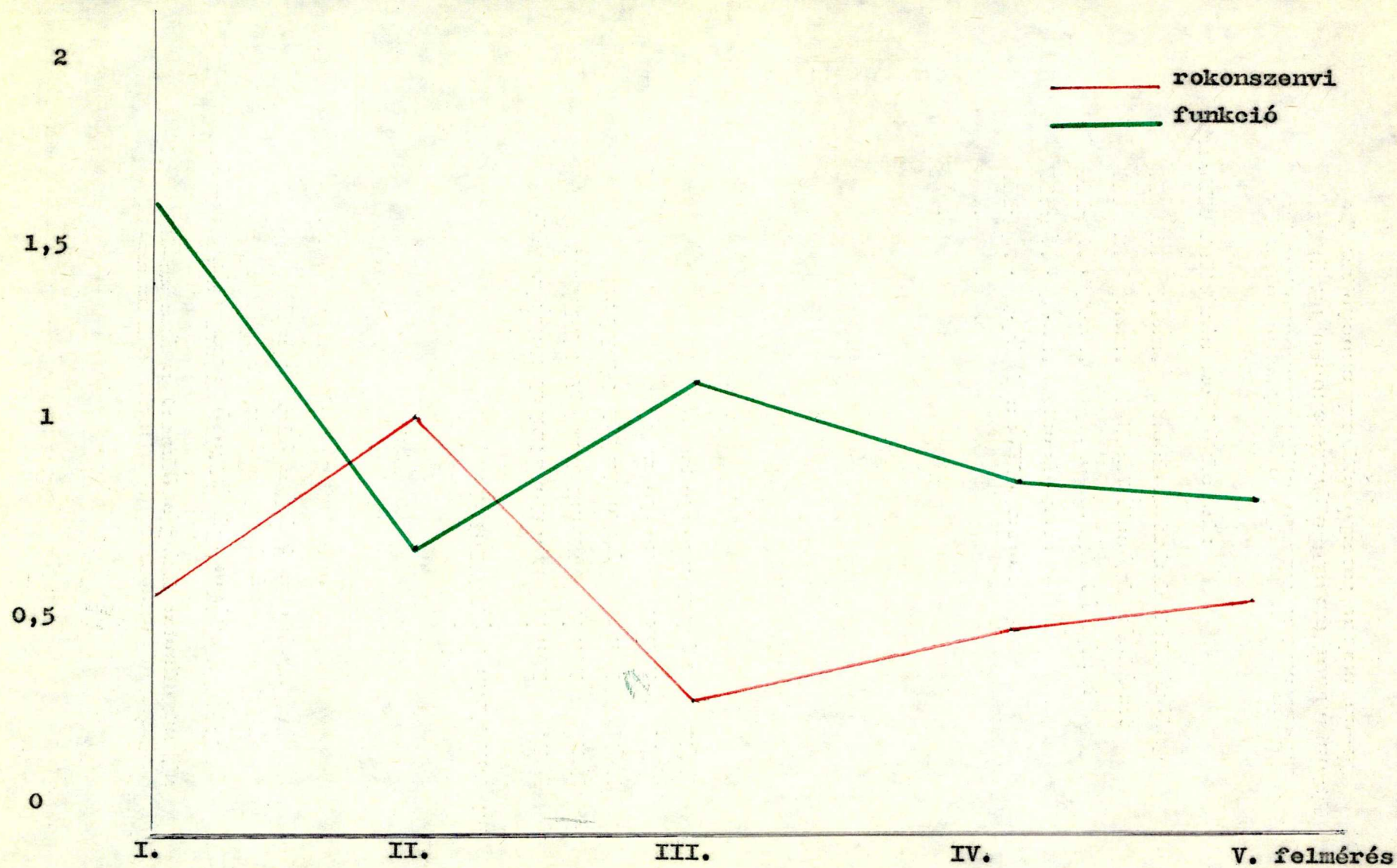
I.	II.	III.	IV.	V.
<u>2.kérdés /Szh:5,8</u>	<u>2.kérdés /Szh:6,0</u>	<u>2.kérdés /Szh:5,6</u>	<u>2.kérdés /Szh:6,2</u>	<u>2.kérdés /Szh: 6,0</u>
16 szt. /6/ J	24 szt. /8/	7 szt. /7/	8 szt. /8/ J	8 szt. /9/ J
20 szt. /6/ mJ	12 szt. /6/	12 szt. /6/	15 szt. /7/ J	
37 szt. /6/	16 szt. /6/ J	13 szt. /6/		
	34 szt. /6/			
<u>6.kérdés /Szh:4,0</u>	<u>6.kérdés /Szh:3,2</u>	<u>6.kérdés /Szh:2,6</u>	<u>6.kérdés /Szh:2,7</u>	<u>6.kérdés /Szh:6,0</u>
17 szt. /4/	20 szt. /4/	12 szt. /3/	16 szt. /3/ J	6 szt. /8/ J
20 szt. /7/ mJ			20 szt. /3/	36 szt. /6/
35 szt. /7/				
<u>9.kérdés /Szh:3,2</u>	<u>9.kérdés /Szh:3,6</u>	<u>9.kérdés /Szh:3,4</u>	<u>9.kérdés /Szh:5,8</u>	<u>9.kérdés /Szh:3,0</u>
22. szt. /4/ mJ	8 szt. /4/		34 szt. /7/ J	6 szt. /5/ J
39 szt. /5/	18 szt. /4/		8 szt. /6/ J	7 szt. /4/
12 szt. /4/	22 szt. /4/		6 szt. /6/	
17 szt. /4/				
8 szt. /9/ J				
16 szt. /5/ J				
28 szt. /4/				
6 szt. /4/				
20 szt. /4/ mJ				
<u>7.kérdés /Szh:6,0</u>	<u>7.kérdés /Szh:2,4</u>	<u>7.kérdés /Szh:2,6</u>	<u>7.kérdés /Szh:2,4</u>	<u>7.kérdés /Szh:2,4</u>
	14 szt. /3/		8 szt. /3/ J	
	35 szt. /3/			

I.	II.	III.	IV.	V.
<u>1. kérdés /Szh:7,8</u>	<u>1.kérdés /Szh:6,8</u>	<u>1.kérdés /Szh:5,7</u>	<u>1.kérdés /Szh:6,3</u>	<u>1.kérdés /Szh:8,2</u>
34 szt. /10/ J	34 szt. /7/ J		35 szt. /9/ J	14 szt. /9/ J
15 szt. /10/	6 szt. /7/		20 szt. /7/	
6 szt. /9/				
28 szt. /8/				
8 szt. /8/ J				
<u>12.kérdés /Szh:9,2</u>	<u>12.kérdés /Szh:2,0</u>	<u>12.kérdés /Szh:5,3</u>	<u>12.kérdés/Szh:4,6</u>	<u>12.kérdés/Szh:6,8</u>
18 szt. /25/ J		34 szt. /12/ J	6 szt. /11/ mJ	8 szt. /12/ J
14 szt. /10/ J		26 szt. / 6/		18 szt. / 7/ J
<u>8.kérdés /Szh:8,1</u>	<u>8.kérdés /Szh:8,4</u>	<u>8.kérdés /Szh:11,1</u>	<u>8.kérdés/Szh:8,2</u>	<u>8.kérdés /Szh:3,7</u>
24 szt. /13/ J	24 szt. /22/ J	24 szt. /16/ J	18 szt. /11/ J	29 szt. /4/
34 szt. /10/ J		18 szt. /12/ J		
<u>14.kérdés /Szh:7,6</u>	<u>14.kérdés /Szh:8,2</u>	<u>14.kérdés /Szh:5,2</u>	<u>14.kérdés/Szh:6,0</u>	<u>14.kérdés/Szh:5,5</u>
8 szt. /66/ J	24 szt. /10/ J	34 szt. /10/ J	16 szt. /6/ J	34 szt. /8/ J
14 szt. / 9/ J	15 szt. /10/ J	24 szt. / 7/ J	29 szt. /6/	
			34 szt. /6/ J	
<u>11.kérdés /Szh:8,5</u>	<u>m11.kérdés /Szh:8,2</u>	<u>11.kérdés /Szh:5,7</u>	<u>11.kérdés/Szh:5,5</u>	<u>11.kérdés/Szh:5,6</u>
34 szt. /13/ J	18 szt. /13/ J	34 szt. /11/ J	8 szt. /8/ J	34 szt. /8/ J
	24 szt. /13/ J	18 szt. /6/ J	34 szt. /8/ J	
<u>5.kérdés/Szh:9,9</u>	<u>5.kérdés /Szh:6,3</u>	<u>5.kérdés /Szh:6,9</u>	<u>5.kérdés /Szh:6,7</u>	<u>5.kérdés /Szh:5,1</u>
18 szt. /19/ J	8 szt. /11/ J	8 szt. /11/ J	8 szt. /9/ J	8 szt. /7/ J
24 szt. /17/ J		24 szt. /10/ J		18 szt. /7/ J
8 szt. /14/ J				20 szt. /6/ mJ

Összesítő táblázat/6. Szereptagozódás a/ funkció jellegű szerepek a jelentőség megjelölésével

I.	II.	III.	IV.	V.
<u>3.kérdés /Szh:6,6</u>	<u>3.kérdés /Szh:7,5</u>	<u>3.kérdés /Szh:9,5</u>	<u>3.kérdés /Szh:7,8</u>	<u>3.kérdés /Szh:8,2</u>
18 szt. /7/ J	14 szt. /14/ J	14 szt. /24/ J	14 szt. /22/ J	8 szt. /13/ J
22 szt. /22/ mJ	18 szt. /14/ J			
39 szt. /15/				
14 szt. /12/ J				
23 szt. /10/				
20 szt. / 8/ mJ				
<u>4.kérdés /Szh:7,3</u>	<u>4.kérdés /Szh:13,4</u>	<u>4.kérdés /Szh:19,3</u>	<u>4.kérdés /Szh:11,5</u>	<u>4.kérdés /Szh:6,3</u>
14 szt. /42/ J	14 szt. /44/ J	14 szt. /40/ J	16 szt. /39/ J	14 szt. /19/ J
16 szt. /42/ J	16 szt. /40/ J	16 szt. /38/	14 szt. /38/ J	
15 szt. /15/	15 szt. /22/ J	15 szt. /30/ J	15 szt. /30/ J	
34 szt. /11/				
<u>13.kérdés /Szh:6,0</u>	<u>13.kérdés /Szh:7,6</u>	<u>13.kérdés /Szh:7,8</u>	<u>13.kérdés /Szh:7,7</u>	<u>13.kérdés /Szh:1,1</u>
18 szt. /23/ J	8 szt. /24/ J	35 szt. /38/ J	35 szt. /35/ J	35 szt. /39/ J
35 szt. /18/	35 szt. /23/ J	18 szt. /17/ J	18 szt. /21/ J	15 szt. /20/ J
8 szt. /15/ J	39 szt. /14/ J	8 szt. /17/ J	22 szt. /14/	18 szt. /14/ J
22 szt. /13/ mJ	18 szt. /11/ J	22 szt. /12/ mJ	23 szt. / 8/	14 szt. /13/ J
39 szt. /12/				39 szt. /10/ mJ
16 szt. / 9/ J				
23 szt. / 8/				
<u>15.kérdés /Szh:7,8</u>	<u>15.kérdés /Szh:6,3</u>	<u>15.kérdés /Szh:6,5</u>	<u>15.kérdés /Szh:7,7</u>	<u>15.kérdés /Szh:10,3</u>
24 szt. /12/ J	8 szt. /8/	21 szt. /11/ mJ	18 szt. /9/ J	24 szt. /21/ J
15 szt. /9/		28 szt. / 7/ mJ	24 szt. /9/ mJ	
<u>10.kérdés /Szh:5,6</u>	<u>10.kérdés /Szh:5,5</u>	<u>10.kérdés /Szh:4,8</u>	<u>10.kérdés /Szh:4,6</u>	<u>10.kérdés /Szh:5,4</u>
39 szt. /7/	8 szt. /8/ J	8 szt. /9/ J	8 szt. /9/ J	8 szt. /16/ J
15 szt. /7/		1 szt. /7/	1 szt. /5/	
24 szt. /6/ J			10 szt. /5/	
18 szt. /6/ J				

Összesítő táblázat/6. Szereptagozódás a/ egyéni tulajdonság-szerepek a jelentőség megjelölésével.

Összesítő grafikon/7. Rokonszenvi és funkció-jellegű választások lejtése

